

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Мовні і концептуальні картини світу

Випуск 66 (2)

У збірнику вміщено наукові статті професорів, доцентів, викладачів, аспірантів і студентів, присвячені аналізу світоглядних горизонтів сучасного мовознавства.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР	О.І. Ніка, д. філол. н., проф.
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ	Г. А. Черненко, д. філол. н. (заступник відп. редактора); Р. С. Уманець, к. філол. н. (відп. секретар); Р. Бальсис, д. філол. н., проф. (Клайпедський університет, Литва); М. Л. Іваницька, д. філол. н., доц.; І. В. Кононенко, д. філол. н. (Варшавський університет, Польща); Г. Г. Крючков, д. філол. н., проф.; О. В. Материнська, д. філол. н., доц.; М. Мозер, д. філол. н., проф. (Віденський університет); Н. Ю. Павловська, д. філол. н., проф. (Мінський лінгвістичний університет, Білорусь); С. В. Скрильник, к. філол. н., доц.; О. С. Снитко, д. філол. н., проф.; С. Темчинас, д. філол. н., проф. (Інститут литовської мови, Литва)
Адреса редколегії	01033, Київ-033, б-р Тараса Шевченка, 14 Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут філології, тел. 239-32-58
Рекомендовано	Рекомендовано Вченою радою Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка 25.06.2019 р. (протокол №12)
Зареєстровано	Міністерство юстиції України (свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 16155-4627Р від 11.12.2009 р.) Включено до Переліку наукових фахових видань України (Наказ Міністерства освіти та науки України №1328 від 21.12.2015 р.)
Адреса видавця	04080, Україна, м.Київ-80, а/с 41 тел./фак.: (044) 227-38-48; 227-38-28

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за добір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали.

TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV

Linguistic and conceptual worldviews

Issue 66 (2)

This collection contains scientific articles written by professors, lecturers, postgraduate and undergraduate students. These articles concern analysis of worldview perspectives of current linguistics.

EDITOR-IN-CHIEF	O.I. Nika, Dr. habil., Full Prof.
EDITORIAL BOARD	H. A. Chernenko, Dr. habil. (Deputy Editor-in-Chief); R. S. Umanets, Ph.D. (Executive Secretary); R. Balsys, Dr. habil., Full Prof. (University of Klaipeda, Lithuania); M. L. Ivanytska, Dr. habil., As. Prof.; I. V. Kononenko, Dr. habil. (University of Warsaw, Poland); G. G. Kryuchkov, Dr. habil., Full Prof.; O. V. Materynska, Dr. habil., As. Prof.; M. Mozer, Dr. habil., Full Prof. (University of Vienna, Austria); N. Y. Pavlovska, Dr. habil., Full Prof. (Minsk State Linguistic University, Belarus); S. V. Skrylnyk, Ph.D., As. Prof.; O. S. Snytko, Dr. habil., Full Prof.; S. Temchinas, Dr. habil., Full Prof. (Institute of Lithuanian Language, Vilnius, Lithuania)
Editorial board address	01033, Kyiv-033, 14 Taras Shevchenko Avenue, Taras Shevchenko National University of Kyiv Institute of Philology, tel. (38044) 239-32-58
Recommended by	Recommended by Academic Board of Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv April 25 06.2019 (Protocol №12).
Registered by	Ministry of Justice of Ukraine, certificate of the State registration KB № 16155-4627P (December 11, 2009) Included into the List of Scientific Professional Editions of Ukraine (Order of Ministry of Education and Science of Ukraine, protocol №1328, December 21, 2015)
Editor's address	04080, Ukraine, Kyiv-80, P.O.B. 41 tel./fax: (044) 227-38-48; 227-38-28

Authors of published materials are fully responsible for gathering and preciseness of published facts, quotations, economical and statistical data, proper nouns and other data. The editorial board reserves the right to shorten and edit their materials.

ЗМІСТ

<i>Антоненко В. І., Павличко О. О.</i> ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ПАРАЛЕЛИ НІМЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ	9
<i>Богомолець-Бариш О. М.</i> “СВРОСЛОВА” В МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ УКРАЇНЦЯ ХХІ СТОЛІТТЯ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ АСОЦІАТИВНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ).....	17
<i>Бочарнікова А. М.</i> ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЗМІСТОВОГО НАПОВНЕННЯ ЕКСПОЗИЦІЇ ЛІНГВІСТИЧНОГО НАВЧАЛЬНОГО МУЗЕЮ КНУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА З АНАЛОГІЧНИМИ УСТАНОВАМИ СВІТУ	26
<i>Гайдиш Н. О.</i> ФОНЕТИЧНА ІНФОРМАЦІЯ В МАТЕРІАЛАХ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ІНОЗЕМЦЯМИ	32
<i>Грицина С. В.</i> ЛІНГВОПОЕТИЧНІ ПАРАМЕТРИ ПАНЕГІРИКА “ЕВОДІЯ” Г. БУТОВИЧА.....	37
<i>Домніч О. В.</i> НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИЙ КОД У ЛІНГВІСТИЧНІЙ ПАРАДИГМІ ЗНАННЯ.....	43
<i>Дудіш В. В.</i> ЕТАПИ ЕВОЛЮЦІЇ СУГЕСТИВНИХ ЗАСОБІВ В АРАБОМОВНИХ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ СТАТТЯХ	56
<i>Карпова К. С.</i> СЛОВО 2018 РОКУ: ЛІНГВІСТИЧНИЙ ВИМІР	62
<i>Колегіна Н. Л.</i> СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ЛЕКСИКА В УКРАЇНСЬКИХ ПАМ’ЯТКАХ ХVІІІ СТ. (НА МАТЕРІАЛІ “ДОГОВОРІВ І ПОСТАНОВ ПРАВ І ВОЛЬНОСТЕЙ ВІЙСЬКОВИХ” П. ОРЛИКА).....	71
<i>Мазепова О. В.</i> “СВІЙ” ТА “ЧУЖИЙ” ПРОСТІР У КОНТЕКСТІ ПЕРСЬКОЇ СИСТЕМИ ВВІЧЛИВОСТІ <i>TA’ĀROF</i>	76
<i>Мельник І. О.</i> ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ КОНЦЕПТУ <i>ВОЛЯ</i> У ПРОПОВІДЯХ А. РАДИВИЛОВСЬКОГО	85
<i>Міщинська І. В.</i> АНГЛОМОВНІ СОЦІОЛЕКТНІ ІНВАРІАНТИ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СОЦІУМІ	91
<i>Мостова С. М.</i> ДИСКУРС ЩОДЕННИКА ЯК НАРАТИВІЗАЦІЯ ОСОБИСТОГО ДОСВІДУ О. ГОНЧАРА	97
<i>Невинна Ю. П.</i> ОСОБЛИВОСТІ ІСПАНСЬКОГО МЕНЮ ТА ЙОГО ПЕРЕКЛАД УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ.....	103

Підгрушина О. Г., Фещенко В. О.	
АСИМЕТРІЯ ТЛУМАЧЕНЬ ПРОМОВИСТИХ ВЛАСНИХ НАЗВ У ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНИХ РОМАНІВ Т. ПРАТЧЕТА ТА ЇХ УКРАЇНСЬКИХ, НІМЕЦЬКИХ, ФРАНЦУЗЬКИХ ТА РОСІЙСЬКИХ ПЕРЕКЛАДІВ)	109
Пітик К. М.	
ЕВОЛЮЦІЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРНИХ КОНЦЕПТІВ У НОВОРІЧНИХ ВІТАННЯХ ФРАНЦУЗЬКИХ ПРЕЗИДЕНТІВ: НАЦІОНАЛЬНІ ЦІННОСТІ ЯК ІНСТРУМЕНТ МАНІПУЛЯЦІЙ.....	118
Прождогіна І. М.	
ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ПРИЙОМИ ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ІНОНАЦІОНАЛЬНИМИ КУЛЬТУРНИМИ КОНЦЕПТАМИ.....	125
Тітяєва Ю. В.	
МІКРОПРОМЕНЕВЕ РЕНТГЕНОГРАФУВАННЯ ЯК ОДИН ІЗ НАЙСУЧАСНІШИХ ПРИЙОМІВ АРТИКУЛЯЦІЙНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	131
Цзюй Юньшен	
КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА В КИТАЇ: НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ	136

CONTENT

Antonenko W. I., Pavlychko O. O. PHRASEOLOGICAL PARALLELS OF GERMAN AND UKRAINIAN LANGUAGES	9
Bohomolets-Barash O. M. “EUROWORDS” IN UKRAINIAN WORLD IMAGE DIMENSIONS OF XXI CENTURY (DRAWING ON THE ASSOCIATIVE EXPERIMENT RESULTS)	17
Bocharnikova A. M. COMPARATIVE ANALYSIS OF THE CONTENT OF THE TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV’S LINGUISTIC EDUCATIONAL MUSEUM EXPOSITION WITH SIMILAR INSTITUTIONS IN THE WORLD	26
Haidysh N. O. PHONETIC INFORMATION IN MATERIALS FOR LEARNING UKRAINIAN BY FOREIGNERS	32
Hrytsyna S. V. LINGUOPOETIC PARAMETERS OF PANEGYRIC “EVODIIA” BY G. BUTOVYCH	37
Domnich O. V. NATIONAL-CULTURAL CODE IN THE PARADIGM OF MODERN LINGUISTIC STUDIES	43
Dudin V. V. MEANS OF SUGGESTIBILITY AND THEIR EVOLUTION STAGES IN ARABIC SOCIO-POLITICAL ARTICLES	56
Karpova K. S. WORD OF 2018: LINGUISTIC ASPECT	62
Kolehina N. L. SOCIO-POLITICAL LEXICS IN UKRAINIAN DOCUMENTS OF THE XVIII CENTURY (ON THE MATERIAL OF “TREATY AND COVENANT OF LAWS AND LIBERTIES” BY P. ORLYK)	71
Mazepova O. V. “INSIDE” AND “OUTSIDE” SPACE IN THE CONTEXT OF THE PERSIAN POLITENESS SYSTEM <i>TA’ĀROF</i>	76
Melnyk I. O. THE PECULIARITIES OF THE INTERPRETATION OF THE CONCEPT OF <i>WILL</i> IN A. RADYVYLOVSKYI’S SERMONS	85
Mischynska I. V. ENGLISH SOCIOLECT INVARIANTS IN MODERN UKRAINIAN SOCIETY	91
Mostova S. M. DIARY DISCOURSE AS A NARRATIVIZATION OF A PERSONAL EXPERIENCE OF O. GONCHAR	97

<i>Nevynna I. P.</i>	PECULIARITIES OF SPANISH MENU AND ITS TRANSLATION	103
<i>Pidhrushna O. H., Feshchenko V. O.</i>	ASYMMETRY OF SPEAKING NAME INTERPRETATION IN TRANSLATION (BASED ON ENGLISH NOVEL SERIES BY T. PRATCHETT AND ITS UKRAINIAN, GERMAN, FRENCH AND RUSSIAN TRANSLATIONS)	109
<i>Pityk K. M.</i>	EVOLUTION OF THE LINGUO-CULTURAL CONCEPTS IN THE FRENCH PRESIDENTS' NEW YEAR'S EVE ADDRESSES: NATIONAL VALUES AS A MANIPULATION TOOL	118
<i>Prozhohina I. M.</i>	THE LINGUODIDACTIC METHODS OF FAMILIARIZING STUDENTS WITH FOREIGN CULTURAL CONCEPTS	125
<i>Titiaieva Y. V.</i>	X-RAY MICROBEAM AS ONE OF THE MOST MODERN ARTICULATORY METHODS OF INVESTIGATION	131
<i>Yunsheng Ju.</i>	COGNITIVE SCIENCES IN CHINA: THE BASIC TENDENCIES OF DEVELOPMENT	136

Антоненко В. І., ст.викл.
Національна академія Служби безпеки України, м. Київ
Павличко О. О., к. філол. н., доц.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ПАРАЛЕЛІ НІМЕЦЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

У статті розглядаються проблеми, пов'язані з німецькою та українською порівняльною фразеологією. Здійснено порівняльний аналіз фразеологічних одиниць німецької мови з їх еквівалентами українською мовою. Доведено важливість використання фразеології для формування комунікативної компетентності в мультикультурному освітньому процесі.

Ключові слова: фразеологічні одиниці, семантика, порівняльна фразеологія, ідіоми.

Фразеологічні одиниці досить часто є об'єктом дослідження. Якщо на початку вивчення стійких словосполучень детально займалися проблемами фразеології у мовній системі, намагалися виокремити поле фразеологічного дослідження, сформулювати термінологію, дефініції, ознаки, а також класифікації, то з поворотом у бік прагматики дослідження фразеологічних одиниць зміщується на використання фразеологізмів у різних комунікативних ситуаціях. Виходячи зі специфіки тексту, досліджується статус фразеологізмів в окремих текстах, різних жанрах, їх комунікативно-прагматичні функції, а також прагматичні можливості. Здається, що формулювання дефініцій, пропозиції щодо класифікацій, описи структурних моделей вже завершені. У сучасних дискусіях за теоретичну основу беруть термінологію попередніх праць та застосовують їх для цілей сучасних досліджень. Прагматичний підхід до фразеології видається одним із найважливіших підходів, оскільки саме вживання фразеологізмів виявляє їх формальну та семантичну структуру, а також функції. Досить цікавим залишається також контрастивне дослідження фразеології у плані зіставлення двох або декількох мов.

Порівняльне дослідження фразеологічних одиниць у значенні інтерлінгвального порівняння двох або більше мов взяло свій початок у середині 60-х років ХХ ст. Проте є й більш давні дослідження ще у 70-і роки ХІХ ст. у сфері історично-порівняльної компаративістики, об'єктом аналізу в цих працях ставали здебільшого прислів'я, проте інколи у прикладах розглядалися й інші групи фразеологізмів. Основну увагу в таких дослідженнях було зосереджено на аналізі походження, поширення та запозичення фразеологічних виразів.

Практично орієнтоване дослідження контрастивної фразеології включає три аспекти: складання двомовних (багатомовних) словників (лексикографія), переклад та викладання іноземної мови. У цій статті ми розглядаємо фразеологічні паралелі німецької та української мов, орієнтуючись на третій аспект, а саме: вивчення фразеології як однієї зі складових частин вивчення іноземної мови.

У вступній частині статті подається короткий огляд фразеологічних досліджень з точки зору зіставного аналізу фразеологізмів.

До останнього часу серед численних публікацій у фаховій літературі були представлені лише окремі праці, присвячені порівняльній характеристиці та паралелям фразеології німецької, російської та української мов. Сюди належать, у першу чергу, дослідження, в яких розглядаються різні типи фразеологічної валентності [1].

Серед усіх наявних структурно-семантичних груп сталих словосполучень порівнювалися такі: а) компаративні фразеологізми, б) парні словосполучення, в) фразеологічні звороти з власним ім'ям, г) синтаксична структура фразеологічних одиниць обох мов. У центрі уваги окремих мовознавців перебувають проблеми порівняльної лексикографії та фразеографії.

Узагальнення попередніх результатів вивчення контрастивної фразеології та фразеологічних паралелей подається на основі аналізу матеріалу дослідження в монографії О. Д. Райхштейна [2]. Автор розглядає такі проблеми:

- загальні питання порівняльної фразеології;
- порівняння фразеологічних одиниць;
- порівняння фразеологічних груп;
- порівняння фразеологічних систем;
- порівняння значення фразеологізмів німецької та рідної мов.

Для аналізу фразеологічного паралелізму мають суттєве значення дослідження з питань фразеологічного зближення. У цьому ракурсі серед різних типів фразеологічних паралелей особлива увага звертається на інтернаціональні ФО. У статті розглядаються як їх спільні ознаки, так і семантичні та стилістичні розбіжності. Отже, можна зробити висновок, що в дослідженнях із проблем фразеологічного паралелізму особлива увага приділялась і продовжує приділятися порівнянню фразеологічної семантики. Перейдемо до розгляду основного питання – зіставної характеристики фразеологізмів німецької та української мов щодо відповідності або невідповідності їх фразеологічного значення (під останнім розуміється загальне переносне значення ФО, напр.: *offene Türen einrennen* (досл. відкривати відчинені двері) “намагатися з'ясувати добре відому справу” [3, ст. 787].

При дослідженні матеріалу німецької та української мов з погляду на їх зіставлення (переклад) можна виділити такі групи фразеологізмів:

Фразеологічні одиниці, які мають фразеологічні еквіваленти в німецькій та українській мовах. Під фразеологічним еквівалентом розуміється будь-яка фразеологічна одиниця української мови, що співпадає з німецькою за фразеологічним значенням.

До цієї групи ми відносимо такі фразеологізми:

– повні еквіваленти в німецькій та українській мовах. Йдеться про фразеологізми, які збігаються за значенням, лексичним складом, образністю, граматичною структурою та стилістичним забарвленням. У таких одиницях лексичне та граматичне значення повністю збігається. Подібних відповідностей небагато, але вони існують. До таких відносяться:

Невелика кількість інтернаціональних фразеологізмів, які мають повні еквіваленти в багатьох мовах, наприклад: *im siebenten Himmel sein* (досл. бути на сьомому небі) ‘відчувати себе щасливим’ [4, ст. 77]; *sich wie ein roter Faden durch etwas ziehen* (досл.

проходити червоною ниткою) 'дуже легко щось долати' [5, ст. 305]; *Chinesische Mauer* (досл. китайська стіна) 'щось неймовірно велике' [6, ст. 870].

Велика група парних сполучень слів в обох мовах, значення яких збігається, напр. *Tag und Nacht* (день і ніч) [6, ст. 1259]; *Freund und Feind* (друг і ворог) [6, ст. 502]; *von Tag zu Tag* (з дня на день) [3, ст. 757].

Значна частина компаративних ФО, які повністю еквівалентні в обох мовах завдяки однаковій образності та стилістичному забарвленню, напр.: *schlau wie ein Fuchs* (досл. хитрий як лис) 'дуже хитрий' [6, ст. 507]; *weiß wie Schnee* (досл. Білий як сніг) 'дуже білий' [7, т. 2: ст. 315]; *wie Hund und Katze leben* (досл. жити як кішка з собакою) 'жити в конфлікті (конфліктувати)' [6, ст. 673]; *es gießt (regnet) wie aus Eimern (es regnet wie in Strömen)* (досл. дощ ллє як з відра) 'злива' [6, ст. 385].

Численні дієслівні словосполучення німецької мови, які мають повні еквіваленти в українській мові, напр.: *die Augen schließen* (заплющувати очі (навіки)) [7, т. 1: ст. 159]; *mit dem Feuer spielen* (гратися з вогнем) [6, ст. 472]; *jemandes rechte Hand sein* (бути чисюсь правою рукою) [6, ст. 605].

Окремі німецькі прислів'я, приказки, крилаті вислови (ептоніми) [8, ст. 221]; у формі усталених фраз, що мають повні відповідності в українській мові, напр.: *keine Rose ohne Dornen* (троянди без колючок не буває) [6, ст. 1077]; *eine Hand wäscht die andere* (рука руку мие) [9, ст. 201]; *Zeit heilt alles* (час усе лікує) [10, ст. 61]; *andere Zeiten, andere Sitten* (інші часи – інші нориви) [7, т. 2: ст. 617]; *große Schiffe machen große Fahrt* (великому кораблю – велике плавання) [7, т. 2: ст. 300]; *die Großen auf der Erde (oder der Erde) oder die Großen der Welt* (цит.: великі світу цього) [11, ст. 107], [4, ст. 32].

– ФО, які мають часткові фразеологічні еквіваленти в німецькій та українській мовах.

У німецькій мові є велика група фразеологізмів, котрі не повністю еквівалентні усталеним зворотам української мови. Вони певною мірою різняться за лексичним складом, граматичним оформленням, (напр.: числом іменника, порядком слів тощо), але збігаються за значенням, стилістичною спрямованістю та є близькими за образністю. Використання часткових еквівалентів не спричиняє яких-небудь втрат у передачі значення, оскільки лексичні, граматичні або лексико-граматичні відмінності не порушують єдності значень та стилістичного забарвлення. Таким чином, часткові еквіваленти за ступенем досяжності адекватності перекладу (в зіставленні) на практиці рівноцінні повним еквівалентам, порівн.:

- *die Sache ist keinen roten Heller wert* (справа не варта ломаного гроша) [7, т. 1: ст. 614] – спостерігається розходження в прикметникових і іменникових компонентах, але образність співпадає;

- *wie die Saat, so die Ernte* (що посієш, те й пожнеш [6, ст. 1088]) відмінність у граматичній побудові іменника та дієслова, проте образність ідентична;

- *man muss das Eisen schmieden, solange es heiß ist* (куй залізо, поки гаряче) [6, ст. 399] – індикатив, відп. імператив;

- *es fiel ein Stein vom Herzen* (гора з плечей звалилася) [6, ст. 1224], спостерігається розбіжність в іменникових компонентах за ідентичної образності;

- *mit dem Kopf durch die Wand wollen* (намагатися пробити стіну головою) [6, ст. 779] – відмінності в лексико-граматичному оформленні.

Фразеологізми мають у німецькій та українській мовах відповідники, які є аналогічними за значенням та стилістичним забарвленням, але різними за образністю за умови збігу або розбіжності граматичної структури. Такі еквіваленти в лінгвістичній літературі відомі під терміном “аналоги”. Специфіка полягає в тому, що у процесі перекладу ФО німецької мови змінюються аналогічними за змістом образними фразеологічними еквівалентами української мови. При цьому відтворюються значення німецьких досліджуваних одиниць, а образ змінюється у перекладі другим і пов’язується з іншими образними асоціаціями. У лексикографії, у навчанні іноземним мовам, у практиці перекладу цей спосіб застосовується дуже часто, напр.:

- *jemandem auf den Leim kriechen (gehen)* (попастися кому-небудь на гачок) [6, ст. 828] – (порівн. в українській мові: *закидати вудку при ловлі риби* – різні образи в порівнянні з німецькою мовою);

- *die Nase voll etw. haben* (бути ситим по саме горло) [12, ст. 127] (порівн. в українській мові: *горло – der Hals*).

Для ФО, що мають вибіркові еквіваленти у практиці зіставлення фразеологізмів німецької та української мов, необхідно представляти різні прийнятні фразеологічні еквіваленти, щоб мати можливість вибрати з них найбільш придатні, напр.: вислів *Hals über Kopf* представлений у словниках такими варіантами перекладу: *стрімголов, прожогом, хутко*. Контекст надає такі можливі еквіваленти: *наспіх, поспіхом, похання, нашивкуруч*.

– фразеологізми німецької мови, які не мають фразеологічних еквівалентів в українській (російській) мові. Передача значення подібних фразеологічних одиниць здійснюється такими способами:

Дослівний переклад. Це стосується, в першу чергу, ФО, що означають реалії і які відсутні в інших мовах. Деякі мовознавці вважають, що метод дослівного перекладу позбавляє фразеологізм будь-якого змісту, робить їх незрозумілим, перекручує думку і т.д. Проте більшість дослідників визнають метод точної передачі досліджуваних одиниць цілком прийнятним.

Дійсно, такий переклад особливо важливий, якщо образ, що міститься у фразеологічній одиниці, є важливим для розуміння тексту, а його заміна на інший образ не дає достатнього ефекту. У зв’язку з цим доцільно давати в словниках або в навчальному процесі пояснення у формі окремих слів або вільних словосполучень. Наприклад, навчальний фразеологічний словник для іноземців дає такі пояснення:

- *Первый блин – комом* (мова йде про невдачу в будь-якій справі). Для ілюстрації наводиться ще й німецьке прислів’я – *Aller Anfang ist schwer* (досл. Кожне починання важке) [6, ст. 163];

- *Старого воробья на мякине не проведешь* (досвідчену людину не перехитрити, не обманути). Потім наводяться схожі німецькі прислів’я: *Alle Sperlinge sind schwer zu fangen* або *ein alter Fuchs geht nicht die zweite Male in die Falle* (досл. Старий (мудрий) лис двічі в одну пастку не потрапляє) [7, ст. 32].

На наш погляд, доцільною є подача відповідних етимологічних довідок, які вказують на характер виникнення тієї чи іншої фразеологічної одиниці, напр.: *слона не помітити* (з байки І. Крилова, де мова йде про чоловіка, котрий описував різних комах, а на запитання, чи бачив він слона, відповів: “Слона – то я і не приметил”). Слід пояснити значення цього фразеологізму: не побачив найголовнішого, найсуттєвішого. На завершення подається аналогічне німецьке прислів'я: *Er ist in Rom gewesen und hat den Papst nicht gesehen* (досл. він був у Римі, але не бачив Папи).

Описовий переклад. Зустрічаються такі випадки, коли і в німецькій, і в українській мовах відсутні повні або часткові еквіваленти, а дослівний переклад таких образних фразеологічних одиниць неможливий, оскільки порушуються норми сполучваності слів. У таких випадках слід використовувати описовий переклад (пояснення). При цьому фразеологічне значення передається за допомогою звичайних слів або словосполучень нефразеологічного характеру.

При описовому перекладі ФО втрачає свою образність, а передається лише його загальний фразеологічний зміст (тобто переносне значення порівняння):

- *jemanden über Wasser halten* (надавати допомогу, підтримувати кого-небудь) [7, т. 2 ст. 573];

- *ins Kraut schießen* (піти в ріст, буйно розростись) [7, т. 1: ст. 746] –щодо якості, властивості;

- *das geht auf keine Kuhhaut* (цього не можливо описати, цього навіть увити собі не можна, це не лізе ні в які ворота) [7, т. 1: ст. 754] – (порівн.: *ні в казці сказати, ні пером описати*).

ФО, що мають фальшиві еквіваленти в інших мовах. У кожній мові є фразеологізми, які збігаються за формою та компонентним складом з одиницями іншої мови, але подібні фразеологічні одиниці мають інший зміст, тобто інше фразеологічне значення.

Недостатня диференціація таких одиниць спричиняє змістові перекручення. Це пов'язано з тим, що повний або частковий збіг лексичних компонентів викликає асоціацію з компонентним складом фразеологізму, який є в рідній мові, напр.: *er ist für mich Luft* (досл. *він для мене повітря*) ‘він для мене не існує, він – пусте місце’ [7, т. 2: ст. 43].

У зв'язку з цим слід підкреслити, що ряд ФО має ніби пряме значення або їх зміст може бути зрозумілим неправильно; напр.: *як з гусака вода* (зовні щось відбувається дуже швидко, непомітно, безслідно; порівн.: *як вода швидко стікає з гуски, що виїшла зі ставка*). Насправді ж цей усталений зворот означає: ‘кому-небудь байдуже’. Ще один приклад – *рубати з плеча*. Цей зворот міг би бути прив'язаним до поняття ‘знищувати все навкруги’ (образ, який лежить в основі цього українського вислову – це ‘вершник з шаблею в бою, в битві’). Насправді ж фразеологізм означає ‘говорити прямо, відверто, без натяків; говорити правду у вічі’.

Хоча кількість міжмовних фальшивих фразеологічних еквівалентів невелика, їх слід враховувати в укладанні словників, у перекладацькій діяльності та в підготовці викладачів та перекладачів.

Здійснений аналіз показав, що більшість ФО німецької та української мов є або еквівалентними, частково еквівалентними, або ж аналогічними мовними одиницями. Друга за своєю продуктивністю група фразеологізмів належить до мовних одиниць, які не є еквівалентними в обох мовах. Зіставлення досліджуваних одиниць обох мов належить до найважливіших проблем загальної лексикографії та фразеографії.

Значення цих комбінацій слів відоме носіям мови так само, як і значення окремих слів, знайомими здаються їм також і варіанти, наприклад, *jmdm. kein Haar/niemandem ein Haar/Härchen krümmen (können)*. У носіїв мови ситуація складніша, особливо щодо підгрупи ідіом, де студент інколи не може розрізнити, йде мова про ідіому чи про спеціально утворений метафоричний чи метонімічний вислів. Важливо навчати студентів фразеологічному лексикону на основі різноманітних вправ.

Тут варто зауважити, що досить велика кількість німецьких фразеологічних одиниць, з якими в тих, хто вивчає німецьку мову як іноземну, не виникає труднощів, має повні чи часткові еквіваленти в українській мові, що пояснюється збігом відображення реальної дійсності в носіїв німецької та української мов і спільних елементів культури – так званих “культурних універсалій”. Проте внаслідок відмінностей культурологічних факторів, різних мов картин світу і різних джерел походження багато фразеологізмів вміщує деякий елемент значення, який зрозумілий лише носіям певної культури, яка обслуговується певною мовою. Саме для таких фразеологізмів характерний низький ступінь розпізнавання. Часткові відповідники представляють для студентів вже деяку складність як, наприклад, *wie die Made im Speck leben – живе, як у бога за пазухою*. Найбільшу складність становлять ідіоми, які не мають еквівалентів, що вміщують унікальні компоненти, і є невмотивованими, наприклад, *Kohldampf schieben, bei jmdm. ins Fettnäpfchen treten, cniūmatu obliznyā – ‘азнати невдачі’, без царя в голові – ‘нерозумний’*.

Для вивчення фразеології іноземної мови дуже велику роль відіграє рідна мова. Ми постійно порівнюємо конструкції, шукаємо відповідники. Саме тому ми вважаємо, що доцільно відштовхуватися від порівняльної (контрастивної) фразеології (у нашому випадку – німецької та української мов). Порівняння німецьких та українських фразеологізмів дає змогу дослідити внутрішньомовні та зовнішньомовні аспекти фразеології цих мов. Здобуті знання з порівняльної фразеології необхідні в перекладачій діяльності, а також під час викладання німецької мови.

Перспективою цього напрямку є дослідження інвентаризації ФО тлумачними словниками німецької мови з урахуванням фальшивих міжмовних фразеологічних еквівалентів та їх відповідності сучасному рівню лексикографічної теорії та практики, оскільки нагальною на цьому етапі дослідження є проблема взаємовідношень фразеологізмів із лексикографією та фразеографією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Boucher K. Geflügelte Worte. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut. 1981. 780 s.
2. Büchmann G. Der neue Büchmann. Geflügelte Worte. München: by Bassermann Verlag. 2002. 695 s.
3. Burger H. Phraseologie: Eine Einführung am Beispiel des Deutschen. Berlin: Erich Schmidt Verlag 1998. 224 S.
4. Eike Gerr 4000 Sprichwörter und Zitate. by Langenscheidt KG, Berlin und

München. Druckhaus Langenscheidt Berlin. 2001. 319 s. 5. Wahrig G. Deutsches Wörterbuch mit einem "Lexikon der deutschen Sprachlehre" herausgegeben in Zusammenarbeit mit zahlreichen Wissenschaftlern und anderen Fachleuten. Jubiläumsausgabe. Gütersloh / München Bertelsmann Lexikon Verlag GmbH, 2000. 1943 S. 6. Афонькин Ю. Н. Русско-немецкий словарь крылатых слов (ок. 1200 единиц). М. : Рус. яз., 1990. 288 с. 7. Ашукин Н. С., Ашуккина М. Г. Крылатые слова. Литературные цитаты, образные выражения. М. : Худож лит., 1966. 824 с.; Изд. Под ред. В. П. Вомперского. М: Правда, 1986. 767 с.; 4-е изд. допол. М. Худож лит., 1987. 152 с. 8. Большой немецко-русский словарь / Авт.-сост. Е. И. Лепинг, Н. П. Стрихова, Н. И. Филичева и др.; Под общ. рук. О. И. Москальской. В 3-х т. М. : Русский язык. Т 1. 2002. 760 с., Т 2. 680 с., Т 3. 364 с. 9. Коваль А.П., Коптілова А.В. Крилаті вислови в українській літературній мові. 2-е вид., переробл. і доповн. Київ: Київський державний університет, 1975. 335 с. 10. Мрочко В. І. До питання антонімів німецької мови. *Сучасні проблеми та перспективи дослідження романських і германських мов і літератур* / Під ред. В.Д. Каліуценка. Донецьк: Донецький національний університет. Вип 2. 2004. С. 221-222. 11. Немецко-русский фразеологический словарь. / Сост. Л. Э. Бинович. Москва: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1956. 904 с. 12. Райхштейн А. Д. Сопоставительный анализ немецкой и русской фразеологии. М. : Высш. школа, 1980. 143 с. 13. Федоров А. В. Основы общей теории перевода. 4-е изд., доп. и перераб. М. : Высш. школа, 1983. 303 с.

Стаття надійшла до редакції 25.05.2019

*Antonenko W. I., Senior Lecturer,
National Academy of Security Service of Ukraine, Kyiv
Pavlychko O. O., Associate Professor, PhD,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv*

PHRASEOLOGICAL PARALLELS OF GERMAN AND UKRAINIAN LANGUAGES

The article focuses on issues associated with German and Ukrainian comparative phraseology. It provides comparative analyses of phraseological units in the German language with respect to their equivalents in the Ukraine language. The importance of phraseology is examined when forming communicative competencies in multicultural educational processes.

Practically oriented research of contrastive phraseology includes three aspects: compilation of bilingual (multilingual) dictionaries (lexicography), translation and teaching of a foreign language. In this article we consider the phraseological parallels of the German and Ukrainian languages, focusing on the third aspect, namely the study of phraseology as one of the components of the study of a foreign language.

In the study of the material of the German and Ukrainian languages in terms of their comparison (translation), the following groups of phraseological units can be distinguished: phraseological units with phraseological equivalents in German and Ukrainian languages - full equivalents that coincide in meaning, lexical composition, figurativeness, grammatical structure and stylistic coloring. In such units, the lexical and grammatical meaning fully coincide. Phraseological units with partial phraseological equivalents in the German and Ukrainian languages. The third group includes the phraseological units of the German language, which have no phraseological equivalents in the Ukrainian language. The transfer of the value of similar phraseological units is carried out in the following ways:

Literal translation. This applies primarily to idioms denoting realities and which are absent in other languages. Descriptive translation. The phraseological meaning is transmitted using ordinary words or phrases of a non-phasal nature. In a descriptive translation, phraseological units lose their figurativeness, and only the general phraseological meaning (that is, the figurative meaning) is transmitted.

The analysis showed that most of the phraseological units of the German and Ukrainian languages are either equivalent, partially equivalent, or similar language units. The second most productive group of phraseological units refers to language units that are not equivalent in both languages. Comparison of the studied units of both languages belongs to the most important problems of general lexicography and phraseography.

When studying the phraseology of a foreign language, a very important role is played by the native language. It is advisable to build on comparative (contrastive) phraseology. Comparison of German and Ukrainian phraseological units makes it possible to investigate the inter-lingual and foreign-language aspects of the phraseology of these languages. The knowledge gained in comparative phraseology is necessary in translation, as well as in teaching German.

Key words: *phraseological units, semantics, comparative phraseology, idiom*

REFERENCES

1. Boucher K. Geflügelte Worte. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut. 1981. 780 s.
2. Büchmann G. Der neue Büchmann. Geflügelte Worte. München: by Bassermann Verlag. 2002. 695 s.
3. Burger H. Phraseologie: Eine Einführung am Beispiel des Deutschen. Berlin: Erich Schmidt Verlag 1998. 224 S.
4. Eike Gerr 4000 Sprichwörter und Zitate. by Langenscheidt KG, Berlin und München. Druckhaus Langenscheidt Berlin. 2001. 319 s.
5. Wahrig G. Deutsches Wörterbuch mit einem "Lexikon der deutschen Sprachlehre" herausgegeben in Zusammenarbeit mit zahlreichen Wissenschaftlern und anderen Fachleuten. Jubiläumsausgabe. Gütersloh / München Bertelsmann Lexikon Verlag GMBH, 2000. 1943 S.
6. Afonkin Yu. N. Russko-nemetskiy slovar krylatykh slov (ok. 1200 edinits). M. : Rus. yaz. 1990. 288 s.
7. Ashukin N. S. Ashukina M. G. Krylatyie slova. Literaturnyie tsitaty. obraznyie vyrazheniia. M. : Khudozh. lit. 1966. 824 s.; Izd. pod red. V. P. Vomperskogo. M. : Pravda. 1986. 767 s. ; 4-e izd. dopol. M. Khudozh. lit. 1987. 152 s.
8. Bolshoy nemetsko-russkii slovar / Avt.-sost. E. I. Leping. N. P. Strikhova. N. I. Filicheva i do.; Pod obshch. ruk. O. I. Moskalskoy. V 3-kh t. M. : Russkii yazyk. T 1. 2002. 760 s. T 2. 680 s. T 3. 364 s.
9. Koval A. P., Koptilova A. V. Krylati vyslovy v ukrainskii literaturnii movi. 2-e vyd. pererobl. i dopovn. Kyiv: Kyivskii derzhavnyi universytet. 1975. 335 s.
10. Mrochko V. I. Do pytannia antonimiv nimetskoi movy *Suchasni problemy ta perspektyvy doslidzhennia romanskykh i germanskykh mov i literatur* / Pid red. V. D. Kaliushchenka. Donetsk: Donetskyi natsionalnyi universytet. Vip 2. 2004. S. 221-222.
11. Nemetsko-russkii frazeologicheskii slovar / Sost. L. E. Binovich. Moskva: Gosudarstvennoye izdatelstvo inostrannykh i natsionalnykh slovarey. 1956. 904 s.
12. Raykhshteyn A. D. Sopotavitelnyi analiz nemetskoi i russkoi frazeologii. M.: Vyssh. shkola. 1980. 143 s.
13. Fedorov A. V. Osnovy obshchey teorii perevoda. 4-e izd. dopol. i pererab. M.: Vyssh. shkola. 1983. 303 s.

Богомолець-Бараиш О. М., магістрант
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

“ЄВРОСЛОВА” В МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ УКРАЇНЦЯ ХХІ СТОЛІТТЯ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ АСОЦІАТИВНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ)

У статті досліджено особливості сприйняття нових слів із компонентом “євро” студентами-філологами. Вільний асоціативний експеримент дозволив виявити тенденції розуміння елементів “євромови” респондентами.

Ключові слова: *концепт, Європа, складне слово, єврослова, мовна картина світу.*

З часу здобуття незалежності Україна позиціонує себе як європейська держава, органічний складник Європи. Природно, що ці процеси відбиваються в мові, зумовлюючи зміни в мовній картині світу українців, передусім молодого покоління, яке виросло на теренах незалежної України.

Специфіка вербалізації концепту ЄВРОПА вже привертала увагу українських дослідників. Зокрема Я. Прихода, вивчаючи названий концепт в українській публіцистиці [5], простежила його еволюцію від поглядів П. Куліша до початку ХХІ ст. На думку авторки, концепт ЄВРОПА функціонує і як міфологема, і як культурема, і як ідеологема, при цьому особливої ваги набуває культурний чинник. У мові ЗМІ, за спостереженням Я. Приходи, поширеними є словосполучення *європейська ідентичність, європейський універсалізм, європейська свідомість, європейська інтеграція*, а також похідні від *Європа* іменники *європоцентризм, європейскість* тощо. Дослідниця звертає увагу на те, що особливо актуалізованими в засобах масової комунікації є новотвори з префіксоїдом *євро-*, різноманітні за тематичними групами. Наприклад, суспільно-політичну лексику репрезентують *євроінтеграція, єврокомісія, євроделегати, євроконституція, євродепутати, єврокорпус, єврокандидати, єврозакон, європапери, єврочиновники, євроклуб, причому євроскептики, євроциніки, євронадії, євробалаканина* містять елемент оцінності; економічні явища та реалії позначають лексеми *євроекономіка, єврокредит, євровалюта, євробон, євроринок*; спортивну лексику представляють *євроліга, євротурнір, єврокубок, єврочемпіонат, єврофутбол* та ін.; побутову – *єврофото, єврочистка, євровікна, євродвері, єврошифр, єврогардини* та ін. [5, с. 11].

Відомий польський лінгвіст Є. Бартмінський, досліджуючи культурний концепт ЄВРОПА, простежив особливості його наповнення в польській, білоруській, українській, сербській, болгарській та російській лінгвокультурах [8]. Учений доводить, що специфіка названого концепту в кожній лінгвокультурі визначається географічним розташуванням країни, рівнем життя людей, розумінням *європейських цінностей*, що відбивається й у мові. У всіх лінгвокультурах Європа асоціюється з матеріальним добробутом, технологічними досягненнями, якістю, високим рівнем культури,

мистецтва, освіти та науки. Меншою мірою окреслені її політичні ознаки: свобода, демократія і верховенство права. Розмаїття поглядів на Європу дослідник подає як низку опозицій: українці, поляки, росіяни протиставляють Європу Азії (чи Росії, частю – Радянському Союзу). Образ Європи у сприйнятті кожної країни може бути дуже різним: так, погляди поляків на Європу варіюються від про- до антиєвропейських, так само як і хорватів, білорусів та росіян. Водночас лінгвіст зауважує, що українці мають найбільш однотайні погляди, офіційно задекларовані як “Європейський вибір” (хоча наявні й критичні думки як наслідок стриманого ставлення Європи до України у світлі останніх подій) [8, с. 48].

Мовознавці вже звертали увагу на те, що концепт ЄВРОПА часто вербалізується через метафори. “Єврометафори” в мовленні українських та польських масмедіа стали об’єктом дослідження Н. Трач [7]. Домінантною для ЗМІ в обох країнах є метафора *серце Європи* (відображає розуміння Європи як людини), а також інші метафори, системно зафіксовані в різних виданнях: *повернення до Європи, шлях до Європи* [7, с. 67], *Європа як дім* [7, с. 67; див. також 8]. Зафіксовано також низку метафоричних моделей *Європа як охоронець*, *Європа як правило*, *Європа як мрія* тощо [7, с. 72–73]. Усі ці метафори тією чи тією мірою відбивають фрагменти мовних картин світу українців і поляків. На думку автора статті, “більшу розмаїтість метафоричних моделей у польському виданні порівняно з українським часописом можна пояснити тим, що Польща є членом ЄС, а Україна перебуває на довгому шляху євроінтеграції. Відповідно, польські журналісти більше описують Європу зсередини, а українські – ззовні” [7, с. 72].

Цікавим видається спостереження українського філософа, письменника та публіциста Володимира Єрмоленка: “...попри те, що Україна дедалі більше бачить себе “європейською” країною з “європейською” культурою та історією, мова сучасної Європи поки що зі складнощами входить до українського вжитку” [3, с. 63]. Автор має на увазі те, що для загальноприйнятої лексики європейських інституцій не завжди можна знайти відповідники в українській мові; це стосується зокрема адміністративної, побутової, медійної чи навіть академічної сфер її функціонування.

Українцям часто бракує слів, щоб передати ключові поняття сучасної Європи і, спираючись на них, формувати свої політику, законодавство та “суспільний договір”. Причини цього явища не лише суто мовні, наголошує дослідник [3, с. 63–64]. Дуже часто вони зумовлені розривами між самими культурами, адже там, де бракує слів, нерідко немає і самих об’єктів, позначених тими словами. Тому дослідження мовних трансформацій та міжмовних розривів може пролити світло на те, чому українське суспільство так складно рухається до модернізації.

В. Єрмоленко наголошує на “парадоксальній дуальності”, у якій українське суспільство сприймає сам образ Європи [3, с. 64]: і як надто близьку, і як надто далеку; як частку української ідентичності й водночас як утопічну країну абстрактних цінностей, якості й комфорту.

Схожу думку висловив О. Гриценко ще в далекому 2001 році у статті з характерною назвою “Доба євроремонту”: ідеться про “пристрасть до євроназивання (і взагалі –

до іншомовних, передусім англійських назв)”, притаманну східним європейцям, що має на меті “створити враження, що ми вже опинилися на Заході” [2, с. 16].

Так, ще від початків незалежності в Україні з’являються десятки неологізмів із префіксоїдом *євро-*. На думку В. Єрмоленка, такі слова здебільшого мають велику емоційну та сенсову зарядженість, хоча позначають досить непевний і туманный об’єкт [3, с. 64]. Приміром, у 1990-х з’явилося поняття “євроремонт”, хоча в самій Європі про такий ремонт ніколи й не чули. Цікаво, що відповідну лексему іноді використовують як метафору, що позначає трансформацію всього суспільства [3, с. 64]. Після *євроремонту* в обіг почали входити *євровікна*, *євродвері* (“броньовані двері з кількома замками, переважно китайського виробництва”), *єврошпалери*, *євростелі* та безліч інших новотворів.

Практика засвідчує: до кожного слова можна додати префіксоїд *євро-*, і це відразу змінює його сприйняття. В. Єрмоленко називає це “магією утопії”. Усі такі новотвори автор означає влучно – “євромова” (пор. з аналогічним поняттям “єврослова” [2]).

Актуалізацію складних лексем із компонентом *євро-* дослідники пов’язують насамперед з екстралінгвальними чинниками: “геополітичними змінами на карті Європи, європейським вибором України, новим діалогом між Україною та Європою” [5; 2, с. 20]. Так, І. Бунько-Мислива простежує процес входження слова-основи *євро* в узус українців. Ця лексема передусім мала значення ‘єдина грошова одиниця країн Європи, які входять до Європейського Союзу’. У зв’язку з проведенням Євро-2012 в українській періодиці засвідчено вживання компонента *євро* як самостійної лексеми зі значенням ‘чемпіонат Європи з футболу’. Водночас скорочена відприкметникова основа *євро-* (← *європейський*) у значенні ‘стос. до держав Західної Європи’ почала інтенсивно використовуватися в деривації [1, с. 20]. У “Словнику української мови” за ред. В.В. Жайворонка зазначено, що *євро* як перша частина складних слів уживається зі значенням ‘який відповідає стандартам, прийнятим у країнах Західної Європи; європейський’ [Словник української мови 2012, с. 277].

І. Бунько-Мислива погоджується з Н. Клименко в тому, що завдяки політичним і соціально-економічним процесам, які відбувалися в Європі наприкінці ХХ століття, наведена основа стала інтернаціональною [4, с. 23–24; 2, с. 20]. На думку І. Бунько-Мислиивої, “завдяки високій частотності досліджуваних дериватів у сучасній газетній публіцистиці, як і в українській мові загалом, та європеїзації суспільства держави *євро-* виступає ключовим словом-основою в мовній картині України” [2, с. 20]. Такі ключові слова, наголошує авторка статті, “позначають поняття важливих для суспільства сфер життя і характеризують лексику певних історичних етапів, періодів” [Там само; див. також 6, с. 237].

І. Бунько-Мислива, услід за Я. Приходою, робить спробу класифікації новотворів з *євро-* в сучасному медіа-дискурсі та з’ясовує їхню стилістичну функцію. Так, дослідниця виокремлює такі лексико-семантичні групи: 1) суспільно-політична лексика (*Європарламент*, *євроінтеграція*); особливу групу становлять емоційно-оцінні лексеми (*європрії*, *євровалт*); 2) економічна (*євроціна*, *євроринок*); 3) слова на позначення нових понять та реалій спорту (*євростадіон*, *євроформа*, *Євро-2012*); 4) лексика на позначення понять і явищ культурного життя (*Євробачення*, *євромузика*); 5) слова

на позначення абстрактних понять та конкретних предметів побутової сфери з семантикою ‘знак якості’, ‘вища якість’, ‘краще’, ‘покращене’, ‘новіше’ – де *євро* вжито в переносному значенні (*євроремонт*, *євроанна*); 6) так звані “побутовізми”, у яких високе звучання компонента *євро* змінилося на іронічне (“*євроремонт*”, *євроконтейнер* [для сміття]); 7) емоційно знижені новотвори з негативною оцінкою та критикою державної влади і суспільних відносин у світі (*євроафера*); 8) часткові аббревіатури (*ЄВРОпоБАЧЕННЯ*); 9) омонімічні лексеми, які вжито в мові ЗМІ в різному значенні, що, на думку авторки статті, може призвести до некоректного витлумачення їхнього змісту [2, с. 20–23]. Отже, за спостереженнями дослідниці, стилістична функція того чи того новотвору може варіюватися залежно від авторського задуму: від номінативно-інформативної до емоційно-експресивної функції впливу, від піднесеного, високого (книжного, “сухого”) звучання до іронічно-глузливого, просторічного, абсурдного.

О. Гриценко слушно зауважує: “...не варто намагатися вивести якісь загальні закономірності, об’єднавши широке коло предметів, явищ та інституцій – від *Європарламенту* до *єврочерепиці* – лише на тій підставі, що їхні назви містять частку “євро”, оскільки такі висновки будуть або дуже поверховими, або ж притягнутими за вуха” [2, с. 15]. На думку дослідника, потрібно обмежити сам предмет дослідження: зосередитися на суто українських реаліях, притаманних сучасному повсякденному життю, які об’єктивуються у словах із часткою “євро” – здебільшого йдеться про сферу побуту.

Мета нашого дослідження – з’ясувати, як нині молоді українці розуміють окремі знакові “єврослова”, відповідно, які тенденції окреслилися у сприйнятті *Європи* протягом останніх років. Відправним пунктом при тому вважаємо спершу 2012-й, а згодом 2013-14-і роки, коли під час Євро-2012 та, згодом, Євромайдану питання власної ідентичності у зв’язку з Європою ставали для свідомих українців украй нагальними. Ці процеси знаходили своє відображення в “євромові”, передусім у складних словах із префіксоїдом *євро-*.

Для цього ми провели анкетування у формі вільного асоціативного експерименту (надалі – ВАЕ). Ми вибрали 25 найбільш показових, на нашу думку, лексем із префіксоїдом *євро-* (практично всі слова зі сфери ЗМІ, зафіксовані у словнику “Лексико-словотвірні інновації” А. Нелюби за 2014 рік), і запропонували респондентам навести перші асоціації, викликані тим чи тим словом (а також указати позитивну чи негативну конотацію). Вибрані лексичні репрезентанти концепту ЄВРОПА стали **матеріалом дослідження**.

В опитуванні взяли участь 70 інформантів віком від 16 до 24 років. Майже всі вони жіночої статі, здебільшого студенти-україністи 1 курсу бакалаврату Інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка. Респонденти вказали володіння різними іноземними мовами (у т. ч. англійською, іспанською, французькою, німецькою, польською, арабською); зазначили походження з різних регіонів України: як і з великих міст, так і з селищ міського типу та сіл.

У результаті експерименту було зафіксовано понад 1000 реакцій, серед яких ми вибрали найхарактерніші. Засвідчені асоціації стали **об’єктом дослідження**. Для

всіх слів-стимулів ми виокремили жирним шрифтом найбільш частотні асоціації (вони стали ядерними) та менш частотні (периферійні), які, втім, теж засвідчують особливості мовної свідомості студентів-філологів. Асоціативні зв'язки, у яких перебувають наведені слова, та їхня співвіднесеність – *предмет нашого дослідження*.

Далі наводимо таблицю з прикладами.

№	Слово-стимул	Найчастотніші (та найхарактерніші) реакції
1.	Євробачення	музичний (пісенний) конкурс , шоу, талант, музика, радість, хвилювання триумф, Джамала, політика , мислення, <i>єврофан</i>
2.	Євробандерівець	націоналіст , праворадикал, патріот , борець, свобода; образливе слово
3.	Євробляха	європейські (польські, литовські), іноземні номери на машинах ; застібка, закрутка, будматеріал
4.	Євробуква	загальноєвропейська буква , символ євро – €, алфавіт, символ, позначка, маркування, латиниця , англійська , марка, Закон, парламент ЄС, правила, стандарт, еталон, розвиток писемності, освіти, сучасний правопис
5.	Єврованна	нова, якісна , велика, ванна, ванна кімната, душ, сантехніка, завжди гаряча вода
6.	Євровояж	подорож , мандрівка Європою, виставка; тур морем на пароплаві; зброя, озброєння; маршрутка, безвіз
7.	Єврогаличанин	житель Галичини; заробітчанин ; емігрант; люди з Галичини, які стояли на Майдані; поляк; “бандерівець”
8.	Єврогалт	крики , конфлікти, проблеми , суперечки, сварки, шум , метушня, хаос, мітинг, скандал , сенсація, подія, неподобство, “заворушки”, насмішки, цурання, незадоволення, обурення, (щодо входження України в ЄС); насилля ; насильна європеїзація; хаос, терористи; революція; біженці, щось неприємне
9.	Єврокиїв	оновлений Київ , столиця, центр Європи , центр Києва, чистота, процвітання, новобудови, ТРЦ
10.	Євролюбов	любов до ЄС; ЛГБТ ; без табу; вільні стосунки; любов до валюти (євро); сучасна любов; міжнаціональна любов; повага; чужа любов; розрахунок; шлюбний договір; Чемпіонат світу з футболу
11.	Євромайдан	Революція Гідності , боротьба, єдність, 2013 рік, Небесна Сотня, загибель людей, ідея, мета, демократія
12.	Євромолодята	ЛГБТ рівність, гетерошлюб; одностатевий шлюб; нетрадиційна пара; сучасна молодь; подружжя ; медовий місяць; молоді люди, які одружилися на Майдані

13.	Євромрії	майбутнє , краще життя, нові дороги , євроінтеграція , безвіз, матеріалізм
14.	Європіаніно	піаніно , яке зроблене в Європі; дороге , якісне , сучасне , нове німецьке піаніно; клавіші, музика, піаніно Євромайдану; чорно-білі кольори
15.	ЄВРОпоБАЧЕННЯ	speed-dating , зустріч європейських лідерів (А. Меркель і П. Порошенко); дороге побачення; ЛГБТ; по скайпу; ресторан; Євробачення.
16.	Євроремонт	новий , новомодний, сучасний, крутий, якісний , капітальний , красивий, комфорт, житло, меблі, тепло, затишок, дизайн
17.	Євросвітик	мікросвіт ; світ Європи ; якість обмеження; ментальність, ілюзія; світло, економіка, субсидії на світло, просвітитель ; філософ, науковець, ЦУМ; освічений
18.	ЄвроСіч	козаки , Запорізька Січ, сучасність , націоналісти, захист Батьківщини, мікс, минуле , об'єднання
19.	Євросовок	СРСР + Європа , “радянцтво”, совок із дорогого матеріалу, гарної якості, європейського зразка; прибирання
20.	Євроспартанець	сильна духом людина ; боєць; заробітчанин у Європі; римлянин; силач, майданівець, активіст, воїн, учасник Олімпійських ігор, олімпієць
21.	Євротітушка	погана людина ; гопник; бидло; бандити; бійка, терорист; провокатор; праворадикали Європи, що проти України; злочинець; військовий; негідний; сучасна тітка
22.	Єврофальстарт	“бігти поперед батька в пекло” , хибний шлях, старт; неприпустиме; добре оснащене покриття дороги, якісний асфальт.
23.	Єврохохол	образлива назва ; насмішка; український європеєць, село, байдужість, ми для Росії, неосвічена людина, расизм, “ватники”
24.	Єврошпарина	“вікно до Європи” , шибка, безвіз; дірка, отвір ; щось маленьке; прогалина в системі ЄС, недосконалість; безвіз; кордон; можливості, виходи, зв'язки; глибинка; просвітлення
25.	Єврощастя	європейські цінності , духовні цінності, незалежність, крок уперед, світле майбутнє, життя в мирі; щасливе, комфортне, здорове життя, високий рівень; добробут; європейська зарплата; приємні емоції, подорожі, фріланс, відпочинок; чистота; якісна медицина

BAE дав цікаві й показові результати. Найбільше реакцій засвідчено на слова-стимули *Євробачення*, *Євромайдан*, *євроремонт*, *євробляха*. Результати експерименту свідчать про одноставне розуміння цих лексем. Проте цікавими видаються реакції студентів на менш відомі й менш уживані слова. І якщо окремі з них є доволі прозорими за змістом, що дає можливість здогадатися про їхнє значення (наприклад, *єврощастя*, *європрії*, *Єврокйів*), то деякі спричиняють подвійне, потрібне тлумачення (від позитивної до негативної конотації). Це такі суперечливі для тлумачення слова, як *євровояж*, *євровалт*, *Євросовок*, *єврошпарина*. Прямо протилежні реакції викликали й назви на позначення осіб: *євробандерівець*, *єврохохол*, *єврогаличанин*, *євротітушка*. Прикметним є те, що жоден з опитаних не визначив семантики одного зі слів – *євросвіттик*. Це персонаж дитячих книжкових видань (розмальовок), що, звичайно, не відомо широкому загалу. Більшість опитаних оминуло це слово, проте дехто все-таки спробував його витлумачити.

Варто зазначити, що не всі респонденти точно розуміють значення запропонованих слів. Так, для багатьох *європіаніно* – це дороге, якісне, нове європейське (німецьке) піаніно, хоча насправді – це інструмент, на якому грали на Євромайдані, й лише одна людина це знала. Різними є асоціації щодо решти слів. Для деякого *євробандерівець* – позитивна назва, а для деякого – образлива. Сумнівні викликає *євровалт*. Хоча більшість і розуміє семантику цього новотвору, яку заклав автор (крику, шуму, скандалу), дехто все ж виводить другий компонент у значенні ‘фізичне насилля’. Привертає увагу й те, що не для всіх другий компонент у слові *євросовок* є прецедентним. Чимало опитаних буквально розуміють *совок* як предмет для прибирання. Усе-таки йдеться про молодих людей, серед яких це сленгове слово не є надто вживаним, якщо взагалі побутує нині. Більш прецедентним для молодого покоління виступає *ЄвроСіч*, що в більшості опитаних асоціюється з козаками, історичним минулим незалежної України. Деякі відповіді доволі парадоксальні: наприклад, слово *євротітушка* одна з респонденток асоціює з сучасною тіткою. А дехто наводить надзвичайно точні та влучні асоціації, розкриваючи глибинну семантику наведених новотворів.

У цілому більшість відповідей дають змогу простежити загальні тенденції в розумінні та сприйнятті цих слів. Так, опитані виявили найбільшу одноставність щодо слів *Євробачення*, *євробляха*, *євроремонт*, *Євромайдан*. Для всіх опитаних *євроремонт* асоціюється з якістю, новизною, комфортом; для більшості респондентів *Євромайдан* – це Революція Гідності, проте молодий вік інформантів дається взнаки: під час подій Євромайдану опитаним було приблизно 11–12 років, тому здебільшого вони не знають значення таких прецедентних новотворів, як *європіаніно* чи *євромолодята*. Така сама ситуація і з *євросовком*, що свідчить про зміни в мовній картині світу молодого покоління українців, для яких подібні слова перестають бути прецедентними. На прикладі таких новотворів, як *єврощастя* чи *європрії*, спостерігаємо власне бачення людиною щастя. У розумінні опитаних *єврощастя* – це європейські цінності, високий рівень життя, життя в мирі. І саме в Європі молоді люди бачать майбутнє, але в Європі, яка починається в Україні, тут, у *Єврокиєві*.

Проведений BAE відкриває простір для подальшого дослідження концепту ЄВРОПА, що наразі видається актуальним та перспективним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бунько-Мислива, І. “Єврослово” в сучасній україномовній газетно-журнальній публіцистиці. // *Лінгвістичні студії* : зб. наук. праць / Донецький нац. ун-т; наук. ред. А.П. Загнітко. Донецьк : ДонНУ, 2012. Вип. 24. С. 20–23.
2. Гриценко О. Доба євроремонта // *Критика*. 2001. № 1–2 (39–40). С. 15–17.
3. Єрмоленко, В. “Євромова” та її українська версія: нові слова й нові об’єкти // *Україна Модерна*. 2010. №16 (5). С. 63–86.
4. Клименко, Н. Новотворення чи мавпування // *Урок української*. 2004. № 10. С. 23–25.
5. Прихода, Я. Концепт Європа в українській публіцистиці : когнітивно-лінгвістичні аспекти : автореф. дис. канд. філології : 10.01.08 / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Львів, 2005. 16 с.
6. Тараненко, О. Ключові слова / *Українська мова. Енциклопедія* / редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови) та ін. К. : “Українська енциклопедія” ім. М.П. Бажана, 2000. С. 237–238.
7. Трач, Н. С. Єврометафори в мовленні мас-медіа (українсько-польські паралелі на матеріалі видань “Український тиждень” та “Gazeta Wyborcza”). *Наукові записки НАУКМА*. Філологічні науки. 2014. Т. 164. С. 66–73.
8. Bartmiński, Jerzy. Language in the Context of Culture. The Metaphor “Europe as Home” in This Day and Age. *Biblioteka Przeglądu rusycystycznego*. Nr 27. Katowice, 2018.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Нелюба А., Редько Є. Лексико-словотвірні інновації (2014). *Словник / Загальна редакція А. Нелюби. Х.: Харківське історико-філологічне товариство, 2015.*
2. *Словник української мови 2012: Словник української мови / Кер. В. В. Німчук та ін. / [відп. ред. В.В. Жайворонек]. К. : ВЦ “Просвіта”, 2012. 1320 с.*

Стаття надійшла до редакції 10.05.2019

*Bohomolets-Barash O. M., Master’s student
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv*

“EUROWORDS” IN UKRAINIAN WORLD IMAGE DIMENSIONS OF XXI CENTURY (DRAWING ON THE ASSOCIATIVE EXPERIMENT RESULTS)

The ongoing process of European integration in Ukraine determines the significance of the topic of research. The article deals with a phenomenon of a contemporary Ukrainian language known as “European speak” (“Eurospeak”, originally “Euromova”), which involves the use of compound words with a prefix “euro”. Such words, mentioned in the article, are the result of the verbalization of the concept EUROPE. The process of creating these neologisms began in the 90s of the last century since Ukraine gained independence, and continues to this day. For instance, we are talking about such a popular phenomenon as “Eurorepair”, which means ‘high quality, new, better; repair like in Europe’. Researchers indicate that the component “euro” has become a significant “sticker” meaning all (Western) European. It can be any household goods, stores, catering, etc. However, in spite of the strong desire to “be like in Western Europe”, the quality is not always adequate, and therefore, the researchers draw attention to double standards, partiality and selectivity in the use of similar nominations, which is inherent in the countries of Eastern Europe in general. That is why such words can sound with a certain irony and sarcasm, suggesting the exact opposite.

Consequently, Euro-2012 and Euromaidan (2013–2014) became a powerful impulse for the creation and use of Eurospeak, when the media recorded a whole series of innovations with the use of the component “Euro”. Thus, there was a transition in the functioning of these “eurowords” from a purely household spoken sphere to a higher level – to civil and socio-political realities. These particular

words mentioned in the article reflect some of the key phenomena of that time. For example, “Euro-piano” is a piano, which was found at Euromaidan and which people played throughout the events of Euromaidan and Revolution of Dignity. In the media, such compound words perform a different stylistic function, depending on the author’s plan and have different emotional connotations: from negative-offensive to sublime-patriotic.

The study is designed to provide an interpretation how young Ukrainians perceive particular elements of the “Eurospeak” nowadays. For this purpose, amongst the students of philology, a Free Associative Experiment was conducted, during which respondents were asked to bring associations on selected “Eurowords”. The results of the survey have confirmed the “European choice” officially declared by Ukraine. There is reason to believe that modern Ukrainians definitely see their future in Europe, but in Europe, which begins in renewed, up-to-date, European capital of Ukraine – in “EuroKyiv”.

Perspectives for further research we see in two aspects. Firstly, in the investigation of upcoming neologisms with the component “euro” which will demonstrate common tendencies in the perception of Europe from the Ukrainian side. Secondly, in the diachronic research of the history of Europe conceptualization in Ukraine.

Key words: concept, Europe, compound word, eurospeak, language picture of the world, world image dimensions.

REFERENCES

1. Bunko-Myslyva, I. (2012) “Yevroslova” v suchasni ukrainomovni hazetno-zhurnalni publytsystytsi. *Linhvistychni studii* : zb. nauk. prats / Donetskyi nats. un-t; nauk. red. A. P. Zahnitko. – Donetsk : DonNU, 2012. Issue No. 24.
2. Hrytsenko O. (2001) Doba yevroremontu. *Krytyka*. No. 2 (39–40). P. 15–17.
3. Yermolenko, V. (2010) “Yevromova” ta yii ukrainska versiia: novi slova y novi obiekty. *Ukraina Moderna*. No. 16 (5). P. 63–86.
4. Klymenko, N. (2004) Novotvorennia chy mavpuvannia. *Urok ukrainskoi*. No. 106.
5. Prykhoda, Ya. (2005) Kontsept Yevropa v ukrainskii publytsystytsi : kohnityvno-linhvistychni aspekty : avtoref. dys. kand. filolohii : 10.01.08 / Lviv. nats. un-t im. I. Franka. Lviv.
6. Taranenko, O. (2000) Kliuchovi slova. *Ukrainska mova. Entsyklopediia* / [redkol.: V. M. Rusanivskyi, O. O. Taranenko (spivholovy) ta in]. K. : “Ukrainska entsyklopediia” im. M. P. Bazhana. P. 237–238.
7. Trach, N. S. (2014) Yevrometafory v movleni mas-media (ukrainskopolski paraleli na materiali vydan “Ukrainskyi tyzhden” ta “Gazeta Wyborcza”). *Naukovi zapysky NaUKMA*. Filolohichni nauky. Vol. 164. P. 66–73.
8. Bartmiński, Jerzy. (2018) Language in the Context of Culture. The Metaphor “Europe as Home” in This Day and Age. *Biblioteka Przeglądu rusycystycznego*. Nr 27. Katowice.

SOURCES

Leksyko-slovotvorni innovatsii (2014). *Slovyk / Zahalna redaktsiia A. Neliuby*. Kh.: Kharkivske istoriko-filolohichne tovarystvo, 2015. 220 p.

Slovyk ukrainskoi movy (2012): *Slovyk ukrainskoi movy / Ker. V.V. Nimchuk ta in.* / [vidp. red. V.V. Zhaivoronok]. K. : VTs “Prosvita”, 2012. 1320 p.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЗМІСТОВОГО НАПОВНЕННЯ ЕКСПОЗИЦІЇ ЛІНГВІСТИЧНОГО НАВЧАЛЬНОГО МУЗЕЮ КНУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА З АНАЛОГІЧНИМИ УСТАНОВАМИ СВІТУ

У статті зібрано інформацію про всі лінгвістичні музеї загального спрямування, які на сьогодні функціонують у світі, функціонували в минулому або знаходяться на стадії проекту. У випадках, де це є можливим, досліджено структуру експозиції музеїв. Визначено критерії, які відіграли ключову роль при розподілі експозиції на структурні елементи. Проаналізовано міру підсвідомості дотримання авторами експозиції музеїв застосованих ними підходів.

Ключові слова: лінгвістичний музей, структура експозиції, основи мовознавства.

Питання теоретичних засад відображення мовних явищ в експозиції лінгвістичного музею дотепер не ставало предметом наукових публікацій як у нашій країні, так і за її межами, що визначає актуальність цієї статті. Крім цього, уперше проведено порівняльний аналіз досвіду й змістового наповнення експозиції лінгвістичних музеїв світу.

Лінгвістичний навчальний музей Київського національного університету імені Тараса Шевченка був офіційно заснований у 1992 році за наказом ректора КНУ, таким чином ставши першим лінгвістичним музеєм у світі. Ініціатором його створення, автором експозиції й керівником Лінгвістичного навчального музею став д. філол. н., проф. К.М. Тищенко.

Протягом шістнадцяти років Лінгвістичний музей у Києві залишався єдиним музеєм такого роду в світі до 2008 р., коли був заснований Національний музей мови (National Museum of Language) у передмісті Вашингтона м. Грінбелт, штат Меріленд, у США. Рік його відкриття був оголошений ЮНЕСКО роком мов, і в новоствореному музеї проходили відповідні присвячені цьому акції. Проте фізично цей музей зміг проіснувати лише до 2014 року, коли через низку факторів, серед яких були питання фінансового характеру, музей був зачинений, його колекції розійшлися по навчальних закладах, і надалі він мав продовжити своє існування лише у віртуальному форматі [languagemuseum]. Проте, хоча на сайті цього музею його перехід у віртуальну форму розцінено як надбання, фактично зміст його експозиції на сайті відсутній. На сьогодні сайт є віртуальним інформаційним порталом для оголошень про тимчасові виставки, разові лекції та зустрічі з науковцями. Крім цього, сайт містить архів проведених акцій та подій. Тобто сайт є безперечно корисним, позаяк усупереч своїй назві не є лінгвістичним музеєм. І таким чином, на жаль, доводиться констатувати, що єдиний у США лінгвістичний музей припинив своє існування у 2014 році.

Щодо того, яким був цей музей до закриття, можна дізнатися з презентації з нагоди його п'ятиріччя, підготовленої в 2013 р. [govtilr]. Експозиція музею поділялася

на три основних розділи: Універсальні аспекти мови, Мови світу, Мова у суспільстві. Змістове наповнення першого розділу складалося з таких підтем: походження мови, фізіологія та психологія мови, процес опанування мовою, запис мови. Лінгвістична інформація з розділу “Мови світу” була актуалізована через такі підтеми: мовні сім’ї; еволюція мови; специфічні мови; мовна спадщина Америки; мови, що перебувають під загрозою. І, нарешті, останній розділ, “Мова у суспільстві” містить такі підкатегорії: лінгвістика; освіта; література; переклад; історія, релігія, право, комерційна діяльність і дипломатія; наука і технології. Як бачимо, в останньому розділі зібрано досить різнопланову інформацію. Крім цього, музей мав свою бібліотеку, на його базі проводилися екскурсії, лекції запрошених науковців та літні мовні табори у таких напрямках: арабська мова, китайська, французька, іспанська та мови тубільних народів Америки. Одночасно з фізичною експозицією функціонував також сайт музею. У 2013 році він містив не лише оголошення про події з відповідним архівом цих подій, а ще й деякі елементи експозиції та каталог бібліотеки музею. Крім цього, існувала можливість онлайн-запису на екскурсії.

Якщо проаналізувати зміст експозиції цього музею, можна спостерігти спробу логічного розподілу лінгвістичної інформації (протиставлення явищ, спільних для мов світу й властивих мові як такій, специфічним явищам, притаманним окремим мовам). Перших два розділи експозиції належать до онтологічної категорії й відповідають на питання “Якою є мова?”/ “Якими є мови?”. Наявність третього розділу визначена функціональним критерієм, зміст цієї частини експозиції покликаний показати особливості використання мови в різних сферах суспільної діяльності. Проте деякі назви підтем лише віддалено корелюють із назвою свого розділу, і включення їх до відповідних розділів видається певною мірою дискусійним.

Розділ “Універсальні аспекти мови” містить серед інших підрозділ “запис мови”, який демонструє не спільні для різних мов явища, а якраз відмінні, оскільки й сучасність, й історія розвитку мов нараховує численні варіанти логічної побудови як алфавітного письма, так і силабічного та ієрогліфічного, існують проміжні варіанти запису між алфавітним і силабічним (давньоперський клинопис), між піктографічним та ієрогліфічним (початковий етап існування шумерського клинопису), і т.д. Крім того, багато мов світу залишилися і навіть зараз залишаються безписемними.

Серед структурних частин розділу “Мови світу”, навпаки, можна побачити підрозділ “еволюція мови”, що явно мав би належати до першого розділу. Третій розділ складається з великої кількості структурних частин, і включення окремих із них виглядає спорадичним. Наприклад, це стосується підрозділів “історія” та “комерційна діяльність”: невідомо, які унікальні особливості функціонування мови було висвітлено у цих підрозділах. Проте загалом експозиції притаманний науковий підхід і ґрунтовне лінгвістичне змістове наповнення.

Позаяк закриття музею в Меріленді не означає, що ідея заснування лінгвістичного музею в США не цікавить суспільство. У 2017 році було оголошено про новий проєкт відкриття лінгвістичного музею – цього разу в історичній будівлі вищої школи ім. Франкліна у Вашингтоні. Назва майбутнього музею Планета Слово (Planet Word). Він буде орієнтований не стільки на науковців та студентів-гуманітаріїв, скільки

на широкий загал, і має містити експонати в інтерактивному форматі екшн-квестів [mentalfloss]. Відкриття було заплановано на початок 2019 року, проте вчасно не відбулося, і на теперішній час інформація про цей проєкт міститься переважно на сайтах, присвячених благочинності [chronicle; insidephilanthropy]. Ініціатор створення музею А. Фрідман стверджує, що експозицію заплановано побудувати повністю на новітніх високих технологіях, для чого вона має намір вкласти 25 млн доларів, і планує зібрати ще 35 млн. Згідно з оновленими датами, відкриття заплановано на 2020 рік [insidephilanthropy].

У 2013 році у Парижі було відкрито лінгвістичний музей під назвою Mundolingua (лат. “Світ мов”). Загальна площа експозиції музею становить близько 170 квадратних метрів [Language, с. 13]. Весь зміст експозиції поділено на п’ять частин:

1) Мова як така. У цій частині наведено спільну для всіх мов інформацію, що стосується фонетики, семантики та граматики.

2) Навчання. У цьому розділі проаналізовано та візуалізовано труднощі, які виникають у процесі опанування мовою як у її носіїв, так і в іноземців.

3) Мови світу. Ця частина експозиції демонструє різнопланову інформацію, як-от: генеалогічна класифікація, типи письма, діалекти, соціолекти та ін.

4) Гра з мовою. У цьому секторі експозиції наведено унаочнену інформацію щодо типів неправдивих тверджень, гри слів, штучних мов, сленгу та ін.

5) Новітні технології та лінгвістика. Ця частина знайомить із мовами, які використовують для програмування у комп’ютерних технологіях.

Фізичні елементи експозиції цього музею супроводжують сорок інтерактивних екранів, на яких виведено інформацію про експонати. Цей інформаційний супровід досяжний у рівному обсязі на вибір шістьма мовами ООН: англійською, французькою, іспанською, арабською, російською та китайською. Цікаво, що відвідувачі мають змогу обирати ступінь детальності інформації для перегляду. Крім того, передбачена можливість слухати аудіозаписи та проходити різного роду мовні тести. Приміщення музею обладнане кінозалом із фондом у понад п’ятдесят документальних та навчальних фільмів на мовну тематику.

Основними надбаннями фізичної частини експозиції адміністрація музею вважає повнорозмірну копію Розетського каменя, завдяки якій було дешифровано давньоєгипетське ієрогліфічне письмо; копію Біблії Гутенберга; китайську друкарську машину; тримірну збільшену модель людської голови із позначеними зонами артикуляції різних звуків та семиметрову копію одного з сувоїв Мертвого моря.

Якщо проаналізувати структуру експозиції цього музею, стає очевидним, що головну роль у розподілі змісту експозиції на чотири частини відіграв прагматично-комунікативний критерій. Тобто кожен із розділів має свою комунікативну мету та орієнтований на інтереси та потреби відвідувачів. Зрозуміло, що така стратегія сприяє популяризації змісту експозиції музею, проте водночас призводить до часткової втрати академічності, структурованості та науковості поданої інформації. Позитивною рисою є те, що на сьогодні музей активно функціонує. Музей Mundolingua має діючий сайт, який не дублює експозицію, однак певною мірою відбиває її зміст у тезовій формі. Опис структурних частин експозиції на інтернет-сторінці полягає у

наведенні одного чи кількох питань, відповіді на які відвідувачі отримають після фізичного знайомства з експозицією, та після цього наведення ключових для відповідного розділу термінів та понять. Більшість цих термінів та понять входить до змісту класичного набору тем до курсу “Основи мовознавства” у закладах вищої освіти. І отже, ненаукова структура і форма подачі лінгвістичної інформації у цьому музеї приховує в собі академічний науковий зміст. Сайт музею відіграє рекламну роль, а також допомагає відвідувачам краще орієнтуватися в елементах експозиції.

У довіднику про музеї світу, експозиція яких присвячена мовам та лінгвістиці, наявна інформація про Музей мов світу в Берліні, Німеччина, заснований у 2013 р. Проте, як і в тексті відповідного розділу довідника [Language, с. 14], так і на сайті самого музею сказано, що Museum der Sprachen der Welt – це проект і громадська ініціатива. Робота над ним розпочалася у 2013 році, а у 2016 була заснована громадська організація з зазначеною вище німецькою назвою [Language, с. 14; linguamundi]. Проте й дотепер на сайті лише окреслені основні вектори розвитку концепції майбутнього музею та висловлено запрошення до співпраці, адресоване усім бажаним. Також зазначено, що ініціативна група все ще знаходиться у пошуку будівлі й назви музею. Таким чином, можна зробити висновок, що цього музею поки що не існує.

Довідник містить інформацію про ще один лінгвістичний музей із назвою Taalmuseum та зазначеною адресою лінгвістичного факультету Лейденського університету в Нідерландах, заснований у 2016 р. [Language, с. 16]. Проте і в тексті довідника, і у змісті сайту проекту, що був названий музеєм, стверджується, що Taalmuseum не є музеєм у традиційному розумінні цього слова. Він не має будівлі й постійної експозиції. Це – проект, створений за ініціативою Лейденського університету та за підтримки мерії м. Лейден, спрямований на популяризацію знань про мову та підвищення інтересу до вивчення мов шляхом проведення різноманітних виставок, зустрічей та спілкування у соціальних мережах [taalmuseumleiden]. Відповідний сайт цього проекту зі словом «музей» у назві є порталом для оголошень про виставки та інші події з архівом звітів про них. Зміст експозиції навіть цих тимчасових виставок на сайті відсутній. Отже, цей проект із лінгвістичним музеєм поєднує лише назва (Taalmuseum перекладається з нідерландської як “Музей мов”) та загальне тематичне спрямування.

Наприкінці 2018 року були оприлюднені результати конкурсу архітектурних проектів, у результаті якого обрано концепцію майбутньої будівлі для подальшого відкриття в ній Музею мови (“Museum of Language”) у Великій Британії, у Лондоні. У конкурсі загалом взяло участь 280 проектів. Планується, що експозиція буде присвячена мовам світу, лінгвістиці як науці, різним аспектам мови, системам писемності та питанням семантики [archasm].

Таким чином, можна стверджувати, що на сьогодні, крім Лінгвістичного навчального музею в Києві, у світі функціонує лише один лінгвістичний музей, присвячений не окремим мовам, а взагалі мовам світу та мові як такій, і це – паризький музей Mundolingua, заснований у 2013 році. Отже, порівнювати структуру й наповнення експозиції Лінгвістичного навчального музею можна лише з ним.

Зміст експозиції Лінгвістичного навчального музею КНУ імені Тараса Шевченка є академічним, він адресований насамперед студентам гуманітарних факультетів, які

мають у переліку своїх навчальних дисциплін іноземні мови, українську мову або вступ до мовознавства. Також експозиція є корисною для науковців-лінгвістів та просто для громадян, які цікавляться мовами.

Експозиція музею має чітку структуру. Фізичні характеристики приміщення (аудиторія коридорного типу довжиною у понад 70 метрів) дають унікальну можливість візуалізувати логічні прогресії, у результаті чого відвідувачі, рухаючись уперед по прямій, мають змогу бачити послідовну зміну хронології або масштабу мовних явищ. Для паризького музею така опція є недосяжною, оскільки він розташований в історичній будівлі житлового фонду з невеличкими кімнатами.

Концепція музею, його структура і принципи категоріального розподілу мовної інформації теоретично обґрунтовані й захищені в докторській дисертації К. М. Тищенка “Метатеорія мовознавства” [Тищенко]. За тим самим принципом структурований зміст підручника з дисципліни “Основи мовознавства” [Тищенко]. Метатеорія становить узагальнення і поділ на категорії сукупності усіх лінгвістичних знань.

В експозиції музею теоретико-лінгвістичні знання угруповані навколо кількох суттєвих ознак. Головним принципом розташування матеріалу є протиставлення синхронії (логічного наявного стану явищ) та діяchronії (історичного розвитку цих явищ). Далі матеріал розгортається з урахуванням: у синхронії – спадного масштабу мовних явищ (1. мови світу, 2. діалекти, 3. ідіолекти, 4. тексти, 5. мовні знаки), а у діяchronії – послідовності їхнього становлення та еволюції. Розміщення елементів експозиції Лінгвістичного музею віддзеркалює принципи метатеорії. У першій залі музею ліва сторона експозиції ілюструє синхронію (з поділом на п'ять частин), а права – діяchronію (як історичну проекцію тих самих частин).

Таким чином, проведений аналітичний огляд виявив, що створення лінгвістичного музею на сьогодні усвідомлюється як нагальна потреба в США, Німеччині та Великій Британії. У Нідерландах лінгвістичний музей існує лише номінально. Мають власну експозицію й повною мірою функціонують тільки два музеї у світі – Лінгвістичний навчальний музей КНУ імені Тараса Шевченка в Києві та Світ мов у Парижі, заснований на 21 рік пізніше за нього. За змістовим наповненням та структурою експозиції Лінгвістичний навчальний музей орієнтований на зміст університетської навчальної дисципліни “Основи мовознавства” і потреби студентів гуманітарних факультетів, Світ мов орієнтований на інтереси та потреби відвідувачів різного рівня освіти з частковим залученням наукового матеріалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Тищенко, К.М. Метатеорія мовознавства. К. : Основи, 2000. 352 с.
2. Тищенко, К.М. Основи мовознавства. Системний підручник. К. : Київський університет, 2007. 304 с.
3. Language Museums of the World. Ed. by O. Grepstad Orsta : Centre for Norwegian Language and Literature, 2018. 134 p.
4. URL : <http://archasm.in/museum-of-language-top-50/>
5. URL : <https://www.chronicle.com/blogs/linguafranca/2017/01/31/a-language-museum/>
6. URL : https://www.govtilr.org/Publications/NML_Presentation.pdf
7. URL : <https://www.insidephilanthropy.com/home/2019/3/5/planet-word-a-philanthropists-mission-to-build-a-museum-of-language>
8. URL : <http://language-museum.org/about/history/>
9. URL : <http://www.linguaemundi.info/sprachmuseum-was-ist-das/>

10. URL : <http://mentalfloss.com/article/91608/linguistics-museum-coming-washington-dc> 11. URL : <http://www.mundolingua.org/en/> 12. URL : <https://taalmuseumleiden.nl/files/2018-02/taal-prospectus.pdf?9a1f9af427>

Стаття надійшла до редакції 01.05.19 р.

*Bocharnikova A. M., PhD.
Taras Shevchenko National University of Kyiv*

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE CONTENT OF THE TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV'S LINGUISTIC EDUCATIONAL MUSEUM EXPOSITION WITH SIMILAR INSTITUTIONS IN THE WORLD

The article contains information on all general-purpose linguistic museums that are currently functioning in the world, functioned in the past, or are at the project stage. In cases where this is possible, the structure of museum's exposition is examined. Criteria that have played a key role in the division of museums' content into structural elements are defined. The accuracy of exposition authors' compliance of their approaches has also been analyzed.

The first linguistic museum in the world that opened its doors to visitors was Taras Shevchenko university of Kyiv's Linguistic Educational Museum founded in 1992 by the order of the university's rector. During next sixteen years it was world's only linguistic museum till the year 2008 when National Museum of Language in the US was opened. In 2013 a new linguistic museum named Mundolingua was established in Paris. After 2014 when the museum in USA was closed and till now it continues to be the only linguistic museum in the world except Linguistic Educational Museum in Ukraine that is functioning.

At present times there are several big projects of establishing a comprehensive linguistic museum in different countries. Among them is Planet Word in Washington, Museum der Sprachen der Welt in Berlin, Museum of Language in London. The work upon these projects is in progress and hasn't reached the stage of completeness.

There are also two websites available on the Internet that have the name of museum but does not contain any traces of the exposition content. These are the website of the above mentioned National Museum of Language and Taalmuseum in the Netherlands. Both of these websites are portals for announcements concerning exhibitions, lectures and meetings in different places that are somehow referred to language topics.

In this article the structure of the museums content has also been analyzed. Linguistic Educational Museum in Kyiv was established for academic purposes therefore its content has the same structure as the Introductory Linguistics course. At the same time it reveals the principles of the museum exposition author's Doctor of Science thesis named the Metatheory of Linguistics.

Key words: *linguistic museum, exposition structure, introductory linguistics course*

REFERENCES

1. Tyschenko, K. M. (2000). Metateoriia movoznavstva. Kyiv: Osnovy.
2. Tyschenko, K. M. (2007). Osnovy movoznavstva. Sistemyi pidruchnyk. Kyiv: Kyivskii universitet.
3. Language Museums of the World, (2018). Ed. by O. Grepstad. Orsta : Centre for Norwegian Language and Literature.
4. URL : <http://archasm.in/museum-of-language-top-50/>
5. URL : <https://www.chronicle.com/blogs/linguafranca/2017/01/31/a-language-museum/>
6. URL : <https://www.govtilr.org/Publications/>

NML_Presentation.pdf. 7. URL : <https://www.insidephilanthropy.com/home/2019/3/5/planet-word-a-philanthropists-mission-to-build-a-museum-of-language>. 8. URL : <http://language-museum.org/about/history/>. 9. URL : <http://www.linguaemundi.info/sprachmuseum-was-ist-das/>. 10. URL : <http://mentalfloss.com/article/91608/linguistics-museum-coming-washington-dc>. 11. URL : <http://www.mundolingua.org/en/>. 12. URL : <https://taal-museum-leiden.nl/files/2018-02/taal-prospectus.pdf?9a1f9af427>.

УДК 811.161.2

Гайдиш Н. О., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ФОНЕТИЧНА ІНФОРМАЦІЯ В МАТЕРІАЛАХ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ІНОЗЕМЦЯМИ

У статті проаналізовано фонетичний матеріал з огляду на його інтерпретацію у підручниках та інтерактивних засобах для вивчення української як іноземної. Аргументовано податися потреба укладання нових матеріалів, так само як і оновлення вже створених. Висновки зроблено через зіставний аналіз доступних джерел вивчення мови.

Ключові слова: експериментальна фонетика, артикуляція, орфоенія, акцент, аудіовізуалізація, інтерактивні засоби.

Вивчення будь-якої мови передбачає ознайомлення з її структурними рівнями: фонетичним, морфологічним, лексичним, синтаксичним. Оскільки інформація кожного наступного рівня нашаровується на відомості з попереднього, якісне опанування базового рівня забезпечує краще сприйняття та засвоєння більш складного матеріалу.

Необхідність засвоєння фонетичної інформації пояснюється потребою забезпечення комунікативної та когнітивної функцій спілкування. Мовці повинні розуміти одне одного, правильно сприймати і не відволікатися на специфічні характеристики тих чи інших звуків. Недостатнє опанування фонетики породжуватиме неприродне звучання мовлення, перешкоджатиме взаєморозумінню та відволікатиме від теми розмови. Фонетика є основою для розуміння й багатьох морфологічних явищ. Наприклад, усвідомити, чому назва національності жіночого роду від іменника *Кенія* [к е н' і й а] утворюється із основою на -й- – *кенійка* [к е н' і й к а], – можна лише через пояснення, що літера *я* після голосних позначає два звуки [12; с. 258, 260].

Пояснити звукову будову мови якомога доступніше допомагає експериментальна фонетика, оскільки вона досліджує звуки в артикуляційному, акустичному та перцептивному аспектах. Застосування її здобутків допоможе просто й зрозуміло відобразити механізми мовотворення. Важливо, щоб зображення і описи артикуляцій були чітко зорієнтовані на вимовну норму. Відомо, що під час опанування іноземної мови у мовця (через особливості артикуляційної бази рідної мови) може виникати акцент. Його позбутися допоможе практичне зіставлення фонетичних систем двох мов: тієї, що вивчається, та рідної. Якщо матеріал для іноземного студента міститиме

зображення позицій мовних органів під час творення звуків у двох варіантах – українському та рідної мови – йому буде легше збагнути різницю між ними.

Проблема засвоєння іноземцями української фонетичної системи полягає в обмеженій кількості наочного матеріалу – схем профілів мовного апарату, палатограм та ін. У багатьох посібниках і підручниках з української мови для іноземців виклад фонетичної інформації є недостатнім, не в кожному з них описано роботу мовних органів у процесі мовотворення [8; с. 10], тож необхідно створювати більш докладні фонетичні та орфоепічні практикуми. Такі практикуми доречно доповнити аудіозаписами й зображеннями позицій мовних органів у фазах екскурсії-витримки; тоді мовець зможе порівнювати описану систему з артикуляційною базою рідної мови. Тобто в нього буде і візуальна, й аудіальна база для породження якісного українського мовлення. Сам лише писемний текст не унаочнює анатомо-фізіологічної та акустичної структури мовлення, а опанування фонетики без зв'язку із ними неможливе.

Ми проаналізували друковані видання, а також найновіші онлайн-платформи та додатки на смартфон для вивчення української. Вони описують граматичний та лексичний, а також частково фонетичний рівні мови.

Серед невеликої кількості виданих у різний час підручників і посібників лише кілька видань заслуговують на високу оцінку з огляду на висвітлення фонетичного матеріалу. Це підручник української мови Ю. О. Жлуктенка, Н. І. Тоцької та Т. К. Молодід [10], де подано не лише опис, а й зображення роботи артикуляторів при творенні складних звуків української у порівнянні з англійською. Зокрема, вказано на відмінності між /р/ та /r/, /г/ та /h/. Підручник для підготовчого факультету В. Вінницької, Л. Головашиної та Н. Плющ також забезпечує студента відповідними зображеннями [8].

Решта видань, які нам вдалося знайти, не відображають фонетичної інформації так, щоб учень зміг зрозуміти фізіологічні особливості фаз екскурсії та витримки українських звуків. Частково це пояснюється більшою граматичною та лексичною спрямованістю таких матеріалів, аніж фонетичною. Це, зокрема, спеціалізовані видання «КРОК» [12] та «Вивчаймо українську разом» [9], які подають аудіозаписи, але без опису роботи артикуляторів. Тож із їхньою допомогою студент може сприймати відмінності звуків української мови від рідної лише на слух. Сайт ukrainianlessons.com [6] як онлайн-платформа пропонує серію подкастів для розвитку слухового сприйняття, однак у мовленні диктора спостерігаємо певні відхилення від літературної вимови, що виявляється у пом'якшених шиплячих. Слухаючи такий аудіозапис, студент не тільки закріплює ненормативну м'яку вимову питомих твердих звуків, а й може зіткнутися із новою проблемою під час засвоєння системних особливостей мови. Наведімо приклад із присвійними займенниками *моє*, *твоє* (із /йе/) і *ваше* (з /е/). У закінченні цих займенників послідовно виявляється м'який /й/ перед /е/. Але у слові *ваше* такого м'якого немає. Причина в тому, що шиплячі в українській мові тверді. Оскільки диктори вимовляють їх м'яко, іноземець може засвоювати систему присвійних займенників із пом'якшеним /ш/ у формі *ваше* – [*vaʃ'e*], а це порушення норми. Отже, розвиток літературної вимови на цьому ресурсі не є пріоритетним, хоч загалом платформа володіє актуальним контентом та способом його подачі, розвиває розуміння мови на слух такою, якою вона є. Ільки диктори вимовляють їх м'яко,

іноземець може засвоювати систему присвійних займенників із пом'якшеним /ш/ у формі ваше – [ваш'є], а це порушення норми. Отже, розвиток літературної вимови на цьому ресурсі не є пріоритетним, хоч загалом платформа володіє актуальним контентом та способом його подачі, розвиває розуміння мови на слух такою, якою вона є. .

Що стосується додатків для смартфонів, їх часто створюють носії для носіїв: з-поміж них – додатки із вивчення абетки, підготовки до ЗНО, перевірки орфографії [1]. Існують й інтерактивні словники, в яких не завжди озвучено текст і які не мають на меті показати творення звуку в артикуляційно-акустичному аспекті. Але в одному із застосунків, що розпізнають текст і синтезують мовлення, – «Speak&Translate» [3] – синтезатор мовлення використовує тверді шиплячі у словах *Джон, жити, читаю, щастя*. Це дає змогу кваліфікувати твердість шиплячих як характерну для фонетики додатка. Незважаючи на інтонаційні та акцентуаційні його недоліки (питальні «Ти хочеш?», «Ти будеш?») озвучуються як стверджувальні: «Ти хочеш», «Ти будеш»; відсутність переходу наголосу: «Я вивчаю українську мову»), тут в основному дотримані вимовні норми. «Українсько-англійський та англо-український словник» [4] теж подає тверді шиплячі, озвучує текст, зберігає дзвінкість приголосних у відповідних позиціях, подає звук [і], перевірку наголосів, але здебільшого вміщає вузькоспеціалізовані терміни. Крім того, тут відсутні поради щодо творення звуків, а лексика не може задовольнити загальних комунікативних потреб.

Отже, аналізуючи програми з вивчення української, ми дійшли висновку, що серед них немає таких, які пояснюють і тренують правильну артикуляцію. Усвідомлена праця над зменшенням акценту в мовленні іноземців унеможливилася через неспрямованість цих матеріалів на формування у слухачів правильних фонетичних навичок.

2019 року з'явився підручник «Українська мова для іноземців» [17], але виклад фонетики тут обмежується лише схемами поєднання звуків у складі, без пояснень орфоепічних норм. Такі ж видання як «Фонетика української мови та її вивчення в початкових класах» [16] та «Голосні фонемі української літературної мови» [15] Н. Тоцької зорієнтовані на студентів, вчителів, викладачів та науковців, а отже, не можуть забезпечити потреби іноземців у процесі самостійного навчання, хоч і містять достатню кількість зображень. Відтак мультимедійні засоби мають суттєву перевагу порівняно із цими підручниками в тому, що часто озвучують текст і спонукають до цього мовця або є спрямованими саме на іноземців.

З огляду на час видання деяких праць ([5], [7], [10], [11]), їхню інформацію доцільніше тепер трансформувати в електронний вигляд або збагатити інтерактивно. У розрахованому на російськомовного слухача посібнику З. Терлака «Украинский язык для начинающих» [14] варто було б змінити інформацію про відповідність рос. /ы/ та укр. /и/, оскільки ці звуки неоднакові за місцем творення.

Підсумовуючи, наголошуємо на потребі створення інтерактивного підручника з аудіовізуальними додатками. Таке видання відтворюватиме артикуляцію звукової системи відповідно до орфоепічних норм української мови у супроводі професійних дикторських записів. Звуково-візуальний комплекс якісно формуватиме мовні компетенції, виконуватиме функції самовчителя. Сьогодні на часі створення саме таких

підручників, адже містячи комплексну аудіовізуальну фонетичну інформацію, вони допоможуть користувачам самостійно засвоювати і вдосконалювати власне українське усне мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. URL: <https://play.google.com/store/search?q=українська%20мова&c=apps> (Дата звернення: 15.04.2019).
2. URL: <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.vertaler.uken> (Дата звернення: 15.04.2019).
3. URL: <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.speakrtranslate>.
4. URL: <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.ttdictionary.ukrainianenglish> (Дата звернення: 15.04.2019).
5. Huk I. Вивчаємо українську мову : підручник/ Huk I., Kawecka M. Lublin : Katolicki Uniwersytet Lubelski, 1994. 228 с.
6. URL : ukrainianlessons.com (Дата звернення: 07.04.2019).
7. Альохіна С.В., Онкович Г.В., Шутенко Я.- С. М.Українська мова для іноземних студентів: початково-предметні курси : навч. посібн. Київ : АртЕк, 1998. 152 с.
8. Вінницька В., Головашина Л., Площ Н. Українська мова як іноземна/ Київ : КНУ ім. Т. Шевченка, підготовчий факультет 2002. 379 с.
9. Джура М. З. Вивчаймо українську мову! Let's learn Ukrainian! : навч. посібн. ; за ред. І. Ключковської. Львів : Піраміда, 2007. 219 с.
10. Жлуктенко Ю. О., Тоцька Н. І., Молодід Т. К. Підручник української мови/ Київ : Вища школа, 1973. 352 с.
11. Жлуктенко Ю. О., Тоцька Н. І., Молодід Т. К. Вивчаємо українську мову. Самовчитель : навч. посібн. ; за ред. Русанівського В. 3-тє вид. переробл. та допов. Київ : Либідь, 1996. 224 р.
12. Палінська О., Туркевич О. КРОК-1: українська мова як іноземна : навч. посібн. ; за ред. Ключковської І. 2-ге вид. переробл. та допов. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2014. 104 с.
13. Соколова С. Новий підручник «Ukrainian language for Slovaks. Українська мова для словаків». Теорія і практика викладання української мови як іноземної. Київ : Національний університет імені М. П. Драгоманова, 2012. №7. С. 257–262.
14. Терлак З., Сербенська О. Украинский язык для начинающих/ 2-ге вид. переробл. та допов. Львів : Світ, 2000. 264 с.
15. Тоцька Н. І. Голосні фонемні української літературної мови. Київ: Видавництво Київського університету, 1973. С. 79–113.
16. Тоцька Н. І. Фонетика української мови та її вивчення в початкових класах. Київ : Радянська школа, 1976. 176 с.
17. Українська мова для іноземців : навч. посібн. / Барчук О.Г., Волкова О.М., Ворона Н.О. та ін. ; за ред. Т. Дегтярьової. 4-те вид. стер. Суми : Університетська книга, 2019. С. 4–44.

Стаття надійшла до редакції 07.05.2019 р.

*Haidysh N. O., Stud.
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv*

PHONETIC INFORMATION IN MATERIALS FOR LEARNING UKRAINIAN BY FOREIGNERS

In the article, phonetic material is analyzed in terms of its interpretation in textbooks and interactive means for learning Ukrainian as a foreign language. Language learning begins with the acquaintance with its phonetic system. So properly presented phonetics makes the process of language understanding not only possible but more available during studies. While considered from this point, phonetics is described a constituent part of a language system. For this system to take in use easier, language materials aimed at foreigners have to describe phonetics with the help of audio records and visual schemes. Visualization of a language apparatus work along with voice records helps to develop typical Ukrainian pronunciation. The point is that quite a few of sources give the opportunity to

understand the phonetics through these methods. The language learning sources mostly do not provide a foreigner with audio-visual explanations. If the materials contain physiological pictures of language organs' positions and voice records, a learner becomes able to understand the difference between their native phonetic system and the foreign (Ukrainian) one. The author of the article proves that for completing representative schemes, findings from the experimental phonetics have to be included. So using audio-visual additions is made possible due to researches in this branch. Moreover, it is proven that incompletely presented sound system causes accent development. Argumentatively the necessity of forming new materials is described as well as a renovation of those that already exist. Conclusions are made on the basis of comparative analysis of available sources for language learning.

Key words: *experimental phonetics, accent, articulation, audio-visual additions, interactive means.*

REFERENCES

1. URL: <https://play.google.com/store/search?q=українська%20мова&c=apps> (Access date: 15. 04.2019).
2. URL: <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.vertaler.uken> (Access date:15.04.2019).
3. URL: <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.speaktranslate.englishalllanguagestranslator.ivocetranslation> (Access date: 15. 04.2019).
4. URL: <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.tdictionary.ukrainianenglish> (Access date:15. 04.2019).
5. Huk I. Vyvchajemo ukrajins'ku movu : textbook / I. Huk, M. Kawecka. Lublin : Katolicki Uniwersytet Lubelski, 1994. 228 p.
6. URL : ukrainianlessons.com (Access date: 07.04.2019).
7. Alokhiina S.V., Onkovich H.V., Shutenko Ya.-S. M. Ukrajins'ka mova dla inozemnykh studentiv : initial subject courses : textbook. Kyiv : ArtEk, 1998. 152 p.
8. Vinnyts'ka V., Holov'ashyna L., Plushch N. Ukrajins'ka mova jak inozemna/ Kyiv : Taras Shevchenko National University, preparatory faculty, 2002. 379 p.
9. Dzhura M. Z. Vyvchajmo ukrajins'ku movu. Let's learn Ukrainian! : textbook ; after Kluchkovs'ka I. L'viv : Pyramid, 2007. 219 p.
10. Zhluktenko Yu. O., Tots'ka N.I., Molodid T. K. Pidruchnyk ukrajins'koho movy/ Kyiv : Vyshcha shkola, 1973. 352 p.
11. Zhluktenko Yu. O., Tots'ka N.I., Molodid T. K. Vyvchajmo ukrajins'ku movu. Self-teaching book : textbook; after Rusanivs'kyj V. M., the 3rd edition, changed and supplemented. Kyiv : Lybid', 1996. 224 p.
12. Palinska O., Turkevych O. KROK-1:ukrajins'ka mova jak inozemna: textbook ; after Kluchkovs'ka I., the 2nd edition, changed and supplemented. L'viv : L'vivs'ka politehnika publisher, 2014. 104 p.
13. Sokolova S. Novyj pidruchnyk "Ukrajinsky jazyk pre slovakov. Ukrajins'ka mova dla slovakiv"//Teorija i praktyka vykladannia ukrajins'koho movy jak inozemnoji. Kyiv : Drahomanov Mykhajlo National University, 2012. №7. P. 257–262.
14. Terlak Z., Serbens'ka O. Ukrainskij jazyk dla nachinajushchikh/ the 2nd edition, changed and supplemented. L'viv : Svit, 2000. 264 p.
15. Tots'ka N.I. Holosni phonemy ukrajins'koho literaturnoho movy. Kyiv : Kyiv university publisher, 1973. P. 79–113.
16. Tots'ka N.I. Phonetika ukrajins'koho movy ta jiji vyvchennia v pochatkovykh clasakh. Kyiv : Soviet school, 1976. 176 p.
17. Ukrajins'ka mova dl'a inozemtsiv : textbook / Barchuk O.H., Volkova O.M., Vorona N.O. and others ; after Dehtiar'ova T. O. the 4th edition. Sumy : University book, 2019. P. 4–44.

ЛІНГВОПОЕТИЧНІ ПАРАМЕТРИ ПАНЕГІРИКА “ЕВОДІЯ” Г. БУТОВИЧА

У статті представлений лінгвопоетичний аналіз давнього тексту барокового періоду, зокрема панегірика “Еводія” Г. Бутовича, що розглядається крізь призму зовнішнього оформлення тексту і внутрішньоструктурних мовних елементів, зумовлених синтезом мислення барокового автора та соціокультурної настанови першої половини XVII ст. З’ясовано соціокультурні обставини появи “Еводії”. Схарактеризовано зовнішнє, орнаментальне оформлення барокової пам’ятки, тобто такі естетичні елементи панегірика, як графічне оздоблення тексту автором та включення різноманітних власне барокових елементів (акровіри, геральдичний вірш, фігурний вірш і т. ін.), а також досліджено внутрішньоструктурні мовні одиниці, зокрема стилістичні фігури та тропи, що створюють естетичний ефект.

Лінгвопоетичні параметри «Еводії» Г. Бутовича, репрезентовані архітектонікою та стилістично маркованими мовними одиницями, розкривають специфіку панегірика як оригінального жанру епохи Бароко та засвідчують особливості виражальних засобів староукраїнської літературної мови першої половини XVII ст.

Ключові слова: лінгвопоетика, бароковий текст першої половини XVII ст., панегірик, староукраїнська літературна мова.

Орнаментальність та мовне багатство барокових текстів чи не найкраще демонструє панегіричний жанр, домінантною ознакою якого є возвеличення діянь видатної особистості чи прославлення певної визначної події.

Одним із найбільш містких термінів для означення сукупності структурних елементів (як зовнішніх, так і внутрішніх), що, зрештою, і відрізняють панегірик від інших староукраїнських мовних жанрів, є лінгвопоетика.

Відтак **актуальність** статті полягає у необхідності розширення лінгвістичних досліджень історичних текстів епохи Бароко, зокрема панегіриків, аналізу лінгвопоетичних особливостей цього жанру в когнітивному аспекті.

Метою статті є визначення лінгвопоетичних параметрів “Еводії” Г. Бутовича як барокового тексту першої половини XVII ст.

Завданням, яке необхідно вирішити для реалізації поставленої мети, є аналіз лінгвопоетичних засобів панегірика, зокрема стилістичних фігур і тропів, символів, образів, архітектоніки в контексті законів барокового текстотворення.

Об’єкт дослідження – “Еводія” Г. Бутовича як зразок панегіричного жанру художнього стилю епохи Бароко; **предмет** – лінгвопоетичні параметри панегірика як результат мисленнєвого процесу автора, зумовленого внутрішніми інтенціями та екстралінгвальними чинниками.

Нинішній період розвитку досліджень про методологію та методику лінгвопоетики представлений працями А. О. Ліпгарта [13], Г. І. Климовської [10], В. Я. Задорнової [8], О. В. Александрової [1] та ін.

Сучасна лінгвопоетика зорієнтована на дослідження семантики художнього тексту і текстотворення, що аналізуються в площині когнітивних процесів. Когнітивна лінгвопоетика вивчає «способи реконструкції концептуальних структур авторської свідомості й когнітивні механізми текстопобудови» [2, с. 3].

3-поміж найновіших досліджень когнітивної лінгвопоетики – праці О. А. Бабелюк [2], Л. І. Белехової [3], В. Б. Бурбело [4], Т. П. Вільчинської [5, 14], О. П. Воробйової [6], Н. В. Слухай [14], О. С. Снитко [14].

Оскільки цей напрям у сучасному мовознавстві (як методологічно, так і текстово) розроблений лише частково, є необхідність розширити цю сферу досліджень на основі староукраїнських текстів першої половини XVII ст.

Джерельною основою дослідження є панегірик “Еводія” Г. Бутовича, виданий 1642 року. Стародрук зберігається у Національному музеї у Львові імені Андрея Шептицького.

Соціокультурні обставини появи “Еводії” не багаті на історичні факти. Відомо, що автором панегірика, написаного 1642 року, став студент Замойської академії Григорій Бутович. Його видрукувано 21 квітня цього ж року у Львові, на день святого великомученика і побідоносця Георгія. Вітальні вірші присвячено Арсенію Желиборському, єпископу Львівському, Галицькому та Кам’янець-Подільському. Він походив зі шляхетної родини, прийняв чернецтво і 1641 року був висвячений на єпископа. Зважаючи на посилення утисків православних з боку уніатів у очолюваній ним єпархії, Желиборський неодноразово відвідував Польщу з метою відстоювання прав православних християн. Також єпископ активно займався видавничою діяльністю, заступав друкарню при кафедральному соборі св. Юра у Львові, підтримував братства. Панегірик належить до могилянського часу, надрукований у Львові.

Архітектоніка, себто зовнішня композиція панегірика, яскраво репрезентує ба рокову настанову щодо оформлення текстів цього жанру. Назва панегірика досить розлога: **ЄУУДІА АЛЕО** сло(д)ково(н)ный дойзрѣлы(х) в(ъ) молодо(м) вѣку: **Єго милости Господина Ъца, АРСЕНІЯ ЖЕЛИБОРСКОГО. З ласки вѣн еп(с) па Львовского, Галиц: и Каменца Подолского: Дѣовны(х) цнотѣ запа(х)** (Еводія, 1). Вкраплення грецьких і польських елементів демонструє тяглість грецької традиції навчання та наслідування автором польської традиції. Зазначивши адресата, автор згадує і про себе, паралельно вказавши функцію тексту: **Дѣовны(х) цнотѣ запа(х). Презѣ ГРИГОРІЯ БУТОВИЧА Усмакованный** (Еводія, 1). Панегірист також вказує на привід, місто і місце виголошення промови, дату друкування.

Наступною, традиційною для панегіриків XVII ст., структурною частиною є геральдичний вірш, який виконував “роль поетичної присвяти й елементу художнього оформлення книги” [12]. В “Еводії” ця частина панегірика представлена зображенням герба роду Желиборських та власне віршем, у якому елементи герба співвідносяться з чеснотами оспівуваної особи.

На тлі віршованої канви панегірика виділяється прозова Передмова, якій передує прямокутна заставка з рослинним орнаментом, ускладненим рогом достатку та центральною квіткою у вигляді зірки або сонця. Яскравим орнаментальним елементом

цієї частини є літера “В” першого слова передмови “Вѣкопомна”, яка графічно оздоблена у вигляді гілки, за які обома руками тримається янгол чи святий.

Основна частина панегірика “ПРОВДОН” (Еводія, 7) представлена як акровірш, склавши початкові літери кожного рядка якого, можна прочитати: **АРСЕНІЙ ЖЕЛИБОРСЬКІЙ З ЛАСКИ БОЖЕЇ ЄПИСКОП ЛАВОВСЬКІЙ, ГАЛИЦЬКІЙ И КАМЕНЦА ПОДОЛСЬКОГО** (Еводія, 7-11). Слід зауважити, що ця композиційна частина також розпочинається прямокутною заставкою з рослинним орнаментом, що правда значно меншого розміру, на якій по обидва боки схематичної квітки зображені лише гілки та листя.

Наступним елементом архітектоніки “Еводії” є фігурний вірш у вигляді ромба, який, без перебільшення, можна назвати унікальним, адже такі засоби естетизації є рідкісним явищем для панегіриків цього періоду. Ось його зміст: **Веселье простирай в(ъ) Рѡссїи зреницы. Поты на тон седачи щасливе столици** (Еводія, 12). Перша його частина надрукована вертикально на обох полях сторінки, тоді як літери другої частини розкидані по всій сторінці у вигляді ромба. Початок фрази, яка читається в усіх напрямках, виділений великою літерою “П” посередині ромба.

Вірші основної частини розпочинаються словом “Вда”: **ВДА ПЕРШАЯ НА СОБОР(Ъ)** (Еводія, 14), **ВДА ВТОРАЯ ДО ДУХОВНЫХЪ** (Еводія, 17), **ВДА ДО ПРЕЗАЦНЫХ РОДИЧОВЪ ЕГО МА(СТ)И ЩА ЕП(С)ПА** (Еводія, 18), що вказує на тяглість античної традиції та можливе виконання цих віршів хором.

Щодо внутрішніх лінгвопоетичних параметрів, можна навести приклади естетизації тексту шляхом використання метафор. Зауважуючи на таких чеснотах Арсенія Желиборського як гідність і величність, автор розширює біблійну метафору “церкви... світило”: **Цркви Бжой; стале(с) са сное свѣтило: Котрое на оризонть лавовскій засвѣтило** (Еводія, 10).

Також набуває розвитку метафора зі Святого Письма “пастир овець”, “пастир в своїй овчарні”: **Нехай АРСЕНІЙ, Бгомъ пастыръ данный, И Лавовскон ново столици выбранный; Чұлыи становитъ способъ овцамъ радный В своей овчарнѣ** (Еводія, 16).

Готовність єпископа стати на захист прав християн прослідковується в цитаті: **Беретъ шхотне дұховнұю зброю: Идетъ до бою** (Еводія, 20), де за допомогою метафоричного епітету “духовная зброя” автор акцентує на рішучості та стійкості у вірі Арсенія Желиборського.

Для підсилення авторитету адресата автор використовує таку стилістичну фігуру як персоніфікація, в якій метафорично зображене сприйняття єпископа церквою: **Церковь Бжа ... Лавромъ твоей оздоби, швточаетъ скронѣ Свон: кгда южь тл види(т) на столечно(м) Фрунѣ** (Еводія, 11).

Щодо метафоричних перенесень у “Еводії”, можна виділити такі їх різновиди: “нежива річ – нежива” (*лілія вонностей духовних* (про церкву – *авт.*)), “нежива річ – жива” (*церкви Божої свѣтило*), “жива річ – жива” (*пастир в своїй овчарнѣ*), “жива річ – нежива” (*Церков Божя лавром твоеї оздоби обточает скронѣ, сміх за плачем ходитъ*).

Прихильність до єпископа автор виражає і за допомогою епітетів: *превелебнійший о Христі; велце милостивий; славний (рицер), вірний Сіону; презацний дїм Желиборських*.

Порівнюючи адресата з Богоматір'ю, Г. Бутович акцентує на його духовності та стійкості у вірі: *к҃ матцѣ дѣховной подобный* (Еводія, 9).

Поширеним явищем для панегіриків також є антитези, зокрема в “Еводії” प्रतिставляється “християнське – поганське”: *И кѡ вныхъ любо в(ъ) поганствѣ зануренный, еднакъ в(ъ) совѣ самъ стѡблывый звычай нѣслъ* (Еводія, 4); “віра – безвір'я”: *Квитни жъ полна аналѣю вонностей дѣховны(х). Оздоровлай запахомъ; роз҃умы о҃ломныхъ* (Еводія, 11).

В “Еводії” Григорій Бутович також часто зіставляє різнопланові поняття: *невѣрства, и вѣры* (Еводія, 7); *см҃то(к) и весе(л)є* (Еводія, 8); *взыидѣте всѣ днесь сіи҃нскїи зори, Шмывши темность в(ъ) Розоланскомъ мори* (Еводія, 16); поєднує “тілесне і духовне”: *Страшлива естѣ ворогѡ(м) телеснымъ шерона, Страшлива и дѣшевнымъ, на Гелмѣ Корона* (Еводія, 2).

Лінгвопоетику панегірика також доповнюють символи, які є репрезентантами барокового сприйняття світу, “семантичний потенціал символу реалізується в перебігу його сприйняття, що мобілізує творчу образну уяву реципієнта” [Ісиченко, с. 29]. Найбільш показовими символами в “Еводії” є “**филяр**” (пол. “**колона**”), що вказує на надійність єпископа та сприйняття його як опори церкви: *Іавне тл Бѣ пре(д) всѣми о҃увелбилъ народы; И о҃чинилъ филаремъ своей шгороды* (Еводія, 10).

Для характеристики чеснот і заслуг єпископа використовується також досить поширений у геральдичних віршах символ **орла**, який уособлює владу: *Орла выстроліотного, годност(ь) ти даровалъ; По(д) скрыдлами бы(с) тыи завше пташки ховалъ* (Еводія, 9). Разом з тим у тексті знаходимо популярний ще за античних часів символ **лебедя**, що вказує на чистоту і благородність: *Лебедь в(ъ) лѣте(х) згрѣѣмый* (Еводія, 9).

Символом християнської віри та святості є гора **Сіон**, яка в панегірику прочитується в контексті особистості Арсенія Желиборського: *Станет сѧ годнымъ Нб(с) ного ѡрнуц; Вѣрный Сїи҃ну* (Еводія, 16).

Отже, лінгвопоетичні параметри “Еводії” Г. Бутовича повністю відображають належність тексту до жанру панегірика та настанову барокового часу. Естетизація тексту досягається не лише шляхом використанням стилістичних фігур, тропів і символів, а й ускладненої архітектоніки, елементами якої є геральдичний та фігурний вірші, орнаментальні заставки та оздоблення літер, акровірш.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Aleksandrova, O. V. (1996). Jedinstvo pragmatiki i lingvopoetiki v izuchenii teksta khudozhestvennoy literatury. Problemy semantiki i pragmatiki. Kaliningrad. URL: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Linguist/probl/01.php.
2. Babeliuk, O. A. (2010). Poetyka postmodernists'koho khudozhn'oho dyskursu: pryntsyipy tekstotvorennya (na materialy suchasnoyi amerykans'koyi prozy maloyi formy). Avtoref dys... dokt. filol. nauk. Kyiv. 3. Bieliekhova, L. I. (2002). Obraznyy prostir amerykans'koyi poeziyi: linhvokohhnyvnyy aspekt. Avtoref dys... dokt. filol. nauk. Kyiv. URL:

<http://www.disslib.org/obraznyi-prostir-amerykanskoji-poeziyi-linhvokohnityvnyi-aspekt.html>.
4. Burbelo, V. B. (2012). Suchasna linhvopoetyka: tradytsiyi ta novi orijentiry. Movni i kontseptual'ni kartyny svitu, 38, 88-95. 5. Vil'chyns'ka, T. P. (2008). Kontseptualizatsiya sakral'noho v ukrayyns'kyi poetychniy movi XVII–XVIII st. Ternopil': Dzhura. 6. Vorobjova, O. P. (2004). Kohnityvna poetyka: zdobutky i perspektyvy. Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V. N. Karazina, 635, 18-22. 7. Hutsuliak, I. H. (2005). Movostyl' ukrayinskoho poetychnoho baroko. Avtoref dys... kand. filol. nauk. Kyiv. 8. Zadornova, V. Y. (1992). Slovesno-hudozhestvennoye proizvedeniye na raznykh jazykakh kak predmet lingvopoeticheskogo issledovaniya. Avtoref dis... dokt. filol. nauk. Moskva. URL: <http://cheloveknauka.com/slovesno-hudozhestvennoe-proizvedenie-na-raznyh-yazykah-kak-predmet-lingvopoeticheskogo-issledovaniya>. 9. Isichenko Ihor, arkhiepyskop. (2011). Istoriya ukrayyns'koyi literatury: epokha Baroko (XVII–XVIII st.). Lviv: Sviatohorets'. 10. Klimovskaya, H. I. (2017). Tonkiy mir smyslov hudozhestvennogo (prozaicheskogo) teksta: metodologicheskyy i teoreticheskyy ocherk lingvopoetiki. Moskva: Flinta. 11. Kosianchuk, O. (2011). Odychna tradytsiya v davn'oukrayyns'kyi poeziyi seredyiny XVII st. (na materialy tvoriv Y. Sedovs'koho ta H. Butovycha). Literatura. Fol'klor. Problemy poetyky, 35, 277-283. 12. Kurhanova, O. Y. (2016). Heral'dychna poeziya yak skladova knyzhkovoyi kul'tury Ukrainy kintsia XVI – XVII st. Biblioteka. Nauka. Komunikatsiya: formuvannya natsional'noho informatsynoho prostoru, 149-153. 13. Lippart, A. A. (2007). Osnovy lingvopoetiki. Moskva: URSS : Komkniga. 14. Slukhay, N. V., Snytko, O. S., Vil'chyns'ka, T. P. (2011). Kohnitolihiya ta kontseptolihiya v linhvistychnomu vysvitleni. Kyiv: "Kyyivs'kyi universytet".

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Бутович Г. *Євдіа albo Арсені Желнворського дхвны(х) цнотъ запа(х)*, 1642. Стародрук. вид. НМЛ імені А. Шептицького. III. Уніс. 423.

Стаття надійшла до редакції 02.04.19 р.

*Hrytsyna S. V., PhD, Assistant
Taras Shevchenko National University of Kyiv*

LINGUOPOETIC PARAMETERS OF PANEGYRIC “EVODIIA” BY G. BUTOVYCH

The article is devoted to the linguopoetic analysis of the ancient text of the Baroque period, in particular the panegyric “Evodiia” by G. Butovych, which is considered both the external design of the text, and the internal linguistic elements, caused by synthesis of the Baroque author’s thinking and sociocultural guidelines of the first half of the XVII century. The sociocultural circumstances of the creation of the “Evodiia” are revealed. The external, ornamental design of the Baroque monument is described, so such aesthetic elements of the panegyric as the graphic decoration of the text by the author and the inclusion of various actual Baroque elements (acrostic, heraldic verse, visual poem etc.) and internal language units, in particular stylistic figures and tropes, creating aesthetic effect are investigated.

Linguopoetic parameters of “Evodiia” by G. Butovych, represented by architectonics and stylistically marked linguistic units, reveal the specifics of the panegyric as the original genre of the Baroque Period and testify to the peculiarities of the old Ukrainian literary language expressive means of the first half of the XVII century.

Keywords: *linguopoetics, baroque text of the first half of the XVII century, panegyric, the old Ukrainian literary language.*

REFERENCES

1. Aleksandrova, O. V. (1996). Jedinstvo pragmatiki i lingvopoetiki v izuchenii teksta khudozhestvennoy literatury. Problemy semantiki i pragmatiki. Kaliningrad. URL: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Linguist/probl/01.php.
2. Babeliuk, O. A. (2010). Poetyka postmodernists'koho khudozhn'oho dyskursu: pryntsypy tekstotvorenniya (na materialy suchasnoyi amerykans'koyi prozy maloyi formy). Avtoief dys... dokt. filol. nauk. Kyiv.
3. Bieliakhova, L. I. (2002). Obraznyy prostr amerykans'koyi poeziyi: linhvokohnityvnyy aspekt. Avtoief dys... dokt. filol. nauk. Kyiv. URL: <http://www.disslib.org/obraznyy-prostr-amerykans'koyi-poeziyi-linhvokohnityvnyy-aspekt.html>.
4. Burbelo, V. B. (2012). Suchasna linhvopoetyka: tradytsiyi ta novi orijentyry. Movni i kontseptual'ni kartyny svitu, 38, 88-95.
5. Vil'chyn'ska, T. P. (2008). Kontseptualizatsiya sakral'noho v ukrayins'kiy poetychniy movi XVII–XVIII st. Ternopil': Dzhura.
6. Vorobjova, O. P. (2004). Kohnityvna poetyka: zdobutky i perspektyvy. Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V. N. Karazina, 635, 18-22.
7. Hutsuliak, I. H. (2005). Movostyl' ukrayinskoho poetychnoho baroko. Avtoief dys... kand. filol. nauk. Kyiv.
8. Zadornova, V. Y. (1992). Slovesno-hudozhestvennoye proizvedeniye na raznykh yazykakh kak predmet lingvopoeticheskogo issledovaniya. Avtoief dis... dokt. filol. nauk. Moskva. URL: <http://cheloveknauka.com/slovesno-hudozhestvennoe-proizvedenie-na-raznyh-yazykah-kak-predmet-lingvopoeticheskogo-issledovaniya>.
9. Isichenko Ihor, arkhiepyskop. (2011). Istoriya ukrayins'koyi literatury: epokha Baroko (XVII–XVIII st.). Lviv: Sviatohorets'.
10. Klimovskaya, H. I. (2017). Tonkiy mir smyslov hudozhestvennogo (prozaicheskogo) teksta: metodologicheskyy i teoreticheskyy ocherk lingvopoetiki. Moskva: Flinta.
11. Kosianchuk, O. (2011). Odychna tradytsiya v davn'oukrayins'kiy poeziyi seredyny XVII st. (na materialy tvoriv Y. Sedov's'koho ta H. Butovycha). Literatura. Fol'klor. Problemy poetyky, 35, 277-283.
12. Kurhanova, O. Y. (2016). Heral'dychna poeziya yak skladova knyzhkovoyi kul'tury Ukrainy kintsia XVI – XVII st. Biblioteka. Nauka. Komunikatsiya: formuvannya natsional'noho informatsiynoho prostoru, 149-153.
13. Lipgart, A. A. (2007). Osnovy lingvopoetiki. Moskva: URSS : Komkniga.
14. Slukhay, N. V., Snytko, O. S., Vil'chyn'ska, T. P. (2011). Kohnitlohyya ta kontseptlohyya v linhvistychnomu vysvitleni. Kyiv: "Kyyivs'kyy universytet".

SOURCES

Butovych, H. Evodia albo Arseniya Zhelyborskoho dukhovnykh tsnot zapah, 1642. – Starodruk. vyd. NML imeni A. Sheptyts'koho, Sh. Unic. 423.

УДК: 81'1-13:1:008

Домніч О. В., к. філол. н., доц.
Запорізький національний університет, м. Запоріжжя

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИЙ КОД У ЛІНГВІСТИЧНІЙ ПАРАДИГМІ ЗНАННЯ

У статті здійснюється розгляд проблеми культурного коду, типології культурних кодів і національно-культурного коду в сучасній лінгвістичній парадигмі знання. Уточнюються дефініції заданих понять, обґрунтовується значущість вивчення національно-культурного коду для такого полінаціонального лінгвального феномена, як англійська мова. Вивчення національно-культурного коду зумовлено такими чинниками: аналіз формування та вияву національно-

культурних кодів як основних репрезентантів концептуальної й національно-специфічної картини світу у свідомості носіїв полінаціональної англійської мови в різних лінгвоареалах світу (північноамериканському, австрало-новозеландському, азіатському та південноафриканському), а також дослідження проблеми співвідношення загального (універсальних характеристик) і часткового (національно-специфічних рис) у лінгвальній та концептуальній репрезентації світу та в дискурсивних практиках представників різних національно-лінгвокультурних спільнот у системі полінаціонального мультиваріантного лінгвального феномена – англійської мови.

Ключові слова: культурний код, типологія, національно-культурний код, полінаціональна англійська мова, концептуальна система.

Мова – складова частина культури і її знаряддя,
це дійсність нашого духу, обличчя культури;
вона відтворює специфічні риси [...] національної ментальності.

В. А. Маслова

Вступ. За останні десятиліття антропологічна парадигма в лінгвістиці та її про-дукт – лінгвокультурологія – одержали достатньо широкий розвиток у досліджен-нях сучасних учених як вітчизняних (Н. І. Андрейчук (2009, 2010), І. О. Голубовська (2004), О. Ю. Моїсеєнко (2015), О. О. Селіванова (2008, 2011) та ін.), так і зарубіжних (О. С. Кубрякова (2004), В. А. Маслова (1997, 2004), Р. М. Фрумкіна (1995), В. М. Те-лія (1996), В. В. Красних (2002), V. Skybina (2006), A. Wierzbicka (1997, 2001), E. Rosch Heider (1975), Garry Chick (2001) та ін). Основним об'єктом аналізу згаданої пара-дигми є людина та її місце в культурі, оскільки саме людина – центр уваги як самої культури, так і культурних традицій різних національно-лінгвокультурних спільнот (термін В. В. Красних [16, с. 17]). Таким чином, людина в культурі і мова в культурі – одне з головних напрямів дослідження сучасних лінгвістичних студій, однією з цілей яких є дослідження взаємодії мови і культури, а саме «виявів культури народу, які відбилися й закріпилися в мові» [21, с. 8].

Метою статті є розгляд проблеми культурного коду і національно-культурного коду в сучасній лінгвістичній парадигмі знання. Робота включає наступні завдання: визначення понять «код», «культурний код», «національно-культурний код» (і його значення для вивчення полінаціональної англійської мови), а також типологію куль-турних кодів, що виокремлюють у сучасних лінгвістичних студіях.

У сучасній лінгвістичній парадигмі знання дослідження **коду** науковці вивчають з різних сторін, а саме торкаються питання **коду культури** (О. О. Селіванова [32, с. 357, 248], В. А. Маслова [22, с.19-20], В. В. Красних [16, с. 232], С. М. Толстая [35, с. 28-29], Н. Ф. Алефіренко [2, с. 61-62], О. С. Снитко [33, с. 115-121], К. Рапай [27, с. 8-10], “Великий глумачний словник сучасної української мови” [8, с. 300]); **лінгвокультурного коду** (Н. І. Андрейчук [4, с. 174], В. С. Мартинов [20], В. А. Розсо-ха [29, с. 31], В. М. Савицький [30, с. 57, 60]); **духовного коду культури** (В. А. Мас-лова [22, с. 21], Н. М. Шарманова [37, с. 81-104]); **мовного коду** (В. А. Маслова [21, с. 37], Л. П. Крисін [17, с. 55, 59], Ф. С. Бацевич [5, с. 45]); **мовного коду культури** (Я. Д. Ісаєвич [12, с. 127]); **комунікативного коду** (Н. В. Дев'ятко [10, с. 421]); **кон-цептуального коду** (С. М. Толстая [36, с. 334; 35, с. 28-29]); **національного коду та**

інтеркоду (В. А. Попова-Бондаренко [26, с. 359-370]); **етнокоду, етномакрокоду, етносубкоду культури** (В. Л. Савченко [31, с. 36-42]); субкоди (Р. Якобсон [39, с. 312]), (В. А. Попова-Бондаренко [26, с. 359-370]); **соціокоду** (М. К. Петров [25, с. 14]) та ін. Однак поняття національно-культурного коду в системі сучасної полінаціональної мови не було порушено в цих наукових роботах, і не є об'єктом вивчення в сучасних лінгвістичних студіях, що й зумовило актуальність нашої роботи.

1. Визначення поняття «код»

Уперше термін «код» у лінгвістику (а саме в семіотику) увів Ф. де Соссюр на початку ХХ ст. (1911 р.) і вживав його як синонім до поняття «мова» (*langue*). Подальше дослідження цього феномена й розробка теорії кодів належить італійському вченому У. Еко [4, с. 173]. У. Еко і Р. Якобсон у понятті «код» виокремлюють кілька складників: знакова система; правило сполучення, упорядкування символів або спосіб їх структуривання; опціональна відповідність кожного символу одному означуваному [34, с. 159-160].

Поняття «код» репрезентує складний і багатоплановий феномен. Наповнюваність цього поняття в сучасній парадигмі наукового знання досить широка і має різні трактування. У тлумачних словниках подають різні його визначення, а саме: код (франц. *code*) – «сукупність знаків (символів) і система певних правил, за допомогою яких інформація може бути представлена (закодована) у вигляді набору з таких символів для передавання, обробки та зберігання. Кінцева послідовність кодових знаків називається словом. Найчастіше для кодування інформації використовують букви, цифри, числа, знаки» [7]; «система умовних позначень або сигналів для передачі каналом зв'язку, обробки та зберігання різної інформації. [...] секретне, обумовлене поєднання цифр або букв, що дає право доступу куди-небудь або до чого-небудь; шифр, пароль» [38]; код (англ. *code*) 1. [...] набір правил і норм, що ставлять певні фіксовані «значення» у відповідність з деякими сигналами або знаками; код – прийнятий у культурі набір правил відповідності між позначуваними й означальними, що дозволяє інтерпретувати (декодувати) знакові форми (означальні). 2. повідомлення у вигляді послідовності сигналів або знаків, що несуть інформацію [6, с. 202]. Код також визначають як систему умовних позначень, що використовуються при кодуванні комунікативних повідомлень. З цієї точки зору мова представлена кодом або кодовою системою, що складається з макрокоду та субкодів. Дж. Лалл наводить таке визначення коду: «це система знаків, сформованих і зчитуваних засобами культури» [18, с. 243].

2. Визначення поняття «культурний код»

Вивчення кодів культури є досить актуальним у межах парадигми лінгвістичних знань. Зв'язок культури з мовою очевидний. Білоруська дослідниця В. А. Маслова стверджує, що «концептуальне осмислення культури єдино можливе за допомогою природної мови, оскільки мова – явище культурного порядку, а розгляд і розуміння основ культури (літератури, науки, релігії та ін), необхідно вивчати як коди, що формуються подібно природній мові» [21, с. 37]. Крім того, що мова репрезентує спосіб існування культури, вона також є чинником утворення культурних кодів [21, с. 8]. Торкаючись проблематики культурних кодів, сучасні зарубіжні та українські науковці пропонують кілька дефініцій феномена культурного коду.

Культурний код – це ключ до розуміння певного типу культури, за допомогою якого здійснюється перетворення значення у сенс; сукупність знаків (символів) і смислів (та їх комбінацій), які укладені в об'єктах матеріальної і духовної діяльності індивіда [13]; коди культури як «фрагменти природної мови, які репрезентують мережу членування, категоризації, оцінок інтеріоризованого світу та внутрішнього досвіду людини, обумовленого культурою певного етносу і репрезентованого в семіотичних системах природної мови, мистецтва, обрядів, звичаїв, вірувань, а також у нормах моралі, поведінці членів етнічної спільноти» [32, с. 248]. Культурні коди універсальні, але їх вияви в окремих культурах досить специфічні. Вони співвідносяться з давніми архетипними уявленнями людини [див. 32, с. 248]; код культури представлений сукупністю ментефактів¹, які утворюють певні фрагменти картини світу і пов'язані з наділеними культурними смислами феноменами, що належать до одного типу та/або до однієї сфери буття [15, с. 64]. «Імена останніх несуть, додатково до основних значень, що відображають властивості названих феноменів, функційно значущі для культури смисли (В. М. Телія), що зумовлює їх функціонування як еталонів, символів та образних основ метафор, і тим самим дозволяє розглядати згадані одиниці як тіла знаків мови культури, тобто надає цим іменам роль знаків лінгвокультури» [15, с. 64]. **Код культури** – «сітка», яку культура «накидає» на навколишній світ, членує, категоризує, структурує та оцінює його». У кодах культури оприявнюються стародавні архетипні уявлення певного лінгвосоціуму, тобто коди культури «кодують» такі уявлення. Коди культури мають універсальний характер і властиві індивідові як репрезентанту homo sapiens. Унікальність культурного коду полягає в його виявах у певній культурі, а також у метафорах, у яких він реалізується, і ці метафори завжди національно детерміновані й зумовлюються конкретною культурою [див. 16, с. 232]; культурні коди як «зашифрована» інформація, котра слугує ключем до розуміння і сприйняття культури певного лінгвосоціуму [28, с. 505].

Культурний код розуміють також як «набір основних понять, установок, цінностей та норм, що містять інформацію про знаки й символи культури і є необхідними для прочитання її текстів» [23, с. 194]. С. М. Толстая [35, с. 28-29] наводить таку характеристику культурного коду, вказуючи, що субстанціональна природа, гомогенність і системність у випадку з цим типом коду мають зовсім інший характер, який виявляється в тому, що «субстанцію» такого коду складають не лише предмети та явища, котрі стосуються його безпосередньо, а насамперед ті ментальні образи, зображення та мовні номінації, стереотипи й конотації, які пов'язані з цими предметами або явищами. Основне навантаження несе сенс, а не форма вираження. Саме цей код авторка називає *концептуальним кодом*, і його «субстанцією» є окремі ментальні сутності, одиниці сенсу (ідеї, мотиви, концепти), у яких спостерігається різний матеріальний вияв цього сенсу [35, с. 28-29]. Отже, ті коди, які поєднують знаки на основі загального змісту, – концептуальні коди [36, с. 334].

¹ Ментефакти – одиниці змісту свідомості, що формують окремі класи (наприклад, знання, поняття, концепти, уявлення) [15, с. 64].

В. А. Маслова дефінує культурний код так: «це мережа універсальних і національно специфічних явищ, що формує національну картину світу, це репертуар сигналів і водночас спосіб структурування культурного знання» [22, с. 20]; а також зазначає, що код формується й функціонує в культурі [22, с. 19]. Д. Б. Гудков і М. Л. Ковшова розуміють код культури як систему знаків (знакових тіл) матеріального і духовного світу, що стали носіями культурних смислів [див. 9, с. 9].

Українська вчена Н. І. Андрейчук розглядає код культури як сукупність смислів та їх комбінацій, наявністю яких відзначені предмети життєдіяльності людини [4, с. 173]. Панівні одиниці цієї «мови культури»¹ репрезентують лінгвокультурні коди, які «є результатом різних способів цілісно-системного осмислення [...] і формуються в процесі моделювання світу свідомістю людини на різних етапах культурної історії, результатом якого є формування життєвого світу людини» [4, с. 175]. У процесі комунікації спостерігається «розпредметнення» цих кодів, які містять у собі передумови комунікативної діяльності, а також відіграють значну роль в утворенні національно-специфічного простору [4, с. 175]. На думку вченої, такі феномени, як культура і мова, характеризуються загальною природою і в них зазначається наявність «універсального коду», що виражає загальні характеристики культурних і мовних структур [3, с. 18]. *Лінгвокультурні коди*, будучи ідентифікаційною характеристикою етносу, функціонують у мовній комунікації й формують образи життєвого простору індивіда, завдяки яким він сприймає та інтерпретує дійсність. У результаті спостерігається і *visa versa* процеси, задані образи модифікують і перебудовують самого індивіда (у його свідомості й поведінці), а в цілому народ, націю і етнос [3, с. 18].

Основна функція коду – збереження й передача певної інформації, яка «кодується» різними способами: у фольклорі, танцях, візерунках та ін. [14, с. 182]. Людина оточена інформаційним простором, тобто предметами та явищами, у яких відображена закодована інформація. Цей інформаційний простір називають **культурою**, яку утворюють знаки, наділені «семіотичною функцією в комунікації» [14, с. 182]. Системі, що складається з окремих підсистем, називають **культурними кодами** у сфері семіотики культури. **Культурний код** розуміють як «спосіб збереження й передачі інформації, тип культурної пам'яті певної лінгвокультурної спільноти» і як систему знаків, котра існує й функціонує в будь-якому предметі культури [14, с. 182-183]. Інші вчені трактують розгляданий феномен як систему символів, що дозволяє передавати, зберігати й обробляти культурну інформацію [11, с. 12].

Досить неординарною є інтерпретація **культурного коду** від французького психолога К. Рапая, котрий визначає **культурний код** як «несвідомий зміст тієї чи іншої речі або явища [...] в контексті культури, у якій ми виховані» [27, с. 7]. **Код** – це (як) значення, що несвідомо приписується тому чи іншому феномену і є для кожного лінгвосоціуму **унікальним**. Існує безліч причин, які криються в *культурному несвідомому* [27, с. 7] і в *унікальних специфічних рисах національної культури*, що передаються від предків з покоління в покоління певної національно-лінгвокультурної спільноти.

¹ «Мовою культури» називають семантику мовних знаків [4, с. 175].

Як бачимо, існує нерозривний зв'язок між *емоційними та поведінковими* характеристиками індивіда і національною культурою, в якій він розвивається й перебуває. Як психологічна діяльність (пов'язана із розумово-чуттєвою стороною), так і людські вчинки (мотиви поведінки індивідів) беруть витоки в культурних основах тієї нації й держави, до якої індивіди належать [27, с. 7]. Отже, з огляду на єдину природу всього людства, «культурне несвідоме» (за теорією К. Рапая) та культурні коди варіюються в різних національно-лінгвокультурних спільнотах і потребують ретельного вивчення в сучасній парадигмі лінгвістичних знань. На думку К. Рапая, культурний код – досить стійка, стабільна і статична одиниця, однак, під певним впливом, наприклад, інших культур (автор монографії наводить приклад концепту <кави> в японській лінгвокультурі, який спочатку був нульовим і сприймався репрезентантами цього лінгвосоціуму «як порожній звук»), він піддається зміні або «перекодуванню», що в результаті спостерігалось з упровадженням згаданого концепту у свідомість представників японської лінгвокультурної спільноти під впливом певних технік (наприклад, раннього імпринтингу) та іншої культури (а саме швейцарської) [27, с. 8-10].

Культурні коди приховані в глибині підсвідомості репрезентантів різних культур і ґрунтуються на розумово-емоційних, чуттєво-образних зв'язках між концептом і (під)свідомістю представників тієї або іншої (лінгво)культури. Коли такі зв'язки налагоджено і вони є позитивними, на думку К. Рапая, тоді вони закріплюються в (лінгво)культурі-реципієнті, відображаючи важливість і значущість певного концепту для окремої нації або лінгвокультурної спільноти, і тим самим визначають вплив, а іноді й зміни в структурі культурного коду національно-лінгвокультурної спільноти [27, с. 8-10].

Оскільки у свідомості індивіда на підсвідомому рівні встановлюється й закріплюється емоційний зв'язок із певним концептом, узятим з іншої, чужої культури, то створюються й закріплюються певні значення, образи і смисли, властиві іншій культурі та пов'язані з цим запозиченим інокультурним концептом [27, с. 8-10]. Репрезентант лінгвокультури-реципієнта інтегрує запозичені лінгвокультурні концепти в ту концептуальну систему, яка утворилася завдяки колективному досвідові його лінгвокультурної спільноти, відтак у концептуальній системі носія лінгвокультури-реципієнта в процесі імпортування концептів спостерігається «інтерпретація інокультурних смислів» [24, с. 6]. Відмінності в культурній спадщині, історичному минулому, навколишньому середовищі, соціально-політичній діяльності, устрої держави та в інших сферах життя є одними з основних відмінностей у концептуальній картині різних лінгвосоціумів: «відбувається модифікація концептів відповідно до культурних традицій та індивідуальних особливостей людини» [24, с. 6]. Функцію лінгвокультурного контексту виконує дискурс, у якому функціонує інокультурний концепт та з допомогою якого імпортований концепт інкорпорує в систему лінгвокультури-донора [24, с. 7]. За відсутності предмета або явища в певній лінгвокультурі, а також концепту в її концептосфері спостерігається запозичення лінгвокультурного концепту, і подальше його формування розвивається в дискурсі [24, с. 9].

Культура¹ – «скарбниця різних кодових систем», які не є ідентичними, і тому питання щодо системної організації й самоорганізації культури як коду є актуальними та дискусійними [32, с. 357]. Не мова, а нація формує свою культуру, яка відбивається в мові [33, с. 115]. Код культури, утворює певну систему, в межах якої й спостерігається концептуалізація та категоризація дійсності і свідомості індивіда, а також їх вербалізація. Також вважають, що коди культури – це універсальні явища, властиві людині як представникові *homo sapiens* [33, с. 115]. «Спостерігаючи явища мовної репрезентації знань про навколишній світ через елементи базових культурних кодів, не можна не помітити вплив позамовної дійсності, яка шляхом реалізації колективної етнічної свідомості впливає на мову. [...] Загальнолюдська культура та історичний досвід народу неодмінно забезпечують особливості його світобачення та мовної об'єктивації дійсності» [33, с. 121].

Окрім дефініцій *коду* та *культурного коду*, в лінгвістиці наявні й такі терміни, як *субкод*, *соціокод*, *інтеркод*, що їх сучасні дослідники визначають так: *субкод* репрезентує підсистему загальноприйнятого коду [14, с. 185]; *соціокод* – це зберігання інформації в просторі й часі (при цьому поняття культурного коду визначається як синонім до поняття «соціокод») [14, с. 185]; *інтеркод* – наявність і взаємодія різних національних кодів (інонаціонального та інтернаціонального) [26, с. 360].

Проаналізувавши різні визначення понять «код» та «культурний код», доходимо таких висновків: код розуміють як систему знаків і символів, правил і норм, за допомогою яких інформація кодується, обробляється, передається та зберігається; культурний код інтерпретують як фрагменти природної мови (О. О. Селіванова); «несвідомий зміст» предметів та явищ (К. Рапай); «сітку», яку культура використовує для структурування навколишньої дійсності (В. В. Красних); ключ до розуміння різних типів культур (В. І. Кононенко); сукупність ментефактів, що формують картину світу (В. В. Красних); зашифровану інформацію, ключ до розуміння культури (Ю. Р. Ремаєва); ряд універсальних і водночас специфічних явищ, що утворюють національну картину світу (В. А. Маслова); систему знаків духовного і матеріального світу, репрезентанта культурних смислів (Д. Б. Гудков і М. Л. Ковшова); сукупність знаків, символів, смислів, відображених у матеріальній і духовній діяльності людини (В. Б. Кононенко); сукупність смислів та їх комбінацій, нерозривно пов'язаних із життєдіяльністю індивіда (Н. І. Андрейчук) та ін. Основними ознаками культурних кодів є універсальність, відкритість до сприйняття та інтерпретації культури,

¹ У пропонованій статті послуговуємося визначенням «культура», наведеним у роботі Н. Ф. Алефіренко, який вважає, що вона має об'ємний характер. На підставі ціннісного та інформаційного підходів у це поняття слід включати «всі експліцитні та імпліцитні стереотипи поведінки, набуті й передані за допомогою символів, що становлять відмінні властивості досягнень людської групи, включаючи їх втілення в артефактах. **Культура** – це матеріальні та соціальні цінності етновних спільнот, їх інститути, звичаї, реакції поведінки, а також інформація, представлена у вигляді певних одиниць, у тому числі й мовних. **Лінгвокультура** – комплекс мовних одиниць, які охоплюють ціннісно-смысловий простір мови в ході пізнавальної діяльності людини» [див. 1, с. 54-56].

здатність перетворювати значення в сенс, здатність до категоризації, оцінки й структуривання навколишнього світу, здатність до вираження та вияву в культурі.

Основними характеристиками культурних кодів є їх універсальність і водночас унікальність (національна специфічність). На універсальність культурних кодів вказують О. О. Селіванова [32, с. 248], В. В. Красних [16, с. 232], Н. І. Андрейчук [4, с. 174], О. С. Снитко [33, с. 115] та інші, підкреслюючи при цьому досить специфічні вияви універсальних культурних кодів в окремих культурах. На унікальності культурного коду наполягає К. Рапай, стверджуючи, що для кожної лінгвокультурної спільноти код культури є унікальним, і пояснюється це «культурним несвідомим» і унікальними специфічними рисами національної культури кожного лінгвосоціуму. На симбіозі універсальних і національно специфічно детермінованих характеристик наголошує В. А. Маслова, іменуючи культурний код мережею універсальних і національно специфічних явищ, які формують національну картину світу певної національно-лінгвокультурної спільноти [22, с. 20]. Будемо дотримуватися цього визначення культурного коду в подальшому дослідженні.

3. Типи культурних кодів

Сучасні мовознавці виокремлюють значну кількість типів культурних кодів, що зумовлено їх нечіткими межами (дифузним проникненням) [32, с. 248; 4, с. 174; 16, с. 234 та ін.], а також їх трансформацією. На думку В. В. Красних, різноманітність культурних кодів – універсальне явище, у якому одна кодова система може інтерпретуватися знаками іншої [16, с. 233]. Наведемо окремі класифікації культурних кодів. У сучасній лінгвістичній парадигмі знання виокремлюють коди культури на основі тематичного принципу, а саме: соматичний, предметний, аксіональний, анатомічний, рослинний, зооморфний, харчовий і т. п. [16, с. 233].

Досліджуючи культурні коди окремої культури, науковці визначають такі базові коди: соматичний, просторовий, тимчасовий, предметний, біоморфний і духовний, вказуючи, що між кодами культури відсутні чіткі межі [16, с. 234]. Докладний опис цих кодів культури подано в роботі В. В. Красних [16, с. 233-254]. Саме ці коди культури, на думку автора, формують певну систему координат, яка задає еталони культури певної національно-лінгвокультурної спільноти, а також «задають і визначають метрично-еталонну сферу, що бере участь у структуризації й оцінці матеріального світу» [16, с. 255]. О. О. Селіванова наводить таку типологію культурних кодів: соматичний (тілесний), духовний, релігійний, просторовий, тимчасовий, предметний, біоморфний, антропний, космологічний, акційний, сенсорний, аксіологічний та ін. [32, с. 248]. Механізмом взаємопроникнення цих культурних кодів «служить реінтерпретація кодів на основі онтологічної концептуальної метафори – подання однієї кодової системи позначень знаками іншої» [32, с. 248]. Аналіз кодів культури здійснюється за допомогою архетипного, компонентного, дистрибутивного, етимологічного, текстово-інтерпретаційного підходів, а також за допомогою зіставлення з кодами інших культур і концептуального моделювання [32, с. 248]. У подальшому дослідженні застосовуємо такі підходи до вивчення національно-культурних кодів: дистрибутивний, етимологічний, текстово-інтерпретаційний, а також метод концептуального моделювання.

Підтримує точку зору про дифузність культурних кодів і В. М. Манакін, стверджуючи, що «наслідком неминучих глобалізаційних процесів є змішання культурних кодів і цінностей та створення новітніх версій культурних кодів, у яких колись чужі цінності ніби нашаровуються на власні національні раритети, проникаючи в глибини свідомості [...] покоління» [19, с. 238]. У сучасному світі як процеси глобалізації, так і взаємодія культур зумовлюють взаємопроникнення різних типів культурних кодів [19, с. 238].

Д. Б. Гудков і М. Л. Ковшова виділяють такі типи культурних кодів: антропний (людський), фізичний (соматичний), духовно релігійно-антропологічний, релігійно-артефактний, артефактно-предметний, предметно-костюмний, архітектурний, колірний, тимчасовий, просторовий, кількісний, природний, зооморфний, рослинний, гастрономічний та інші [9, с. 35].

Оскільки в культурних кодах зафіксовані колективні уявлення, вони репрезентують універсальний феномен, характерний для людини культурної й розумної. Як стверджує В. А. Маслова, культура – сукупність різних кодів, культурні коди формують певну систему координат, яка утворює еталони культури. Дослідниця виділяє такі базові культурні коди: космогонічний, соматичний, просторовий, часовий, предметний, зооморфний, природно-ландшафтний, архітектурний, гастрономічний, нюховий, код одягу і ін. [22, с. 20].

Розглядаючи коди культури в безперервному зв'язку з архетипними уявленнями людини про світ, В. А. Маслова вважає, що всі аспекти людської свідомості відображаються в мовній системі, і, безперечно, у ньомо наявні одиниці, «пов'язані з архаїчними й архетипними структурами свідомості – колективними уявленнями» [22, с. 20], які репрезентують окрему частину колективного несвідомого, і тому завдяки таким пралогічним структурам і колективним уявленням передається культурний досвід нації [22, с. 20]. Інформація про світ закладена в мові або мовному кодї, одна її частина – експліцитна, інша – імпліцитна і є об'єктом лінгвокультурологічних досліджень. Отже, для кожної нації характерна своя ієрархія культурних цінностей. Безперечно, можливе повторення цих цінностей в інших культурах, але в іншій конфігурації і системі відношень [22, с. 20].

Н. І. Андрейчук класифікує культурні коди за сферою життєдіяльності (духовні, фізичні, соціальні) та за способом позначення (словесні, фразеологічні, текстові, дискурсивні) [див. 3, с. 18]. Учена, називаючи лінгвокультурні коди ідентифікаційною характеристикою етносу, розуміє їх як одиниці мови культури, яка є гібридною структурою, що включає кілька знакових систем, однією з яких є природна мова. У дискурсі спостерігається «розпредметнення» кодів культури, які функціонують і формують національно-специфічний простір [див. 4, с. 174].

4. Поняття «національно-культурний код» і його значення для вивчення полінаціональної англійської мови

Незаперечним є той факт, що культура зберігається у свідомості соціуму/етносу, зафіксована в мові, виявляється в мовній свідомості та поведінці індивіда(ів), а також «реалізується в дискурсі, обумовлюючи національно-культурну специфіку останнього» [16, с. 231]. Національно-культурні коди фіксуються в мовній свідомості

репрезентантів певної національно-лінгвокультурної спільноти, у її мові й культурі та виявляються в дискурсі.

Як показує наше практичне дослідження, **культурний код** залежить від еволюції та модифікації культури тієї чи іншої лінгвокультурної спільноти. І оскільки генеза та еволюція кожної нації й держави варіюється по-своєму, культурний код нації значно відрізняється і є унікальним, самобутнім, національно-специфічним і культурно неповторним [27, с. 8-10]. Отже, національно-культурний код продовжує змінюватися разом із культурними, соціальними, економічними, політичними та іншими модифікаціями в лінгвокультурній спільноті. Національний код становить «найбільш загальний рівень культурної самоідентифікації» [26, с. 360].

Національно-культурна специфіка певної лінгвосистеми пов'язана з «проблемами усвідомлення світу людиною і відображенням цієї свідомості в мові» [21, с. 44]. Отже, в лінгвосистемі відбивається національно-культурне бачення світу, а також формування образного осмислення цього світу. Завдяки національно-культурному коду лінгвосоціум набуває, зберігає й передає свою самобутність, етнічну самосвідомість та унікальні культурні особливості (традиції, вірування, міфи та ін.), характерні як для певного етносу, так і для його лінгвістичної системи в різних лінгвокультурних ареалах.

Національно-культурний код складається з унікальних специфічних рис національної культури, що передаються від предків із покоління в покоління певної національно-лінгвокультурної спільноти. Відтак національно-культурний код продовжує змінюватися разом із культурними, лінгвальними, соціальними, економічними, політичними або іншими модифікаціями в лінгвокультурній спільноті. Національно-культурний код репрезентований своєрідною інформаційною матрицею, яка розпізнає способи сприйняття світу: мислення та усвідомлення, оцінки та структурування, членування й категоризацію, а також концептуалізацію певного лінгвокультурного контексту, яка «зашифрована/закодована» в «культурному несвідомому» (термін К. Рапая) кожного члена певної культурної спільноти і має своє вираження у феноменах матеріальної й духовної культури, а також у дискурсивній діяльності представників різних національно-лінгвокультурних спільнот. Національно-культурний код – це сукупність суто національно специфічного, сформованого в національній картині світу, це «генетична пам'ять народу» (термін В. А. Маслової [22, с. 25]), що функціонує в його культурі та мові.

Отже, національно-культурний код є ключем до інтерпретації як національного культурного несвідомого, так і тих образів, значень, смислів та концептів, які його формують і найбільш яскраво виявляються в національній свідомості тієї чи іншої лінгвокультурної спільноти. Національно-культурним кодом ми іменуємо унікальну, закодовану в лінгвосистемі й культурі певного етносу, інформацію, яка репрезентує національні символи, стереотипи й архетипи, тобто все, що відрізняється специфічним національно-культурним забарвленням і завдяки якій можна ідентифікувати ту чи іншу національно-лінгвокультурну спільноту. Якщо культурний код «зашифровує» стародавні архетипні уявлення певного етносу (В. В. Красних), то культурний код нації є ключем до розуміння світогляду, світосприйняття і світобачення

певного лінгвосоціуму, його поведінкових характеристик, психологічних постулатів та культурної специфіки. На відміну від культурних кодів, національно-культурні коди, будучи глибоко специфічними, самобутніми та унікальними, з плином часу й мінливими умовами екзистенції соціуму, як набувають характеру універсально культурних, так і залишаються у своєму роді культурно неповторними та унікальними.

Необхідність вивчення національно-культурного коду зумовлена такими чинниками: аналіз формування та вияву національно-культурних кодів як основних репрезентантів концептуальної й національно-специфічної картини світу у свідомості носіїв англійської мови в різних лінгвоареалах світу (північноамериканському, австрало-новозеландському, азіатському і південноафриканському), а також дослідження проблеми співвідношення загального (універсальних характеристик) та унікального (національно-специфічних рис) у лінгвальній та концептуальній репрезентації світу і в дискурсивних практиках представників різних національно-лінгвокультурних спільнот у системі полінаціонального мультिवаріантного лінгвального феномена – англійської мови.

Висновки. Учені трактують культурний код як знакову систему, систему символів, основна функція якої полягає в збереженні, обробці та передачі інформації, що містить культурні знання певного лінгвосоціуму. Відзначають як універсальність культурного коду та притаманність індивідові як репрезентанту *homo sapiens*, так і унікальність, специфічність його виявів у різних культурах і лінгвосистемах.

Національно-культурні коди репрезентують систему цінностей та еталонів, правил і законів, сформованих окремою нацією в процесі її еволюції й зафіксованих у її лінгвальній системі і в культурі. Національно-культурний код – це культурно маркована інформація, на підставі якої можна відобразити нерозривний зв'язок і взаємодію індивіда з лінгвокультурним середовищем і навколишнім світом, а також асиміляцію, інтеграцію та адаптацію лінгвокультурної системи в нові умови лінгвокультурного(их) ареалу(ів) (наприклад, північноамериканський, австрало-новозеландський, азіатський і південноафриканський).

Типологія культурних кодів різноманітна. Виокремлення значної кількості типів культурних кодів зумовлено їх дифузним проникненням, а також трансформаціями у процесі неминучої глобалізації й модифікації культурних цінностей.

У будь-якої нації у світі, а саме в її репрезентантів, розумова та чуттєво-емоційна діяльність «забарвлені» культурно-історичними, соціально-політичними, географічними, природно-ландшафтними та іншими характеристиками того лінгвокультурного середовища, у яке вони інтегровані й асимільовані. І все це працює в лінгвістичній та концептуальній площинах, а також у дискурсивних практиках у системі полінаціонального мовного феномена – англійської мови.

Перспективи подальшого дослідження полінаціональної англійської мови включають виявлення загальних принципів організації концептуального простору мультिवаріантної англійської мови та формування національно-культурних кодів на основі вивчення культурних домінант / базових лінгвокультурних концептів, що функціонують у концептуальній системі сучасної полінаціональної англійської мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алефиренко Н. Ф. Лингвокультурология: ценностно-смысловое пространство языка: учеб. пособие. Москва : ФЛИНТА, 2010. 288 с. 2. Алефиренко Н.Ф. Поэтическая энергия слова. Синергетика языка, сознания и культуры. Москва : Academia, 2002. 391 с. 3. Андрейчук Н.І. «Мова» культури і мовні знаки. Мовознавчий вісник: Зб. наук. праць. Вип. 11. 2010. С. 16-19. 4. Андрейчук Н.І. Мова і культура у контексті системного підходу в науках про людину. Вісник Львівського університету. Серія: Іноземні мови. Львів : ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2010. Вип. 17. С. 169–175. 5. Бацевич Ф.С. Духовна синергетика рідної мови: лінгвофілософські нариси: монографія. Київ : Академія, 2009. 192 с. 6. Большой психологический словарь. Сост. и общ. ред. Зинченко В.П., Мещерякова Б.Г. Москва : МПСИ; Флинта, 2002. 672 с. 7. Большой энциклопедический словарь. 2002 URL: <https://gufo.me/dict/bes/КОД>. 8. Великий тлумачний словник сучасної української мови [В. М. Білоноженко, А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, І. С. Гнатюк, С. І. Головащук, Г. Н. Горюшина]; Ін-т укр. мови НАН України; Ін-т мовознав. НАН України; Всеукр. т-во «Провіт» ім. Тараса Шевченка. Київ : Дніпро, 2009. 1329 с. 9. Гудков Д. Б., Ковшова М. Л. Телесный код русской культуры: материалы к словарю. Москва : Гнозис, 2007. 288 с. 10. Дев'ятко Н. В. Міфологічний образ України як втілення комунікативного коду національного інформаційно-культурного простору. Гілея. Науковий вісник. 2012. Вип. № 57 (2). С. 418–424. 11. Денисенко С. Н., Тараба І. О. Код культури і моделювання дійсності (на матеріалі фразеології). Мова і культура. Вип. №1 (Том 15). 2012. С. 11-15. 12. Исаевич Я. Д. Мовний код культури. Київ : Вища школа, 1997. 458 с. 13. Кононенко Б. И. Большой толковый словарь по культурологии. Москва : Вече: АСТ, 2003. 511 с. URL: <http://culture.niv.ru/doc/dictionary/culturology-dictionary/index.htm>. 14. Котелевець К. В. Поняття «код» в аспекті лінгвістичної термінології. Мова і культура. Вип. №14 (Том 5). 2011. С. 181-186. 15. Красных В. В. Основные постулаты и некоторые базовые понятия лингвокультурологии. Русский язык зарубежом. 2011. №4. С.60-66. 16. Красных В. В. Этнопсихолінгвістика і лінгвокультурологія. Москва : Гнозис, 2002. 284 с. 17. Крысин Л. П. Социальная и функциональная дифференциация литературных языков. Москва : Наука, 1977. 257 с. 18. Лалл Дж. Мас-медіа, комунікація, культура: глобальний підхід. Київ : КІС, 2002. 264 с. 19. Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація. Київ : Академія, 2012. 288 с. 20. Мартынов В. С. Символика лингвокультурных кодов в составе англоязычного художественного текста: автореф. дис.канд.филол.наук: 10.02.04. М.: Ин-т международных отношений, 2009. 22 с. 21. Маслова В. А. Введение в лингвокультурологию. Москва : Наследие, 1997. 207 с. 22. Маслова В. А. Национальные ценности и язык: духовный код культуры. Лінгвістика. Вип. №2 (20). 2010. С. 19-30. 23. Меркулова Н. Г. Менталитет – культурный код – язык культуры: к вопросу о корреляции понятий. Регионология. 2015 (2). С. 188-196. 24. Новикова Т. Б. Заимствование лингвокультурных концептов (на материале английского и русского языков): автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19. Волгоград, 2005. 21 с. 25. Петров М. К. Язык. Знак. Культура. Москва : Наука, 1991. 328 с. 26. Попова-Бондаренко И.А. Свообразие интеркодов в романе П. Зюскинда «Das Parfum». Национальные коды в европейской литературе XIX–XXI веков. Нижний Новгород : Нижегород. гос. ун-т, 2016. С. 359-370. 27. Рапай К. Культурный код. Москва : Юнайтед Пресс, 2010. 168 с. 28. Ремаева Ю. Г. Юмор и сатира в произведениях Сью Таунсенд: поиск выражения национальных кодов. *Национальные коды в европейской литературе XIX–XXI веков*. Нижний Новгород : Нижегород. гос. ун-т, 2016. С. 501-508. 29. Розсоха В. А. Лингвокультурный код слова homo (человек) в латинской фразеологии. Вісник Луганського національного університету ім. Т.Шевченка.. Вип. № 24 (259). Ч. І. 2012. С. 31-36. 30. Савицкий В. М. Лингвокультурные коды: к обоснованию. Вестник Московского государственного областного университета. Серия: Лингвистика. 2016. №2. С. 55–62.

31. Савченко Л. В. Етномакрокод духовної культури як репрезентант фразеологічної картини світу. Лінгвістичні дослідження: Зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Вип. 38. 2014. С. 36-42. 32. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля, 2011. 844 с. 33. Снитко О. С. Коды культуры у мовній об'єктивації дійсності. *Studia Linguistica*. Зб. наук. праць КНУ ім. Т. Шевченка. Київ : Київський університет, 2008. Вип. 1. С. 115-121. 34. Степанов Ю. С. Семиотика. Москва : Наука, 1971. С. 159-160. 35. Толстая С. М. К понятию культурных кодов. Санкт-Петербург: Изд-во Европейского ун-та в Санкт-Петербурге, 2007. С. 23-31. 36. Толстая С. М. Коды культуры и культурные концепты. Пространство слова. Лексическая семантика в общеславянской перспективе. Москва : Индрик, 2008. С.333-337. 37. Шарманова Н. М. Духовный код как лингвокультурный эталон нации (на материале паремийных клише). Филологичні студії. Вип. 15. 2017. С. 81-104. 38. Энциклопедический словарь 2009 URL: dic.academic.ru/dic.nsf/es/27771. 39. Якобсон Р. О. Избранные труды. Москва : Наука, 1985. С. 310-315.

Стаття надійшла до редакції 14.04.19.

*Domnich O. V., PhD, Associate Professor,
Zaporizhzhya National University, Zaporizhzhya*

NATIONAL-CULTURAL CODE IN THE PARADIGM OF MODERN LINGUISTIC STUDIES

The article deals with the problem of the cultural code, typology of cultural codes and the national-cultural code in the paradigm of modern linguistic studies. The definitions of these concepts are clarified and the significance of the national-cultural code research for such a multinational language phenomenon as the English language is substantiated. The study of the national-cultural code is determined by the following reasons: the analysis of the formation and manifestation of national-cultural codes as the main representatives of the conceptual and national-specific worldview in the minds of polynational English speakers in various lingual areas of the world (such as North American, Australian-New Zealand, Asian and South African lingual and cultural areas), as well as the study of the problem of the correlation of universal characteristics with unique features (namely national-specific ones) in lingual and conceptual representation of the world in the discursive practices of representatives of various national-linguistic-cultural communities in the system of polynational multi-variety lingual phenomenon – the English language.

Key words: *cultural code, typology of cultural codes, national-cultural code, the polynational English language, the conceptual system.*

REFERENCES

1. Alefirenko, N. F. (2010). *Lingvokul' turologiya: cennostno-smyslovoe prostranstvo yazyka*. Moskva: FLINTA.
2. Alefirenko, N. F. (2002). *Poeticheskaya energiya slova. Sinergetika yazyka, soznaniya i kul'tury*. Moskva : Academia.
3. Andrejchuk, N. I. (2010). «Mova» kul'turi i movni znaki. *Movoznavchij visnik*, 11, 16-19.
4. Andrejchuk, N. I. (2010). Mova i kul'tura u konteksti sistemnogo pidhodu v naukah pro lyudynu. *Visnik L'vivs'kogo universitetu*, 17, 169-175.
5. Bacevich, F. S. (2009). *Duhovna sinergetika ridnoї movi: lingvofilosofs'ki narisi*. Kiiiv: Akademiya.
6. Bol'shoj psihologicheskij slovar'. (2002). Moskva: MPSI; Flinta.
7. Bol'shoj enciklopedicheskij slovar'. (2002). URL: <https://gufo.me/dict/bes/KOD>.
8. Velikij tлумachnij slovník suchasnoї ukrains'koї movi (2009). Kiiiv: Dnipro.
9. Gudkov, D. B., Kovshova, M. L. (2007). *Telesnyj kod ruskoj kul'tury: materialy k slovarju*. Moskva : Gnozis.
10. Dev'yatko, N. V. (2012). Mifologichnij obraz Ukraїni yak vtilennya komunikativnogo

kodu nacional'nogo informacijno-kul'turnogo prostoru. *Gileya. Naukovij visnik*, 57 (2), 418-424.

11. Denisenko, S. N., Taraba, I. O. (2012). Kod kul'turi i modelyuvannya dijsnosti (na materialii frazeologii). *Mova i kul'tura*, 1 (15), 11-15.

12. Isaevich, Y. D. (1997). *Movnij kod kul'turi*. Kiiiv: Vishcha shkola.

13. Kononenko, B. I. (2003). *Bol'shoj tolkovyj slovar' po kul'turologii*. URL: <http://culture.niv.ru/doc/dictionary/culturology-dictionary/index.htm>.

14. Kotelevic', K. V. (2011). Ponyattya «kod» v aspekti lingvistichnoi terminologii. *Mova i kul'tura*, 14 (5), 181-186.

15. Krasnyh, V. V. (2011). Osnovnye postulyaty i nekotorye bazovye ponyatiya lingvokul'turologii. *Russkij yazyk zarubezhom*, 4, 60-66.

16. Krasnyh, V. V. (2002). *Etnopsiholingvistika i lingvokul'turologiya*. Moskva : Gnozis.

17. Krysin, L. P. (1977). *Social'naya i funkcional'naya differenciaciya literaturnyh yazykov*. Moskva: Nauka.

18. Lall, Dzh. (2002). *Mas-media, komunikaciya, kul'tura: global'nij pidhid*. Kiiiv: KIS.

19. Manakin, V. M. (2012). *Mova i mizhkul'turna komunikaciya*. Kiiiv: Akademiya.

20. Martynov, V. S. (2009). Simvolika lingvokul'turnyh kodov v sostave angloyazychnogo hudozhestvennogo teksta. *Avto-ref. dis... kand. filol. nauk*. Moskva.

21. Maslova, V. A. (1997). *Vvedenie v lingvokul'turologiyu*. Moskva: Nasledie.

22. Maslova, V. A. (2010). Nacional'nye cennosti i yazyk: duhovnyj kod kul'tury. *Lingvistika*, 2 (20), 19-30.

23. Merkulova, N. G. (2015). Mentalitet – kul'turnyj kod – yazyk kul'tury: k voprosu o korrelyacii ponyatij. *Regionologiya*, 2, 188-196.

24. Novikova, T. B. (2005). Zaimstvovanie lingvokul'turnyh konceptov (na materiale anglijskogo i russkogo yazykov). *Avto-ref. dis... kand. filol. nauk*. Volgograd.

25. Petrov, M. K. (1991). *Yazyk. Znak. Kul'tura*. Moskva: Nauka.

26. Popova-Bondarenko, I. A. (2016). Svoeobrazie interkodov v romane P. Zyuskinda «Das Parfum». *Nacional'nye kody v evropejskoj literature XIX–XXI vekov*. Nizhnij Novgorod: Nizhegorod. gos. universitet. S. 359-370.

27. Rapaj, K. (2010). *Kul'turnyj kod*. Moskva: Yunajted Press.

28. Remaeva, Yu. G. (2016). Yumor i satira v proizvedeniyah S'yu Taunsend: poisk vyrazheniya nacional'nyh kodov. *Nacional'nye kody v evropejskoj literature XIX–XXI vekov*. Nizhnij Novgorod : Nizhegorod. gos. universitet. S. 501-508.

29. Rozsoha, V. A. (2012). Lingvokul'turnyj kod slova homo (chelovek) v latinskoj frazeologii. *Visnik Lugans'kogo nacional'nogo universitetu im. T. Shevchenka*, 24 (259), 31-36.

30. Savickij, V. M. (2016). Lingvokul'turnye kody: k obosnovaniyu. *Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo oblastnogo universiteta. Seriya: Lingvistika*, 2, 55-62.

31. Savchenko, L. V. (2014). Etnomakrokod duhovnoi kul'turi yak reprezentant frazeologichnoi kartini svitu. *Lingvistichni doslidzhennya*, 38, 36-42.

32. Selivanova, O. O. (2011). *Lingvistichna enciklopediya*. Poltava: Dovkilliya.

33. Snitko, O. S. (2008). Kodi kul'turi u movnij ob'ektivacii dijsnosti. *Studia Linguistica*, 1, 115-121.

34. Stepanov, Yu. S. (1971). *Semiotika*. Moskva: Nauka.

35. Tolstaya, S. M. (2007). *K ponyatiyu kul'turnyh kodov*. Sankt-Peterburg: Evropejskij un-t v Sankt-Peterburge.

36. Tolstaya, S. M. (2008). Kody kul'tury i kul'turnye koncepty. Prostranstvo slova. *Leksicheskaya semantika v obshcheshlavjanskoj perspektive*. Moskva: Indrik.

37. Sharmanova, N. M. (2017). Duhovnij kod yak lingvokul'turnij etalon nacii (na materialii paremjnih klishe). *Filologichni studii*, 15, 81-104.

38. *Enciklopedicheskij slovar'*. (2009). URL: dic.academic.ru/dic.nsf/es/27771.

39. Jakobson, R. O. (1985). *Izbrannye trudy*. Moskva : Nauka.

Дудін В. В., асп.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ЕТАПИ ЕВОЛЮЦІЇ СУГЕСТИВНИХ ЗАСОБІВ В АРАБОМОВНИХ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ СТАТТЯХ

Із появою друкованої преси на теренах арабомовного світу засоби впливу на когнітивне сприйняття особистості вперше за багато сторіч зазнали змін. Можливість поширення в суспільстві окремої суб'єктивної позиції автора без необхідності промов та їх супроводження натопном стала одним із визначних факторів, які впливали та змінювали арабомовне суспільство з XIX ст. до сьогодні.

***Ключові слова:** сугестія, соціально-політичний, дискурс, арабомовна преса.*

Дослідження арабомовних медіа мають міждисциплінарний характер, і частково це сталося завдяки працям Ліла Абу-Люгод, колишнього професора соціальної антропології Гарварду та директора Інституту Близького Сходу при Колумбійському університеті в місті Нью-Йорк. Саме його роботи відіграли важливу роль у розвитку досліджень про медіа арабського світу.

Питання сприйняття та впливу медіа залишається чи не однією з найбільш складних проблем сучасних досліджень. Пересічні мешканці та освічена еліта більшою або меншою мірою можуть розпізнати ідеології, які було закладено в написання окремої статті, та мають щодо них відповідну реакцію. На думку Абу-Люгод, некоректним є аналіз відкритих сюжетних посилів та задіяних персонажів, якщо це відірвано від паралельних процесів, які мають місце в реальному світі [Abu-Lughod, с. 117].

Розглядаючи сучасні етапи розвитку, у статті ми використовували праці та політичну творчість Аля аль-Асуані – єгипетського автора та громадського діяча, який публікувався в газетах «ад-Дустур» (الدستور) та «аш-Шурук» (الشروق), брав активну участь у подіях арабської весни та революції 2011 року в Єгипті. Нині він продовжує вести щотижневу політичну колонку в газеті «Масрі аль-йаум» (مصري اليوم), де висловлює свою позицію про сучасні соціально-політичні події, актуальні для Єгипту і для арабомовного світу загалом.

ЕТАП 1 : ЗАРОДЖЕННЯ

Хоча друкарні з'явилися в арабському світі вже в XVII ст., вони не друкували тексти арабською мовою та існували при християнських монастирях. Здебільшого вони популяризували та підтримували розвиток християнства в регіоні. Арабомовні друкарні з'явилися спочатку в Сирії, у 1706 році. Більш тривалий час працювала друкарня при монастирі св. Джона в місті Духур аль-Шуейр (مضهور الشوير), що знаходиться в горах Лівану.

Під час окупації Єгипту Францією (1798-1801 рр.) Наполеон започаткував чимало друкарень, спочатку франкомовні «Прес Орієнталь» та «Прес Франсез», пізніше – арабомовну аль-Матбаа аль-Аглія / Місцева Преса (المطبعة الأهلية) [Tadrus, с. 62]. Із

одного боку, вони поширювали/відтворювали інформаційний простір, типовий для європейців, французьку культуру та ідеї; з іншого боку, були ефективним методом пропаганди: інформували про проєкти Наполеона, сприяючи розвитку його популярності та заручення підтримкою місцевої еліти. Таким чином преса стає двигуном ідеологічної машини для контролю малочисельних читачів.

Чи не найважливішою арабомовною друкарнею була «Друкарня Булак» (مطبعة بولاق), заснована валі Мухаммадом Алі Паша (باش محمد علي) 1820 року. Вона використовувала технології, що були залишені після окупації Єгипту Францією, та разом з технологіями частково успадкувала засоби та цілі [Tadrus, с. 64].

На цьому етапі новини викладаються в досить строгому публіцистичному стилі. Точка зору певної газети відрізнялась описом подій або характеристикою певних особистостей, яких стосуються ці новини. Часто новина могла суттєво відрізнитися через відсутність можливості порівняти з іншими джерелами, тому читачі не завжди могли відрізнити дійсність від фікції.

ЕТАП 2 : НЕЗАЛЕЖНІСТЬ

У незалежній державі преса почала використовуватися з метою передавання позиції керівництва арабських країн. Семантика продовжує відігравати переважну роль, але вже на користь незалежного керівництва держави.

Наприклад, за часів Гамала Абд аль-Нассера можна було спостерігати такий заголовок статті провладної газети аль-Аграм (الأهرام):

اولوا تُسَفَّرُ السَّفَارَةُ الْأَمْرِيكِيَّةُ فِي إِسْرَائِيلَ“ [Al-’Ahrām 1967, с. 1]
”الْفِدَائِيُونَ الْعَرَبُ

Переклад: «Арабські партизани намагалися підірвати (зруйнувати) американське посольство в Ізраїлі».

Тут використовується саме поняття «партизанів», на відміну від альтернативного «терорист» або «зłodії», таким чином передається терапевтичне (позитивне) сугестивне забарвлення.

У цей період автори статей зрідка починають використовувати тропи (метафори, антитези та оксиморони), переважно в цитатах політичного дискурсу.

Наприклад, коли в єгипетських газетах описували візит тогочасного президента Ануара Садата до Ізраїлю цитували його вираз:

”أنا مُسَافِرٌ عِنْدَهُمْ وَ مُعَايٍ سِلَاحُ إِسْمُو السَّلَامَ“ [Al-’Ahrām 1977, с. 2]

Переклад: «Я до них прямую, а моя зброя – це мир».

Навіть його візит у пресі називали “رحلة السلام” (мирний візит), вказуючи в такий спосіб на офіційну позицію влади щодо можливості принести мир у регіон, бо для чималої кількості тогочасних читачів цей візит асоціювався зі зрадою арабського світу [Al-’Ahrām 1977, с. 1].

В обох випадках лінгвальні засоби впливу було здебільш обмежено семантикою та асоціативними парами слів у межах тієї чи іншої новини.

ЕТАП 3. ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЯ

На думку аль-Люгуд, у 1990-х роках медіа виконували значну роль у ролі національної педагогії, завдяки якій населення могло себе вбачати частиною нації [Abu-Lughod, с. 117]. Соціально-політичні статті слугували ключовим елементом задля

розуміння нації, бо зближували публічне та особисте. Важливу роль відігравали статті, які стосувалися щоденних питань читачів.

На прикладі Аля Аль-Асуані ми спостерігаємо появу голосу автора, відокремленого від загального інформаційного меседжу, як ми бачимо у прямому звертанні автора до читачів.

Початок використання діалекту та діалогічних псевдолітературних засобів давало можливість простішого сприйняття матеріалу читачами, порівняно з тим, який ми могли побачити до цього періоду.

Присутня у статті патогенна сугестія змушує читача розуміти (або згадувати) тогочасний стан речей в країні, використовуючи систему образів та опис подій з позиції їх свідка.

Приклад використання образів із метою патогенної сугестії ми можемо спостерігати у його статті «Чому не повстають єгиптяни?», що була видана ще 11 листопада 1998 року:

«...الضابط فجأة استشاط غضباً و هوى على وجه السائق بلطمة عنيفة.. و أصدر السائق صوتاً

معتزلاً و مد يده ليمنع الضابط من ضربه و هنا، جن جنون الضابط و انهال على وجه السائق و رأسه بضربات شديدة متلافة جعلته ينزف دماً من فمه و أنفه، ثم أمسك الضابط بالسائق و أخرجه من التاكسي و

راح يجره في الشارع و هو يضربه.» [al-'Aswānī, c. 9]

Переклад: «Зненацька офіцер поліції розгнівався та вдарив водія [таксі] по обличчю. Водій на знак протесту закрив і виставив свої руки на захист. Офіцер сильно вдарив водія по обличчю та голові, у результаті чого в нього пішла кров із рота та носа. Після цього офіцер схопив водія, силоміць витягнув його з таксі на вулицю та продовжив його бити...».

Опис власної позиції як позиції групи (усіх) свідків тієї чи іншої дії нівелював деяку частину суб'єктивності в очах читача, підсилюючи ефективність передачі ідеї.

Розглянемо, наприклад, реакцію на описані події крізь читацький загал, аніж окремо нашого автора:

«... و ان علينا جميعا صمت ثقيل...» [al-'Aswānī, c. 9]

Переклад: «...Над нами усіма нависла важка тиша...».

Упродовж цього періоду з більшою частотністю використовуються тропи, наприклад, описаний у статті конфлікт, який виник між водієм таксі та поліцейським, можна цілком розглядати як алегорію відношень між урядом та єгипетським народом.

У цей час також починається більш активне використання діалектів у пресі (особливо це стосується єгипетського діалекту) з метою локалізації та надання читачу відчуття наближеності до описуваних подій, полегшення сприйняття інформації, підвищення рівня довіри читача до тексту. Для цієї мети використовується пряма мова, однак діалоги були досить рідкісним явищем. Розглянемо приклад використання прямої мови у статті Аля аль-Асуані:

«... يا لله.. امش من هنا أنت و هو...» [al-'Aswānī, c. 10]

Переклад: «Давайте, усі ви забирайтеся звідси ...».

Сугестивна ефективність статті була б значно нижча, якщо б була написана лише як переказування подій від третьої особи. У цьому випадку читач не відчував би себе достатньо наближеним до описуваних подій, до спостереженої несправедливості. Головна мета використання такого засобу в тому, щоб читач відчував, що ця несправедливість була виявлена саме проти нього особисто.

ЕТАП 4. ОСУЧАСНЕННЯ

Загалом цей етап можна поділити на дореволюційний і постреволюційний підперіоди.

4.1. Дореволюційний підперіод.

У цей підперіод політичним статтям притаманна не лише широка палітра сугестивних засобів, як патогенних, так й терапевтичних, але й збереження точки зору (головної думки автора). Це типово для Аля Аль-Асуані та його критики тогочасної влади Єгипту під керівництвом Хосні Мубарака. Крилата фраза-гасло “Демократія – це рішення” (“الديمقراطية هي الحل”) повторювалася в його статтях багато років і відіграла роль сугестивного підсилення ідей. Використання цієї «фрази-гасла» почалося зі статті автора «Чотири відео для розваги президента Мубарака», що була написана в серпні 2009 року.

Із квітня 2010 року, коли була опублікована стаття «Чи це страшний гріх підтасування вибори?», Аля аль-Асуані починає у своїх статтях більш прямолінійну «дискусію» зі своїм читачем щодо майбутніх перспектив для народу в тому випадку, якщо ситуація в країні залишиться без змін. У цій статті Аля аль-Асуані використав посилення на Коран як засіб сугестії, що є регіонально маркованим для арабського світу.

У статті «Неочікувана večera з важливою особою» аль-Асуані у формі діалогу подає маловірогідну неформальну розмову з Джамалем Мубараком (сином та наступником тогочасного президента Хосні Мубарака). Аль-Асуані робить алюзії на статті іноземних видань щодо Джамалю, підкреслюючи, що серед іноземних видань лише ізраїльські описували діяльність Джамалю з позитивного боку. Разом із тим, автор спрямовував увагу читачів на контраст між інформацією, яка подається єгипетськими ЗМІ та їх іноземними аналогами. Цей діалог уві сні є метафорою неможливості відкритого діалогу з владою.

За півроку до подій революції 2011 року в Єгипті аль-Асуані публікує статтю «Кілька думок про стан здоров'я президента». У ній головним засобом сугестії виступає контраст між владою та народом у Єгипті та США. Кризь контраст та асоціативні пари Аля аль-Асуані передає абсурдність існуючої у Єгипті системи, ставлячи під сумнів потребу її збереження в такому вигляді.

4.2 Постреволюційний підперіод.

Статті постреволюційного підперіоду відображають розчарування щодо результатів революції та здивування здатністю людей не помічати розбіжностей між діяльністю та фарсом. Яскравим прикладом статей, що були написані автором у цей період, може слугувати «Президент пішов у відставку, а система залишилась» (“سقط الرئيس وما زال النظام قائما”), яка була надрукована на початку березня 2011 року. Автор продовжує використовувати сугестивне «ми», наближаючи себе до народу,

однак головним методом сугесії тут виступає алюзія на зв'язки нових кандидатів зі старою владою:

«... فوجنا باستمرار [مد شفیق رئیساً للوزراء في العهد الجديد... السيد شفیق یتمنی فکریا و

سیاسیا إلى النظام البائد...» [al-'Aswānī, c. 8]

Переклад: «...Ми дивуємося продовженню правління Ахмада Шафіка на посту прем'єр-міністра країни в її новій ері... Філософія та політика Пана Шафіка [як і він сам] належать до колишнього режиму...».

Алегорії, образи, алюзії, семантичні засоби продовжують залишатися актуальними, однак на тривалий час у більшості авторів зникають засоби терапевтичної сугесії, із повною заміною на її патогенний різновид.

Розвиток сугестивних засобів продовжується й сьогодні, але це вже має місце в онлайн-просторі загалом та соціальних мережах зокрема. Сугестивні засоби, що використовуються онлайн, становлять наступний етап еволюції, який можливий завдяки новим технологічним засобам, та мають місце через початок вимирання традиційних засобів друкованої преси.

Хоча в арабському світі цей процес відбувається повільніше, ніж у старому світі, він є неминучим, та можна прогнозувати, що протягом наступних десятиріч цифрові арабомовні засоби письмової інформації повністю витіснять їх друковані аналоги через свою більш низьку ціну, а іноді навіть безкоштовну доступність.

Арабомовні сугестивні засоби, які використовуються в онлайн-просторі, можуть стати матеріалом для подальших досліджень із метою детального аналізу чи не найбільш значних змін у їх використанні в арабомовних текстах із кінця ХХ ст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Abu-Lughod L. *Egyptian Melodrama: Technology of the Modern Subject // Media Worlds: Anthropology on New Terrain*. Los Angeles: University of California Press, 2002. С. 115–133.
2. Abu-Lughod L. *Dramas of Nationhood: The Politics of Television in Egypt*. Chicago : The University of Chicago Press, 2004. 338 с.
3. 'Alā' al-'Aswānī. Maqālāt 'Alā' al-'Aswānī "1" : Limāḍā lā Yaṭūru al-Miṣriyūn?. Cairo: Dār al-Šurūq, 2010. 300 с.
4. 'Alā' al-'Aswānī. Maqālāt 'Alā' al-'Aswānī "4" : Hal 'Aḥṭa'at al-Ṭawr al-Miṣriyah?. Cairo: Dār al-Šurūq, 2013. 244 с.
5. Al-'Ahrām (Archive). Cairo: Dār Al-'Ahrām. URL : <https://archive.org/search.php?query=Al-Ahram>.
6. Al-Sharoufi H. Ideological manipulation in mobilising Arabic political editorials. *Pragmatics & Society*. 2011. №2. С. 87–93.
7. Tadrus F. M. *Printing in the Arab world with emphasis on the Bulaq Press in Egypt*. Doha: Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Qatar, 1982. 77 с.

Стаття надійшла до редакції 01.05.2019 р.

MEANS OF SUGGESTIBILITY AND THEIR EVOLUTION STAGES IN ARABIC SOCIO-POLITICAL ARTICLES

With the dawn of printed press on the shores of the Arabic speaking world, the methods of impacting an individual's cognition have been changed for the first time in many centuries. The rise of political and socio-political press in the region overall and in Egypt in particular was likely a by-product of Western intervention in the region, more specifically, Napoleon Bonaparte's campaign resulting in his temporary control of Egypt. It too was Napoleon who created the first publishing houses in Egypt and it was his political views that were being spread through them. Expanding in detail on multiple sources to delve into the relevant periods, we have worked through numerous newspapers and publishers of socio-political articles in the Middle East and have noticed that Egyptian newspapers have managed to be representative of the Arab speaking printed press in the region. Egyptian editorials have showcased the forefront of suggestive means with the purpose of leaving an imprint on the reader's cognition, despite the fact that Egypt was not the first nation with a printed press capable of printing in Arabic. In this study we utilise quotes and examples from a range of socio-political press articles, dated as far back as 1967, as we provide examples backing our hypotheses for the changes in suggestive tactics used by the authors and editorials in their relevant periods. However, our goal in this article was not to focus on the suggestive means themselves in depth, but to rather provide evidence pointing to the fact that these suggestive methods have in fact undergone a process of evolution in their own right, changing with time and thus becoming more advanced and author-specific in the process. The possibility to spread a specific subjective position of an author in society without a need for speeches and the accompanying crowds became one of the defining factors to impact and shape the Arab speaking society since the XIX century. The efficacy of suggestive means in printed media has remained in present days with further evolution imminent due to the digitalisation of information, thus making suggestibility a more important aspect of printed press to explore than ever before.

Key words: suggestion, socio-political, discourse, Arab press.

REFERENCES

1. Abu-Lughod, L. (2002). *Egyptian Melodrama: Technology of the Modern Subject. Media Worlds: Anthropology on New Terrain*. Los Angeles: University of California Press.
2. Abu-Lughod, L. (2004). *Dramas of Nationhood: The Politics of Television in Egypt*. Chicago : The University of Chicago Press.
3. al-'Aswānī, 'A. (2010). *Maqālāt 'Alā' al-'Aswānī "1" : Limādā lā Yaṭūru al-Miṣrīyūn?*. Cairo: Dār al-Šurūq.
4. al-'Aswānī, 'A. (2013). *Maqālāt 'Alā' al-'Aswānī "4" : Hal 'Aḥta'at al-Tawr al-Miṣrīyah?*. Cairo: Dār al-Šurūq.
5. al-'Ahrām. Cairo: Dār Al-'Ahrām. URL: <https://archive.org/search.php?query=Al-Ahram>.
6. Al-Sharoufi, H. (2011). Ideological manipulation in mobilising Arabic political editorials. *Pragmatics & Society*, 2, 87-93.
7. Tadrus, F. (1982). *Printing in the Arab world with emphasis on the Bulaq Press in Egypt*. Doha: Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Qatar.

СЛОВО 2018 РОКУ: ЛІНГВІСТИЧНИЙ ВИМІР

Статтю присвячено популярній у світі соціолінгвістичній акції “вибір слова року”, яка щорічно відбувається на сайтах відомих словників. Проаналізовано прикметник toxic, обраний Оксфордським словником англійської мови (Oxford English Dictionary) ключовим словом 2018 року. Вивчено лексико-семантичні особливості слова року, розглянуто випадки найчастотніших варіантів його лексичної сполучуваності з іменниками, а також наведено приклади контекстуального вживання прикметника toxic. Окрім того, здійснено спробу дослідження механізмів впливу важливих сфер життя англосовного суспільства (політики, економіки, екології, соціальних та міжособистісних відносин) на вибір користувачів Оксфордського словника англійської мови у 2018 році.

Ключові слова: соціолінгвістика, слово року, Оксфордський словник англійської мови, лексико-семантичні особливості, лексична сполучуваність.

На сучасному етапі розвитку цивілізації помітні соціально-історичні події та істотні зміни у політиці, економіці, культурі, побуті, міжособистісній комунікації знаходять своє пряме відображення на вербальному рівні. Мова як динамічна система покликана фіксувати різноманітні перетворення та явища в соціумі у певний історичний період за допомогою розмаїтого арсеналу мовних засобів. З огляду на це, у сучасному мовознавстві особливої значущості набувають дослідження соціальних чинників, які впливають на функціонування мови та відображаються у її структурі, що, у свою чергу, є предметом соціолінгвістики та лінгвістичної антропології. Нинішні дослідження вербальних особливостей та соціальних аспектів у їх взаємодії ґрунтуються на працях фундаторів соціологічного напрямку у мовознавстві А.Мейє, Ж.Вандрієса, В.Матезіуса, Б.Гавранека, Т.Фрінгса, Е.Сепіра, Б.Ворфа, В.Лабова, Д.Хаймса та інших. Радянські науковці також зробили вагомий внесок у розвиток соціолінгвістичної концепції, приміром слід згадати дослідження Л.С.Щербі, О.О.Шахматова, І.О.Бодуєна де Куртене, М.Я.Марра, В.М.Жирмунського, С.Д.Поливанова, О.С.Мельничука, В.М.Русанівського, Ю.О.Жлуктенка.

Наразі лінгвісти аналізують мову не лише як інструмент комунікації чи засіб обміну інформацією, оскільки насправді комунікація є не просто передаванням інформації від адресанта до адресата, від мовця до слухача, від автора до читача, а впливом на духовний світ, почуття і розум особистості як суспільно активної істоти. Саме як духовно-синергетичне явище у соціальному та особистісному вимірах активно вивчають мову сучасні дослідники [Саплін, 2011, с. 3]. Відтак, з'явилися праці вітчизняних та зарубіжних авторів, у фокусі уваги яких перебуває соціолінгвістика як окрема мовознавча галузь: С.В.Кириленко [2016], Г.П.Мацюк [2008], Л.Ніколаєнко [2012], Ю.Ю.Саплін [2011], Н.П.Шумарова [2012], М.Данесі [2016], J.Holmes & N.Wilson [2017], I.Piller [2016], G.Williams [2018] тощо. На думку О.Д.Швейцера, “до соціолінгвістичних досліджень входять як вивчення впливу соціальних чинників на

функціональне використання мови в процесі мовленнєвої комунікації, так і аналіз впливу цих чинників на саму структуру мови, їхнє відображення в мовній структурі. До того ж досліджуються не лише зв'язки між мовою і об'єктивними соціальними чинниками, але й відображення в мові і мовленнєвій діяльності суб'єктивних соціальних чинників, таких, як соціальні настанови і соціальні цінності” [Швейцер 2012, с. 69].

Отже відзначимо, що будь-які мовні модифікації чи інновації слід розглядати не ізольовано, а лише в контексті економічних, політичних, соціальних, культурних процесів, що стають особливо актуальними в епоху глобалізації та постійних мовних контактів. Зважаючи на безперечний зв'язок між суспільними трансформаціями та їх віддзеркаленням у мові, насамперед в її лексичній системі, особливо помітною у наш час виглядає соціолінгвістична акція “вибір слова року”, яка щорічно відбувається у ряді європейських країн та США. Акція стартувала у 1971 році у Німеччині, де Товариство Німецької Мови вперше обрало прикметник *aufmüppig* (непокірний) словом року. З 1977 р. “слово року” стало обиратися щорічно, з 1991 р. до акції доєднали вибір “антислова року”, а з 2008 р. – “молодіжного слова року”. У англomовному середовищі обрання слова року є досить репрезентативним дослідженням, оскільки саме головне слово року відображає зміни та настрої в суспільстві, вподобання та пріоритети його членів. Обрання слова року проводиться такими поважними інституціями, як American Dialect Society, Global Language Monitor, а також на сайтах словників Oxford English Dictionary, Merriam Webster Collegiate Dictionary, Collins Dictionary. Нині подібні акції все частіше привертають увагу не лише соціологів, психологів, істориків, культурологів, але й мовознавців, даючи їм надзвичайно плідний матеріал для дослідження. Наприклад, для опису лексики, яка фіксує історично, політично, соціально, економічно, культурно значущі події сучасності, російською авторкою Т.М.Шмельовою запропоновано термін “ключове слово поточного моменту”. Спираючись на її тлумачення, основними ознаками, характерними для ключових слів поточного моменту, є текстова, лексична та граматична. Текстова ознака виявляється у частотності вживання певного слова, лексична полягає у можливості метафоричного використання слова, а граматична виявляє дериваційний потенціал слова [Шмелева 2009, с. 63].

Вагомою рисою слів року є той факт, що вони не обов'язково мають бути лексичними інноваціями, натомість можуть мати конвенціональний зміст і бути частиною мовного узусу. Вибір ключового слова року демонструє зміни у мовній картині світу, що відбулися у масовій свідомості носіїв певної мови протягом певного проміжку часу, найчастіше року. За О.С. Іссерс, “слова року можна уявити індикаторами соціальних змін, маркерами динамічної системи цінностей” [Іссерс 2014, с. 49].

Отже, **мета** дослідження полягає в комплексному вивченні популярної нині акції “вибір слова року” у лінгвістичному руслі. Вибір такого напрямку дослідження зумовлений незначною кількістю сучасних лінгвістичних праць у цьому аспекті, адже опубліковано лише поодинокі статті на матеріалі російської мови [Іссерс 2014; 2015; Мельник, Кирова 2018; Стекольниковна 2016].

Об'єктом аналізу є прикметник *toxic*, що був обраний у результаті цієї соціолінгвістичної акції на сайті Оксфордського словника англійської мови. **Предметом** розгляду постають лексико-семантичні характеристики та комбінаторні властивості прикметника *toxic*, визначеного ключовим словом 2018 року.

Для досягнення поставленої мети використовується низка **методів лінгвістичного аналізу**. Метод опису та спостереження вжито для систематизації мовного матеріалу в синхронії. Завдяки аналізу лексикографічних джерел та словникових дефініцій класифікуються та інтерпретуються лексичні значення прикметника *toxic* та встановлюються його лексико-семантичні варіанти. Дистрибутивний аналіз спрямований на визначення комбінаторних властивостей прикметника *toxic*. Контекстуально-інтерпретаційний метод застосовано для з'ясування семантичних особливостей прикметника *toxic* в сучасній англійській мові. **Матеріал дослідження** отриманий методом суцільної вибірки із сучасних лексикографічних джерел та релевантних інтернет-сайтів.

Насамперед варто зазначити, що для нашого дослідження був обраний сайт одного з найповажніших академічних словників – Оксфордського словника англійської мови. Згідно з повідомленням на сайті (<http://www.oed.com/>) прикметник *toxic*, що бере свій початок від латинського *toxicus* (*toxicum*), який, у свою чергу, походить від грецького *toxikón* (смертельна отрута для просочення стріл), було визначено словом 2018 року. Укладачі словника наголошують, що у 2018 році більше ніж 45% користувачів порівняно з минулими роками переглядали сторінки зі значенням цього прикметника, а також цікавилися іменниками, що сполучаються з ним.

Аналіз лексикографічних джерел дозволяє стверджувати, що прикметник *toxic* має наступні лексико-семантичні варіанти:

1. *Containing or being poisonous material especially when capable of causing death or serious debilitation (toxic hazard, toxic waste, toxic chemical, toxic radioactive gas);*
2. *Very unpleasant or unacceptable (toxic partner, toxic relationship);*
3. *Extremely harsh, malicious, or harmful (toxic sarcasm);*
4. *Used in business to describe a loan or other financial agreement which causes very serious business problems for a bank or financial organization (toxic debt, toxic mortgage).*

(<https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/toxic>, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/toxic>)

Спочатку прикметник *toxic* уживався лише у своєму первинному лексичному значенні (див. № 1), але з часом семантична структура розширилася вторинними значеннями (див. № 2, 3, 4) у різних контекстах.

Зауважимо, що до основної групи іменників, з якими найчастіше утворював лексичні сполуки прикметник *toxic*, належать: *chemical, substance, waste, algae, air, masculinity, environment, relationship, culture* (<https://en.oxforddictionaries.com/word-of-the-year/word-of-the-year-2018>). Деякі словосполучення з ключовою лексемою *toxic* стають актуальними у контексті конкретної події, яка сколихнула громадськість. Так, безумовним є факт найчастотнішого вживання прикметника *toxic* у зв'язку з

отруєнням родини колишнього російського розвідника Сергія Скрипаля та його доньки Юлії. Зокрема, словосполучення *toxic substance* неодноразово використовувалося з метою опису подій у британському Солсбері: “*The cabinet’s most pressing problem is how to formulate a political response if the trail – once again – leads back to Moscow. In previous eras, it might have been possible for rogue elements to lay their hands on toxic substances. But it is now unlikely that any operation to murder a defector could originate in Russia without a degree of official permission*” (<https://www.theguardian.com/uk-news/2018/mar/07/russian-spy-police-appeal-for-witnesses-as-cobra-meeting-takes-place>). Окрім того, іншою важливою лексичною сполукою прикметника з іменником є *toxic chemical* для позначення нервово-паралітичної отруйної речовини новачок, якою ймовірно отруїли родину Скрипалів: “*The international watchdog said on Thursday that its team could confirm the findings of the United Kingdom relating to the identity of the toxic chemical that was used in Salisbury and severely injured three people*” (<https://www.ft.com/content/0a58e65c-3e41-11e8-b7e0-52972418fec4>). Словосполучення з ключовим компонентом *toxic* (*toxic hotspot, toxic nerve agent, toxic poison, toxic level*) періодично потрапляли на шпальти світових медіа у 2018 році. Приклади контекстуального вживання прикметника *toxic* у поєднанні з іменниками наведено нижче:

1. *toxic hotspot*: “*Skripal poisoning: Salisbury toxic hotspots clean-up begins*” (<https://www.bbc.com/news/uk-43833582>);
2. *toxic nerve agent*: “*Britain’s prime minister Theresa May said that it is highly likely that it was either a state-sponsored attack or that Russia let another group – terrorists, for example, or organized crime – acquire a military-grade toxic nerve agent*” (<https://www.theverge.com/2018/3/19/17139338/sergei-skripal-poison-russian-spy-uk>);
3. *toxic poison*: “*Skripal’s poisoning obviously parallels the 2006 assassination of Alexander Litvinenko with another a rare and highly toxic poison, polonium-210*” (https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2018/03/20/why-did-russia-poison-one-of-its-ex-spies-in-britain/?noredirect=on&utm_term=.3f15e879fd80);
4. *toxic level*: “*Toxic levels of the nerve agent used to attack Sergei Skripal and his daughter could still be present at «hot spots» around Salisbury*” (<https://www.independent.co.uk/news/uk/crime/salisbury-nerve-agent-novichok-sergei-skripal-latest-russia-yulia-defra-a8313366.html>).

Варто зауважити, що в сучасному світі принципового значення набуває питання захисту навколишнього середовища від забруднення токсичними речовинами. У зв’язку з цим частотними є випадки лексичної сполучуваності прикметника *toxic* з іменниками зі сфери екології (*toxic chemical, toxic waste, toxic algae, toxic air*). Метою цих номінацій є схарактеризувати сучасний стан речей в екологічних питаннях: “*Toxic chemicals threaten our water, air, land and ultimately the health of all living beings. Many are knowingly released into the environment, causing disease, mutation and stunted fertility. Even newborn babies enter the world contaminated with poisonous chemicals inherited from their mothers. The slow accumulation of such substances in the environment, food chain and our bodies is a serious problem*” (<https://www.greenpeace.org/archive-eu-unit/en/campaigns/chemicals/>). Не можна не відзначити того факту, що

словосполучення *toxic air*; *toxic emissions* також належать до неодноразово вживаних, оскільки висвітлюють актуальну проблему забруднення повітря токсичними речовинами та його шкідливого впливу на людський організм: “*Air pollution is an invisible but dangerous threat to children’s health. Toxic emissions can damage children’s growth and leave them with lasting health problems*” (<https://www.unicef.org.uk/publications/child-health-breath-of-toxic-air/>); “*The study found that more than 90% of the world’s young people – 1.8 billion children – are breathing toxic air, storing up a public health time bomb for the next generation*” (<https://www.theguardian.com/environment/2018/oct/29/air-pollution-worlds-children-breathing-toxic-air-who-study-finds>). У подібному контексті розглядається також колокація на еко-тематику *toxic algae*. Зокрема, у ЗМІ повідомляється про збільшення кількості синьо-зелених водоростей на озері Верхньому у США, що може бути яскравим свідченням токсичності цієї водної артерії для довкілля і, як наслідок, загрози для всієї туристичної індустрії Сполучених Штатів у майбутньому: “*Algae blooms are a natural occurrence, but certain species can be toxic. While the species of algae found in Lake Superior can become toxic, Dr. Sterner said, tests showed that none of its commonly occurring toxins were found in hazardous concentrations*” (<https://www.nytimes.com/2018/08/29/science/lake-superior-algae-toxic.html>).

Як було вже зазначено вище, у більшості випадків слово *toxic* знаходить своє мовне втілення у низці вторинних значень, які уможливаються внаслідок семантичного зміщення: “*toxic has truly taken off into the realm of metaphor, as people have reached for the word to describe workplaces, schools, cultures, relationships and stress*” (<https://edition.cnn.com/2018/11/14/uk/oxford-dictionary-word-of-the-year-toxic-gbr-intl/index.html>). Прикметник *toxic* набуває метафоричного значення у таких словосполученнях, як *toxic masculinity*, *toxic relationship*, *toxic environment*, *toxic culture*, демонструючи широкі комбінаторні властивості. До прикладу, словосполучення *toxic legacy* з’явилося у заголовку до статті *Toxic legacy for my generation* (<https://edition.cnn.com/2018/02/09/opinions/our-fast-growing-national-debt-is-toxic-legacy-for-my-generation-opinion-grasso/index.html>), у якій йдеться про дефіцит бюджету США та величезні борги американського уряду, які, ймовірно, доведеться повертати наступним поколінням.

Термін *toxic masculinity*, що вперше з’явився у 80-ті роки минулого століття у праці психолога Шеферда Білса, став по-справжньому популярним і увійшов до активного лексику носіїв англійської мови лише в останні декілька років завдяки феміністичному руху “Я Теж” (“MeToo”). Токсичну маскуліність (*toxic masculinity*) можна визначити як сукупність стереотипних рис сильної статі, серед яких надмірна рішучість, нахабність, агресія, що призводять до чоловічого домінування у суспільстві, ненависті до жінок, гомофобії, сексизму. У сучасному світі ця психологічна концепція викликає значний суспільний резонанс та стає предметом соціально-психологічних дискусій. Так, всесвітньвідомий чоловічий бренд Gillette створив нову рекламу, змінивши головний слоган своєї кампанії із “*the best a man can get*” на “*the best a man can be*”. Таким чином, фокус уваги змістився з чоловіка як споживача на чоловіка як особу-творця. Автори рекламного ролика звернулися до чоловіків із закликом поводитися гідно та адекватно реагувати на випадки харасменту

щодо жінок. Лексична сполука *toxic masculinity* стала широкоживаною на тлі звинувачень у сексуальних домаганнях та скандалу навколо голлівудського продюсера Гарві Вайнштейна, які спричинили бурхливі соціальні флешмоби та акції-протести: *“To connect this all to Weinstein, he is only the latest perpetuation of the dangers of toxic masculinity, the most recent example of what happens when men like him are allowed to make or break women’s careers. Men like him devalue women by treating them solely as sex objects, making them vulnerable and belittled”* (<http://fairfieldmirror.com/front-page-spotlight/weinstein-embodies-toxic-masculinity/>). Окрім колокації *toxic masculinity* у наведеному нижче прикладі використано лексичну сполуку *toxic behaviour*, яка є контекстуальним синонімом *toxic masculinity* і слугує тій же меті: *“Toxic masculinity refers to harmful behaviour and attitudes commonly associated with some men, such as the need to repress emotions during stressful situations, and to act in an aggressively dominant way... One of the ways that masculinity sometimes manifests is through toxic behaviour which ultimately ends in violence, and that violence either is enacted on men themselves, or on other people”* (<https://www.independent.co.uk/life-style/toxic-masculinity-definition-what-is-boys-men-gillette-ad-behaviour-attitude-girls-women-a8729336.html>).

Особливу увагу необхідно звернути на характерну особливість слів року, яка полягає в їх здатності окреслювати суспільні преференції та виконувати роль дороговказів у певний історичний проміжок часу. Так, словосполучення *toxic environment* (*toxic work environment, toxic workplace environment*) неодноразово вживалося у порівняльному значенні у 2018 році щодо шкідливих умов праці, що мають безпосередній вплив на фізичний та психічний стан робітників: *“A toxic work environment can’t be created unless it has fertile ground to take root in, and the values and ethics of a company’s leaders play a large role in that. HR departments must regularly assess all employees on an individual basis and look for instances of discriminatory beliefs, lack of accountability, hostile leadership styles, retaliation and information guarding. With an infrastructure that doesn’t tolerate these behaviors, it becomes much simpler to steer clear of a toxic workplace environment”* (<https://online.pointpark.edu/business/toxic-work-environment-infographic/>). Розширення лексичного значення прикметника *toxic* відбувається у випадку з колокацією *toxic culture*, яка експлікує подібну до згаданої раніше ситуацію психологічного дискомфорту на робочому місці: *“A job with a boss that barked orders and refused to listen to suggestions. A job where the environment was one of blame and finger-pointing, or even worse, no communication at all. There are a variety of reasons why you might hate the thought of going to work. And all of these reasons are a result of the company culture. The only thing worse than being trapped in a toxic culture, is being the leader of a toxic culture... and not knowing what to do about it”* (<https://www.fmgleading.com/insights/overcoming-toxic-culture>).

Лексична сполука *toxic relationship* та пов’язані з нею словосполучення *toxic partner, toxic person* є прикладами метафоричного вживання прикметника *toxic* у сполученні з іменниками. Згадані словосполучення використовуються для позначення руйнівних стосунків між чоловіком та жінкою, як у наступному прикладі: *“By definition, a toxic relationship is a relationship characterized by behaviors on the part of the toxic partner that are emotionally and, not infrequently, physically damaging to their partner.*

While a healthy relationship contributes to our self-esteem and emotional energy, a toxic relationship damages self-esteem and drains energy” (<https://www.healthscopemag.com/health-scope/toxic-relationships/>). Окрім того, ідея дискомфорту у стосунках вербалізується за рахунок словосполучення *gaslighting relationship*: “*Gaslighting relationships, or toxic relationships, are those in which your partner—a friend, a co-worker, or even a spouse—manipulates you into believing that their problems and issues are caused by you*” (<https://hackspirit.com/toxic-relationship-signs/>).

Слова року, які щорічно обираються на сайтах різноманітних словників або ж відомими лінгвістичними організаціями, ілюструють найбільш важливі поняття, явища чи процеси в суспільстві конкретного історичного періоду. Комбінаторні властивості прикметника *toxic* (ключового слова 2018 року за версією Оксфордського словника англійської мови) виявляються у його здатності найчастіше сполучатися з такими іменниками, як *chemical, substance, waste, algae, air, masculinity, environment, relationship, culture*. Отримані таким чином лексичні сполуки відображають вагомі трансформації в культурній, політичній, економічній, екологічній та соціально-повоєвих сферах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Иссерс О. С. В поисках общего словаря: дискурсивные практики новейшего времени через призму проектов “слово года”. *Политическая лингвистика*. Омск, 2014. № 4 (50). С. 48-53.
2. Иссерс О. С. От серьезного – до смешного: игровой потенциал российского слова года. *Политическая лингвистика*. Омск, 2015. № 4 (54). С. 25-31.
3. Кириленко С.В. Процессы формирования понятийного аппарата социолингвистики: автореф. дис. канд. филол. наук. М., 2016. 21 с.
4. Мацюк Г.П. До витоків соціолінгвістики: Соціологічний напрям у мовознавстві. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. 212 с.
5. Мельник Ю.А., Кирова А.В. Креативизация лексикона русского языка новейшего времени: “слово года”. *Неофилология*. 2018. Т. 4. № 16. С. 46-53.
6. Николаенко Л. Эволюция перехода від соціолінгвістики до соціології мови: соціально-групова структура суспільства в дзеркалі соціальної структури мови. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціологія*. 2012. № 3. С. 16-26.
7. Саплин Ю. Ю. Соціальні аспекти лексичної семантики: автореф. дис. д-ра філол. наук. К., 2011. 38 с.
8. Стекольников Н. В. Слово как знак времени (социолингвистический аспект). Вестник ВГУ. Серия “Лингвистика и межкультурная коммуникация”. Воронеж, 2017. № 1. С. 27-31.
9. Швейцер А.Д. Современная социолингвистика: Теория, проблемы, методы. М.: Книжный дом ЛИБРОКОМ, 2012. 176 с.
10. Шмелева Т.М. Кризис как ключевое слово текущего момента. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/krizis-kak-klyuchevoe-slovo-tekuschego-momenta>.
11. Шумарова Н.П. Социолингвистика Украины: постсоветский период. *Вопросы языкознания*. 2012. № 6. С. 123-138.
12. Danesi M. Language, Society, and New Media: Sociolinguistics Today. Routledge; Taylor & Francis Group, 2016. 330 p.
13. Holmes J., Wilson N. An Introduction To Sociolinguistics. Routledge. Taylor & Francis Group. Fifth Edition. London & New York, 2017. 53 p.
14. Piller I. Linguistic Diversity And Social Justice. An Introduction To Applied Sociolinguistics. Oxford University Press, 2016. 271 p.
15. Williams G. Sociolinguistics: A Sociological Critique. URL: https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=QG5uDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PT13&dq=sociolinguistics&ots=OqxHVnKdbr&sig=sFwa6NOKydv_a_b60cIT_nV7A15M&redir_esc=y#v=onepage&q=sociolinguistics&f=false

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. <https://www.bbc.com/news/uk-43833582>
2. <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/toxic>.
3. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/toxic>
4. <https://edition.cnn.com/2018/11/14/uk/oxford-dictionary-word-of-the-year-toxic-gbr-intl/index.html>
5. <https://edition.cnn.com/2018/02/09/opinions/our-fast-growing-national-debt-is-toxic-legacy-for-my-generation-opinion-grasso/index.html>
6. <https://en.oxforddictionaries.com/word-of-the-year/word-of-the-year-2018>
7. <http://fairfieldmirror.com/front-page-spotlight/weinstein-embodies-toxic-masculinity/>
8. <https://www.fmgleading.com/insights/overcoming-toxic-culture>
9. <https://www.ft.com/content/0a58e65c-3e41-11e8-b7e0-52972418fec4>
10. <https://www.greenpeace.org/archive-eu-unit/en/campaigns/chemicals/>
11. <https://hackspirit.com/toxic-relationship-signs/>
12. <https://www.healthscopemag.com/health-scope/toxic-relationships/>
13. <https://www.independent.co.uk/news/uk/crime/salisbury-nerve-agent-novichok-sergei-skripal-latest-russia-yulia-defra-a8313366.html>
14. <https://www.independent.co.uk/life-style/toxic-masculinity-definition-what-is-boys-men-gillette-ad-behaviour-attitude-girls-women-a8729336.html>
15. <https://www.nytimes.com/2018/08/29/science/lake-superior-algae-toxic.html>
16. <https://online.pointpark.edu/business/toxic-work-environment-infographic/>
17. <https://www.theguardian.com/uk-news/2018/mar/07/russian-spy-police-appeal-for-witnesses-as-cobra-meeting-takes-place>
18. <https://www.theguardian.com/environment/2018/oct/29/air-pollution-worlds-children-breathing-toxic-air-who-study-finds>
19. <https://www.theverge.com/2018/3/19/17139338/sergei-skripal-poison-russian-spy-uk>
20. <https://www.unicef.org.uk/publications/child-health-breath-of-toxic-air/>
21. https://www.washingtonpost.com/news/monkey-cage/wp/2018/03/20/why-did-russia-poison-one-of-its-ex-spies-in-britain/?noredirect=on&utm_term=.3f15e879fd80

Стаття надійшла до редколегії 05.04.2019

**Karpova K. S., PhD., Assistant Prof.
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv**

WORD OF 2018: LINGUISTIC ASPECT

The article is devoted to popular sociolinguistic event 'A Word of the Year', which takes place annually on web-sites of famous dictionaries (Oxford English Dictionary, Collins English Dictionary, Merriam-Webster's English Dictionary, Cambridge Dictionary of the English Language) and well-known linguistic institutions (American Dialect Society, Global Language Monitor, Australian National Dictionary Centre, Society of the German Language). In English-speaking environment Oxford English Dictionary as one of the first dictionaries to launch 'A Word of the Year' list chooses a word or expression which have attracted a particular interest of its readers over the last twelve months. Every year hundreds of candidates are discussed online and a particular word is chosen to reflect the mood and preoccupations of a specific year as well as signify its potential as a word of cultural significance. The adjective toxic, chosen by Oxford English Dictionary as key word of 2018, is under linguistic

analysis in present research. Firstly, we study lexical and semantic peculiarities of word of the year. Secondly, we investigate the most frequently-used patterns of its lexical combinability with nouns. According to online version of Oxford English Dictionary, among nouns, which regularly collocate with the target adjective toxic, the following should be paid attention to: chemical, substance, waste, algae, air; masculinity, environment, relationship, culture. Finally, we exemplify the contextual usage of adjective toxic in modern English. Moreover, we dwell on the mechanisms of influence of key spheres of life in English-speaking world (politics, economy, ecology, social and interpersonal relations) on users' choice in 2018.

Keywords: sociolinguistics, word of the year, Oxford English Dictionary, lexical and semantic peculiarities, lexical combinability.

REFERENCES

1. Issers, O.S. (2014). V poiskakh obshchego slovaria: diskursivnye praktiki noveishego vremeni cherez prizmu proektov "slovo goda". Politicheskaiia lingvistika, № 4(50), 48-53.
2. Issers, O.S. (2015). Ot serioznogo do smeshnogo: igrovoi potentsial rossiiskogo slova goda. Politicheskaiia lingvistika, № 4(54), 25-31.
3. Kirilenko, S.V. (2016). Protsessy formirovaniia poniatiinogo apparata sotsiolingvistiki. Avtoref. diss.... kand. filol.nauk. Moskva.
4. Matsiuk, H.P. (2008). Do vytokiv sotsiolingvistyky: sotsiologichniy napriam u movoznavstvi. Lviv: Vydavnychiy tsentr LNU imeni Ivana Franka.
5. Melnik, Yu. A., Kirova, A.V. (2018). Kreativizatsiia leksikona russkogo yazyka noveishego vremeni: "slovo goda". Neofilologiiia, T. 4. № 16, 46-53.
6. Nikolaenko, L. (2012). Evolyutsiia perekhodu vid sotsiolingvistyky do sotsiologii movy: sotsialno-grupova struktura suspilstva v dzerkali sotsialnoi struktury movy. Visnyk KNU imeni Tarasa Shevchenka, № 3, 16-26.
7. Saplin, Yu. Yu. (2011). Sotsialni aspekty leksychnoi semantyky. Avtoref. diss.... dok. filol.nauk. Kyiv.
8. Stekolnikova, N.V. (2017). Slovo kak znak vremeni (sotsiolingvisticheskii aspekt). Vestnik VGU, № 1, 27-31.
9. Shveitser, A.D. (2012). Sovremennaia sotsiolingvistika: Teoriia, problemy, metody. Moskva: Knizhnyi dom LIBROKOM.
10. Shmeliova, T.M. (2009). Krizis kak kliuchevoe slovo tekushchego momenta. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/v/krizis-kak-klyuchevoe-slovo-tekushego-momenta>.
11. Shumarova, N.P. (2012). Sotsiolingvistika Ukrainy: postsovetskii period. Voprosy yazykoznaviia, № 6, 123-138.
12. Danesi, M. (2016). Language, Society, and New Media: Sociolinguistics Today. Routledge; Taylor & Francis Group.
13. Holmes, J., Wilson, N. (2017). An Introduction To Sociolinguistics. Routledge. Taylor & Francis Group. Fifth Edition. London & New York.
14. Piller, I. (2016). Linguistic Diversity And Social Justice. An Introduction To Applied Sociolinguistics. Oxford University Press.
15. Williams, G. (2018). Sociolinguistics: A Sociological Critique. Retrieved from https://books.google.com.ua/books?hl=uk&lr=&id=QG5uDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PT13&dq=sociolinguistics&ots=OqxHVnKdbr&sig=sFwa6NOKyDva_b60cIT_nV7A15M&redir_esc=y#v=onepage&q=sociolinguistics&f=false

**СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА ЛЕКСИКА
В УКРАЇНСЬКИХ ПАМ'ЯТКАХ XVIII СТ.
(НА МАТЕРІАЛІ “ДОГОВОРІВ І ПОСТАНОВ
ПРАВ І ВОЛЬНОСТЕЙ ВІЙСЬКОВИХ” П. ОРЛИКА)**

Присвячена аналізу особливостей суспільно-політичної лексики “Договорів і постанов...”. Визначено сутність поняття “суспільно-політична лексика”. Простежено наслідки міжмовних і міжкультурних контактів українців у XVII-XVIII ст. на лексичному рівні мови. З'ясовано, що суспільно-політична лексика “Договорів і постанов...” означена впливами церковнослов'янської, латинської, польської та частково російської мов.

Ключові слова: суспільно-політична лексика, “Договори і постанови прав і вольностей військових” Пилипа Орлика, етимологія, історична лексикологія.

Історія лексикології належить до одного з найменш опрацьованих аспектів українського мовознавства. Перед лінгвістами постає завдання здійснити аналіз суспільно-політичної лексики української мови в історичній ретроспективі та перспективі.

В українському мовознавстві вивчення цієї групи лексики репрезентоване напрацюваннями з історії мови, загальної лексичної теорії (А. Бурячок, О. Воробйова, І. Холявко, В. Лейчик), історичної лексикології (Є. Тимченко, І. Огієнко, О. Мельничук), в описі окремих сегментів лексики в сучасних дисертаційних дослідженнях. Систематизація та загальний огляд цих досліджень уможливило виявлення рівня опрацювання зазначеної теми, перспектив її наукового осмислення.

Актуальність теми пов'язана зі зростанням інтересу науковців із різних сфер суспільних знань до історичних і соціокультурних чинників, які стали рушійними у формуванні сучасної української незалежної держави. Окрім того, у зв'язку з порівняно недавнім віднайденням тексту-оригіналу “Договорів і постанов прав і вольностей військових”, у 2008 році, відсутній аналіз одиниць суспільно-політичної лексики.

Мета статті: проаналізувати функціонування суспільно-політичної лексики у тексті XVIII ст., розвиток семантики і утворення похідних одиниць, встановити особливості етимології найбільш живих одиниць.

Мета статті передбачає виконання таких **завдань:** з'ясування функціонування найбільш вживаної суспільно-політичної лексики у тексті “Договорів і постанов...” та визначення шляхів потрапляння іншомовних слів у мову офіційно-ділового спілкування XVII–XVIII ст.

Об'єктом дослідження є одиниці суспільно-політичної лексики “Договорів і постанов...”. **Предметом** дослідження є етимологія, тлумачення та розвиток семантики проаналізованих лексичних одиниць, які є найчастотнішими в “Договорах і постановах...”.

Джерелом дослідження є текст “Договорів і постанов...” у редакції староукраїнською літературною мовою. Окрім того, були залучені лексикографічні праці, зокрема етимологічні: “Етимологічно-семантичний словник української мови” І. Отієнка, “Етимологічний словник української мови” (в 7 тт.) за ред. О. Мельничука; історичні словники: “Історичний словник українського язика” Є. Тимченка, “Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.” (за ред. Л. Гумецької та ін.); словники кінця XVI–XVII ст.: “Лексис” Лаврентія Зизанія, “Лексикон словенороскій” Памва Беринди, “Синоніма словенороская”; а також “Словник іншомовних слів” (за ред. О. Мельничука).

«Договори і постанови...» є важливою пам’яткою історії політичної думки, а також відбивають особливості мови офіційно-ділового спілкування початку XVIII ст. П. Гриценко слушно зауважує, що цінність “Договорів...” як пам’ятки української мови є незаперечною, оскільки в ній відтворено взаємодію різних мовних кодів і течій, які формували строкату й водночас органічну цілість української книжної мови XVI–XVII ст. в її офіційно-діловому різновиді [Гриценко, с. 65].

Лінгвістичний аналіз цього оригінального документа подають В. Німчук [Німчук] та П. Гриценко [Гриценко] у факсимільному львівському виданні 2011 року під назвою “Пакти і Конституції” Української козацької держави, присвяченому 300-річчю укладання. Дослідники схарактеризували текст із погляду історії мови, окреслили його особливості на всіх мовних рівнях, відшукали відмінності копій та оригіналу.

Серед загальних ознак мови цього тексту виокремлюється передусім висока варіантність на фонетичному й граматичному рівнях, розвинена синонімія номінативних засобів, ускладнений синтаксис. Усе це відтворює динамізм структури, в якому українська книжна мова перебувала на межі XVII–XVIII ст., пошуки авторами прийомів досягнення довершеності тексту. Формальна багатоманітність, варіантність зумовлена взаємодією різних джерел – питомих і зовнішніх, що були наслідком інтенсивних тогочасних міжмовних і міжкультурних контактів українців, а також внутрішньою жаровою та стилізованою розгалуженістю української писемної традиції. Кореляцію цих основних чинників – різності джерел і стилістичних настанов творців тексту – відображає текст “Договорів і постанов...”.

У статті суспільно-політичну лексику розуміємо як неоднорідну за складом макроструктуру одиниць різного походження, спрямованих ідеологічно та спеціалізованих лексично, семантично і фразеологічно для вираження понять із галузі спільного політичного, соціального, економічного, морально-етичного життя соціуму [Холявко, с. 20]. Вона становить окрему групу лексичних одиниць, що виокремлюється в межах загальноновживаної лексики – сукупності слів, які знають і вільно використовують усі носії української мови незалежно від місця проживання, професії, віку, освіти, соціального стану [Білодід, с. 96].

На основі проаналізованих класифікацій суспільно-політичної лексики А. Бурачка [Бурачок, с. 26-30] О. Воробійової, Л. Туровської [Туровська, с. 66-67] та О. Січкара [Січкара, с. 4-5] виокремлюємо декілька семантичних груп у межах суспільно-політичної лексики “Договорів і постанов...”: 1) військова лексика; 2) назви нормативно-правових документів; 3) назви виборних титулів; 4) назви успадкованих

титулів; 5) юридична лексика, до якої входять назви політико-правових інститутів та відношень між суб'єктами права та абстрактні поняття суспільного ладу. Розглянемо особливості функціонування суспільно-політичної лексики кожної з груп.

У межах військової лексики маємо лексеми із праслов'янським походженням. Прикладом слугує слово *война́*: "...проти́в Рѣчи Посполито́й Полско́й воздыгну́ть *войну*...". У "Лексисі" Лаврентія Зизанія слово *война* знаходимо у перекладі вокабул *брань*, *ра́ть* (Лексис, с. 6, 50). У словнику "Лексіко́нь сла́венороско́скій и имень Тлъкованіе" Памва Беринди лексему подано у перекладі вокабули *Сі́ва* – військо, або *война́*. Старослов'янському слову *брань*, у свою чергу, відповідає ряд синонімів: *бо́рба*, *по́лемос*, *война́*, *би́тва*, *бой* (Лексикон, с. 454; 12). У "Синонімі Словенороско́скій" слову *война́* відповідає синонімічний ряд: *борба́*, *бра́нь*, *ра́ть*, *пря*, *прѣнѣ*, *рвеніе*, *тяжба*, *распря*, *подвигъ* (Лексис, с. 22). За "Матеріалами до словника..." Є. Тимченка, слово *война* у XVI–XVIII ст. набуває наступних значень: 1. Война. 2. Битва, бой, сраження (Тимченко 1, с. 111). В "Етимологічному словнику..." за ред. О. Мельничука знаходимо відсилання до вокабули *воювати*, яке пов'язане із праслов'янським **voǵь* 'воїн' (Етимологічний 1, с. 397, 431).

Лексична група назв офіційних документів уміщує одиниці питомо українські та похідні з польської мови. Так, слово *постановлѣнѣ/постановлѣнія* ("...договори зась сїи и *постановленя* skuteczному исполненію поручаються...") зі значеннями 'оустав', 'договор' запозичене з польської мови. Важливим є той факт, що у старопольській мові слово *postanowienie* мало також значення 'конституції держави' [Німчук, с. 28]. М. Худаш, який звертався до вивчення особливостей пам'яток Львівського ставропігійського братства, зазначає, що термін *постановене* вживався у XVII ст. також для номінації трудового договору, і є полонізмом. Цей термін зустрічався здебільшого «у супроводі значень *певное*, тобто 'вірне', 'непохитне' і *згодливоє*, тобто *одностайне*» [Худаш, с. 92].

Назви виборних титулів мають різноманітне походження, зокрема запозичення з татарської та середньовісньонімецької. Слово *атаманъ*, за «Етимологічно-семантичним словником» І. Огієнка, – це "старший у козацькому курені; старший провідник; старша форма – *ватаман*, з татарського *adaman*: 'старий пастух', на Русі з'являється вже в XIII столітті для означення старшого над моряками; у XVI столітті зійшло на *війта*, *тибуна*, *десятника*" (Огієнко 3, с. 405).

У межах лексичної групи назв успадкованих титулів знаходимо слова, які походять зі старослов'янської, групи тюрських мов та турецької. Слово *государь*, приміром, походить від старослов'янського *господарь*, а *каганъ* утворилося з давньотюркського *хаканъ* внаслідок метатези приголосних [x] і [k] та зміни звука [x] в староукраїнській [ɣ] (Огієнко, 2, с. 336). Назви успадкованих титулів у тексті "Договорів і постанов..." є різноманітними для сучасного носія мови: від більш впізнаваних до невідомих.

Лексична група юридичної лексики складається з назв політико-правових інститутів, відношень між суб'єктами права та абстрактних категорій суспільного ладу. Ця група є найчисельнішою. До її складу входять похідні слова з латинської, як-от *антецѣссоръ* 'попередник', елєкція 'обрання, вибори'; чеської – *влáда*, *влáдга*; старослов'янської (іноді за посередництвом російської) – *іго*, *правосудіе*;

праслов'янської – *právo, národ*. Значну частину займають питомі українські одиниці. Юридична лексика, яку знаходимо в “Договорах і постановах..”, була успадкована сучасною українською мовою. Велика кількість одиниць належить до активного словника сучасного мовця.

Висновки і перспективи. Отримані результати свідчать про те, що суспільно-політична лексика “Договорів і постанов...” означена впливами і відповідно великою кількістю запозичень з церковнослов'янської, латинської, польської та частково російської мов. Основний склад лексики пам'ятки – це питомий український словник, що має глибоке слов'янське коріння, широкі ареали побутування, а тому може бути легко впізнаваним сучасним носієм української мови.

У результаті аналізу суспільно-політичної лексики встановлено, що польська і російська мови були не лише джерелами впливу на лексичний склад української мови за рахунок власних ресурсів, але й посередниками у впливі інших мов. Найбільше виявилось латинських, польських і церковнослов'янських запозичень; значно менше – російських і лише окремі – тюркські, німецькі, італійські елементи.

Виявлені в системі суспільно-політичної лексики тексту “Договорів і постанов...” маловідомі і рідковживані номінативні одиниці, фонетичні й граматичні ознаки, які мають продовження в сучасній українській мові, зокрема, в діалектах, підносять значення пам'ятки як джерела інформації про історію української мови, дають змогу укладати характеристику мовних процесів початку XVIII ст.

Підсумуємо, що більшість одиниць виокремлених семантичних груп, зокрема груп військової лексики, назв офіційних документів та юридичної лексики в межах пам'ятки є легко впізнаваною для носіїв сучасної української мови та функціонує в системі загальноживаної лексики. Групи лексики назв виборних та успадкованих титулів уміщують одиниці, які в сучасній українській мові функціонують як історизми. Це окреслює перспективи подальших досліджень суспільно-політичної лексики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бурачок А. Формування спільного фонду суспільно-політичної лексики східнослов'янських мов. К. : Наук. думка, 1983. 248 с. 2. Грищенко П. Ю. Із текстологічних спостережень над “Договорами і постановами прав і вольностей військових...”. “Пакти і Конституції” Української козацької держави (до 300-річчя укладення) / відп. ред. В. А. Смолій; упорядники М. С. Трофимук, Т. В. Чухліб. Львів : Світ, 2011. С. 61–73. 3. Німчук В. В. “Договори і постанови прав і вольностей військових...” 1710 року з погляду історії української мови». “Пакти і Конституції” Української козацької держави (до 300-річчя укладення) / відп. ред. В. А. Смолій; упорядники М. С. Трофимук, Т. В. Чухліб. Львів : Світ, 2011. С. 26–60. 4. Січкач О. А. Ідіолект Тараса Шевченка і сучасні мовні норми: автореф. дисерт. канд. філол. наук. К., 2003. 15 с. 5. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія: підручник / ред. І. К. Білодіда. К. : Наукова думка, 1973. 430 с. 6. Туровська Л.В. Суспільно-політична лексика у творах Т.Г. Шевченка. Наукові записки Ніжинського державного ун-ту ім. Миколи Гоголя. Сер. : Філологічні науки. 2014/4. С. 65–69. 7. Холявко І. Суспільно-політична лексика у пресі 90-х років XX ст. (семантико-функціональний аналіз) : автореф. дис. Кіровоград, 2004. 20 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Етимологічний словник української мови : в 7 т. АН УРСР Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; редкол. О. С. Мельничук (гол. ред.). К.: Наукова думка, 1982–2012.

“Лексикон словенороский” Памви Беринди; підгот. до вид. В. В. Німчук. АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. К.: Вид. АН УРСР, 1961, 272 с. URL: <http://litopys.org.ua/berlex/be03.html>.

“Лексис” Лаврентія Зизанія. “Синоніма славеноросская” / Підг. В. В. Німчука. К.: Наук. думка, 1964. 259 с. URL: <http://litopys.org.ua/zyzlex/zyz.htm>.

Огієнко І. Етимологічно-семантичний словник української мови: в 4 т. / за ред. Ю. Мулика-Луцка. Вінніпег : накладом т-ва “Волинь”, 1979–1995. (Ін-т дослідів Волині, ч. 39).

“Пакти і Конституції” Української козацької держави (до 300-річчя уклад-я) / відп. ред. В.А. Смолій; упорядники М. С. Трофимук, Т.В. Чухліб. Львів : Світ, 2011. С. 76–117.

Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст. : у 2 кн. / Підготували до вид. В. В. Німчук та Г. І. Лиса. К. Нью-Йорк, 2002. (Пам’ятки української мови : серія словників).

Худаш М.Л. Лексика українських ділових документів кінця XV–поч. XVII ст. (на матеріалі Львівського Ставропігійського братства). К. : Вид-во АН УРСР, 1961. 164 с.

Стаття надійшла до редакції 12.04.19 р.

Kolehina N. L., stud.

Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

SOCIO-POLITICAL LEXICS IN UKRAINIAN DOCUMENTS OF THE XVII CENTURY (ON THE MATERIAL OF “TREATY AND COVENANT OF LAWS AND LIBERTIES” BY P. ORLYK)

The article is dedicated to the analysis of the socio-political vocabulary of “Treaty and Covenant of Laws and Liberties”. The concept of socio-political vocabulary is defined. The consequences of interlingual and intercultural contacts of Ukrainians in the XVII-XVIII centuries were traced within the lexical level of speech. “Treaty and Covenant of Laws and Liberties” reproduces the interaction of different language codes in the XVII-XVIII centuries. “Treaty and Covenant...” has a high variation on phonetic and grammatical levels, developed synonymy of nominative means and complicated syntax.

In the socio-political lexics of “Treaty and Covenant of Laws and Liberties” five semantic groups were allocated: 1) military lexics; 2) names of juridical documents; 3) names of the selected titles; 4) names of inherited titles; 5) juridical lexics.

The socio-political vocabulary of “Treaty and Covenant of Laws and Liberties” is defined by influences of Church Slavonic, Latin, Polish and, in part, Russian languages. Most units in the semantic groups are easily recognizable by the native speakers of the modern Ukrainian language. This fact outlines the prospects for further research in socio-political vocabulary.

Keywords: *socio-political lexics, “Treaty and Covenant of Laws and Liberties” by Pylyp Orlyk, etymology, historical lexicology.*

REFERENCES

1. Buriachok A. Formuvannia spilnoho fondu suspilno-politychnoi leksyky skhidnoslovianskykh mov. K. : Nauk. dumka, 1983. 248 s. 2. Hrytsenko P. Іu. Iz tekstolohichnykh sposterezhen nad

“Dohovoramy i postanovamy prav i volnosti viiskovykh...”. “Pakty i Konstytutsii” Ukrainskoi kozatskoi derzhavy (do 300-richchia ukladennia) / vidp. red. V. A. Smolii; uporiadnyky M. S. Trofymuk, T. V. Chukhlib. Lviv : Svit, 2011. C. 61–73. 3. Nimchuk V.V. “Dohovory i postanovy prav i volnosti viiskovykh...» 1710 roku z pohliadu istorii ukrainskoi movy”. “Pakty i Konstytutsii” Ukrainskoi kozatskoi derzhavy (do 300-richchia ukladennia) / vidp. red. V. A. Smolii; uporiadnyky M. S. Trofymuk, T. V. Chukhlib. Lviv : Svit, 2011. C. 26–60. 4. Sichkar O.A. Idiologet Tarasa Shevchenka i suchasni movni normy: avtoref. dysert. kand. filol. nauk. K., 2003. 15 s. 5. Suchasna ukrainska literaturna mova. Leksyka i frazeolohiia: pidruchnyk / red. I. K. Bilodida. K. : Naukova dumka, 1973. 430 s. 6. Turovska L.V. Suspilno-politychna lekhyka u tvorakh T.H. Shevchenka. Naukovi zapysky Nizhynskoho derzhavnogo un-u im. Mykoly Hoholia. Ser. : Filolohichni nauky. 2014/4. S. 65-69. 7. Kholiavko I. Suspilno-politychna lekhyka u presi 90-kh rokiv KhKh st. (semantyko-funktsionalnyi analiz) : avtoref. dys. Kirovohrad, 2004. 20 c.

SOURCES

1. Etymolohichni slovnyk ukrainskoi movy : v 7 t. AN URSSR In-t movoznavstva im. O. O. Potebni ; redkol. O.S. Melnychuk (hol. red.) ta in. K. : Naukova dumka, 1982–2012. 2. “Leksykon slovenoroskyi” Pamvy Beryndy; pidhot. do vyd. V.V. Nimchuk. AN URSSR. In-t movoznavstva im. O.O. Potebni. K. : Vyd. AN URSSR, 1961, 272 s. URL: <http://litopys.org.ua/berlex/be03.html>. 3. “Leksys” Lavrentiia Zyzaniia. “Synonima slavenorosskaia” / Pidh. V. V. Nimchuka. K. : Nauk. dumka, 1964. 259 s. URL: <http://litopys.org.ua/zyzlex/zyz.htm>. 4. Ohienko I. Etymolohichno-semantychnyi slovnyk ukrainskoi movy: v 4 t. / za red. Yu. Mulyka-Lutsyka. Vinnipeg : nakladom t-va “Volyn”, 1979–1995. (In-t doslidiv Volyni, ch. 39). 5. “Pakty i Konstytutsii” Ukrainskoi kozatskoi derzhavy (do 300-richchia uklad-ya) / vidp. red. V. A. Smolii; uporiadnyky M. S. Trofymuk, T. V. Chukhlib. Lviv : Svit, 2011. C. 76–117. 6. Tymchenko Ye. Materialy do slovnyka pysemnoi ta knyzhnoi ukrainskoi movy XV–XVIII st. : u 2 kn. / Pidhotuvaly do vyd. V. V. Nimchuk ta H. I. Lysa. K. – Niu-York, 2002. (Pamiatky ukrainskoi movy : seriia slovnykiv). 7. Khudash M.L. Lekhyka ukrainskykh dilovykh dokumentiv kintsia XV–poch. XVII st. (na materiali Lvivskoho Stavropihiiskoho bratstva). K. : Vyd-vo AN URSSR, 1961. 164 s.

УДК 811.222.1-119

Мазенова О. В., д. філол. н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

“СВІЙ” ТА “ЧУЖИЙ” ПРОСТІР У КОНТЕКСТІ ПЕРСЬКОЇ СИСТЕМИ ВВІЧЛИВОСТІ *TA'ĀROF*

*У статті розглянуто проблематику, пов'язану з реалізацією бінарної опозиції “свій-чужий” у контексті перської системи ввічливості *ta'ārof*, яка має визначальний вплив на всі види соціальної взаємодії в Ірані. Проаналізовано концепцію американського антрополога В. Бімана, згідно з якою комунікативна поведінка іранців визначається строгим диференціюванням “свого” та “чужого” простору, що знаходить вияв у доборі стилістично маркованих мовних засобів. Встановлено специфіку кореляції між поняттями “свій”/“чужий” простір та*

“внутрішня”/“зовнішня” поведінка, яка просякає все іранське світосприйняття і закорінена у глибоку давнину.

Наголошено на наявності негативного аспекту у складі перської системи ввічливості, який виявляється у можливості її застосування з метою маніпулювання співрозмовником. Ідентифікація таких випадків і правильне реагування на них з боку іноземців є одним із найважливіших завдань міжкультурної комунікації з носіями перської мови і культури.

Ключові слова: перська мова, система ввічливості, мовленнєвий етикет, міжкультурна комунікація.

Перська система ввічливості **ta'arof** є найбільш складним і показовим явищем перського лінгвокультурного простору, а тому неодноразово привертала увагу дослідників (див.: [Ahmadi, Ahmadi 1998; Asjodi 2001; Assadi 1980; Veeman 1986; 1988; 2001; Del Vecchio Good, Good 1988; Eslami 2005; Hillmann 1981; Keshavarz 2011; Koutlaki 2002; O'Shea 2000; Sharifian 2005; 2007; Shirinbakhsh, Eslami Rasekh 2012; Taleghani-Nikazm 1998]). Це своєрідний етикетний комплекс, за яким ролі учасників спілкування розподіляються відповідно до статусу, віку, статі, родинних та інших відносин, в яких вони перебувають.

Особливий інтерес у контексті вивчення систем увічливості в різних лінгвокультурних становить проблематика ідентифікації та відмежування “свого” від “чужого”. Гносеологічну важливість опозиції “свій-чужий” у сучасному світі обумовлює її суттєвий вплив як на світовідчуття й поведінку людей у межах однієї етнокультурної спільноти, так і на політичне життя, економіку, міждержавні відносини цілих народів. У філософському сенсі значення феномена Іншого в пізнанні людиною світу і себе в цьому світі полягає в тому, що “саме Інший є необхідною умовою конституювання самосвідомості кожного індивіда” [Семенова 2011, с. 117].

Концептуальна бінарна опозиція “свій-чужий” разом із такими опозиціями, як “верх-низ”, “далеко-близько”, “гарно-погано”, “багато-мало”, “право-ліво” тощо, відносяться до базових опозицій культури, які походять від найдавніших, архетипових уявлень [Красных 2003, с. 297]. Психологічним підґрунтям цієї опозиції є “аксіологічне протиставлення в архаїчній свідомості людини *свого* як позитивного, безпечного, добре знаного чужому – негативному, небезпечному і невідомому...” [Селіванова, 2012, с. 197]. У цій статті ми спробуємо визначити найважливіші чинники комунікативної реалізації вказаної бінарної опозиції в контексті перської системи ввічливості.

Об'єктом дослідження в цій розвідці є перська система ввічливості **ta'arof**, предметом – концептуальна опозиція “свій-чужий” та її комунікативна реалізація в контексті перської системи ввічливості. Метою статті є встановлення когнітивних механізмів функціонування бінарної опозиції “свій-чужий” у перській системі ввічливості **ta'arof**. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю всебічного вивчення категорії ввічливості в різних мовно-культурних ареалах з огляду на важливу роль, яку вона відіграє у процесах міжкультурної взаємодії. Новизна дослідження полягає в тому, що вперше в українській лінгвоіраністиці специфіка комунікативної реалізації концептуальної опозиції “свій-чужий” у системі ввічливості **ta'arof** стає предметом окремого наукового пошуку.

Лакунарний статус концепту **تعارف ta'ārof** зумовлений відсутністю однослівного еквівалента цього арабського за походженням слова в інших мовах. Попри те, що в арабській мові (зокрема, згідно з арабсько-російським словником за ред. Х. Баранова) це слово має лише одне значення – «взаємне знайомство» [Баранов 1985, с. 510], після запозичення в перську мову воно зазнало суттєвих семантичних трансформацій, і тепер ним позначають цілу низку понять. Зокрема, у персько-російському словнику за ред. Ю. Рубінчика наведено такі значення цього слова: «обмін люб'язностями», «дотримання церемоній, умовностей», «підношення подарунка», «частування» [Персидско-русский словарь 1985, т. 1, с. 379]. Проте у персько-англійському словнику за ред. А. Арианпура знаходимо ширший спектр його значень: «комплімент(и)», «церемонія», «пропозиція», «подарунок», «чемність», «повага», «гарні манери», «ввічливість», «формальність», «лестоці» тощо [Aryanpur 1986, с. 306–307].

Можна з упевненістю стверджувати, що без знання складної та розгалуженої системи **ta'ārof** успішна комунікація з іранцями неможлива. За визначенням іранських дослідників, **ta'ārof** є «центральним поняттям інтеракції іранців, які сприймають його як невід'ємний компонент будь-якої комунікації» [Koutlaki 2002, с. 1741]. Засвоєння цього культурного комплексу нерідко становить неабияку складність для іноземців, оскільки **ta'ārof** лише на перший погляд постає як простий обмін люб'язностями, бодай у дещо гіпертрофованому вигляді. Насправді ця система пронизує все життя іранців, як офіційне, так і повсякденне, охоплює спілкування як рівних, так і нерівних за статусом комунікантів, дехто зводить таке спілкування в ранг абсолюту.

Нерозуміння іноземцями етноспецифіки цієї складної системи ввічливості характеризує висловлювання К. Білег: «Вам варто знати про **ta'ārof**. В арабській мові це слово означає прийнятну й увичасну поведінку; в Ірані ж воно було спотворене і означає церемоніальну нещирість... Іран – єдина у світі країна, де лицемірство зведене в ранг соціального і комерційного вміння» [De Bellaigue 2004, с. 14]. Видається, що ця цитата якнайкраще свідчить про необхідність всебічного вивчення цього різноаспектного культурного явища, що сприятиме уникненню непорозумінь і комунікативних невдач під час спілкування з іранцями.

Перська мова володіє величезним апаратом ідіоматичних виразів, уживання яких дозволяє її носіям доводити до співрозмовників свої думки, відчуття й переживання. Проте специфіка успішної комунікації з іранцями часто полягає не так у тому, щоб зрозуміти, що вони хочуть сказати, як у тому, аби збагнути, чи коректно відображають відповідні висловлювання справжній психоемоційний стан мовця, чи вони, навіпаки, покликані лише «замаскувати» його.

Перське суспільство у зв'язку з наявними в ньому релігійними, соціальними і культурними факторами накладає на спілкування своїх членів певні рамки, які регламентують їхню комунікативну, і в тому числі мовленнєву, поведінку відповідно до кожної конкретної ситуації спілкування. Цікавою у цьому відношенні постає концепція американського дослідника-антрополога, професора університету Мінесоти Вільяма О. Бімана.

Як зазначає дослідник, «базові виміри іранського суспільства не є дуже складними з погляду структури, проте вони створюють багатий простір для мовної гри»

[Veeman 2001, с. 37]. Специфіка цієї мовної гри, на думку вченого, визначається континуумом ситуацій, з яких деякі призначені для спілкування зі “своїми”, інші – для спілкування з “чужими”. Контраст між “своїм” та “чужим” простором просякає все іранське світосприйняття і його витoki сягають глибокої давнини. Витoki формування “свого” простору дослідник вбачає у філософсько-релігійному понятті **bāten** (букв. باطن – ‘внутрішній’), під яким у добу Середньовіччя розуміли внутрішній світ людини, осереддя її найсильніших почуттів. “Полум’я романтичної пристрасті, збурення та праведний гнів – для всього є місце у **bāten-i**” [Veeman 2001, с. 38]. Це поняття є ключовим у містично-філософській системі суфізму, згідно з яким головним завданням релігійного містика є досягнення особливого стану **bāten-u** – стану внутрішнього спокою і радості, що згодом (у випадку реалізації цього завдання) стає його розрізнювальною ознакою від інших “простих смертних”, усередині котрих – вічний неспокій і конфлікт. Проте, як буде показано далі, в середовищі звичайних людей, пересічних іранців сильні емоції, що містяться у внутрішньому світі людини, та їхня демонстрація за слушних умов не тільки соціально схвалюється, але й просто необхідна.

Поняттю **bāten** протистоїть поняття **zāher** (букв. ظاهر – ‘зовнішній’), під яким розуміють, по-перше, зовнішній вигляд людини, який вона демонструє під час контактування з навколишньою дійсністю, а по-друге, весь зовнішній для людини світ. Парі арабських за походженням термінів **bāten** – **zāher** відповідає пара питомих перських антонімів **andarun** (букв. اندرون – ‘внутрішній бік’; ‘те, що всередині’) – **birun** (букв. بیرون – ‘зовнішній бік’; ‘те, що назовні’), які екстраполюються на систему соціальних відносин зі сфери традиційного облаштування іранського житла. Традиційно **andarun** – це частина житлового приміщення, що відтворює найбільш приватний, ізольований простір у межах домашнього кола; це центр сімейного інтиму, місце, де жінки цієї родини можуть почуватися в безпеці від навколишнього світу, а інші її члени можуть вільно висловлюватися, давати волю власним почуттям. Цьому внутрішньому простору протистоїть простір зовнішній – царство контрольованих емоцій; царина політесу, поміркованих виразів та вчинків, де людина мусить контролювати свої справжні почуття та “тримати лице як годиться”. У філософському сенсі царина “зовнішнього” або **zāher** – незбагненна складова життя, цінність якої з погляду моралі невелика. Вважають, що **zāher** – це царство занепаду і тиску, що чинить навколишній світ. Однак цей своєрідний простір є водночас і буфером, що захищає тендітний світ **bāten**. Таким чином, людина може зневажати **zāher**, але змушена навчитися діяти в його межах. Часто вживане іранцями застереження ظاهر را حفظ کن! **zāher-rā hefz kon!** (букв. ‘пильнуй зовнішній вияв!’) засвідчує важливість контролювання зовнішнього аспекту поведінки задля уникнення небезпеки, яка може надійти від **zāher**, та захистити свій **bāten**.

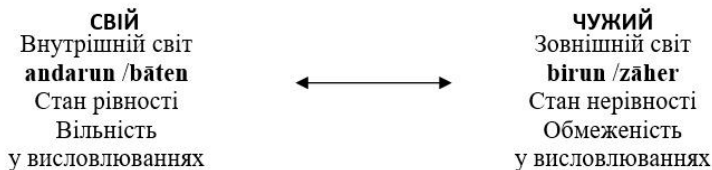
Концепт **zāher** у домашній архітектурі має відтворення у вигляді простору **birun** або **biruni** – публічної території, спеціально призначеної для прийому гостей, де відвідувачі можуть перебувати і відносно вільно поводитись без загрози зовнішнього вторгнення в родинний приватний простір. Цікаво, що простори **andarun** та **birun** можуть певним чином пересуватися. Тегеранська родина, вирушаючи на пікнік, несе

власний **andarun** разом із собою у вигляді килимів, кухонного начиння, самовара, інших домашніх речей. Людина, яка планує подорож до іншого міста, обов’язково подбає про певну кількість місць, де вона зможе почуватися у просторі **andarun**, тобто носити піжаму, дрімати та їсти навколо родинної скатертини (*sofre*), що зазвичай досягне в домівках родичів або близьких друзів [Beeman 2001, с. 37–39].

У процесі соціальної взаємодії почування людиною себе у внутрішньому (**andarun / bāten**) або у зовнішньому просторі (**birun / zāher**) залежить від багатьох факторів, як суб’єктивних, так і об’єктивних. Проте в кожній окремо взятій ситуації суб’єкт радше не відчуватиме себе ані повністю “всередині”, ані повністю “зовні”, натомість буде перебувати десь посередині двох полюсів з огляду на такі фактори, як місце спілкування, склад товариства, тема бесіди тощо. Все це накладає відбиток на мовленнєву поведінку, якої мовець буде дотримуватися. У ситуаціях, оцінюваних ним як “зовнішні” (**birun / zāher**), він обирає стиль спілкування, зумовлений вимогами **ta’arof**-у, тобто такий, що підкреслює нерівний статус співрозмовників. Натомість у ситуаціях, оцінюваних ним як “внутрішні” (**andarun / bāten**), він почуватиметься більш комфортно, користуючись висловами, що сигналізують про щирість та відвертість. Базову схему фреймів “зовнішнього” та “внутрішнього” просторів як “свого” та “чужого” [Beeman 2001, с. 42] зображено на рис. 1.

Рис. 1

БАЗОВА СХЕМА ФРЕЙМІВ СПІЛКУВАННЯ

Ця базова схема іранського спілкування, на думку дослідника, відображає стабільність всередині всієї системи суспільного життя. Дотримання цієї системи забезпечує учасникам комунікації прогнозованість процесу, що, у свою чергу сприяє більшій упевненості в майбутньому, адже людина розуміє, що вона повинна робити, аби існувати комфортно й безпечно. Проте, оскільки іранці більше цінують орієнтацію на “внутрішнє” спілкування, кореляція між двома фреймами поведінки може порушуватися. Це відбувається у випадках, коли спілкування з “зовнішнього” трансформується у “внутрішнє” і навпаки. Дослідник наводить декілька прикладів, які варто розглянути детальніше (див.: [Beeman 2001, с. 45–46]).

Приклад 1. Чоловік сперечається з армійським офіцером щодо клопотання про відстрочку проходження військової служби для свого сина. Розмова триває, чоловік поводить себе дедалі більш принижено у своєму клопотанні, але безрезультатно: офіцер залишається невблаганим. Кінець кінцем прохач починає плакати і звертається до офіцера, використовуючи приятельську лексику (як до друга). Ставлення офіцера негайно змінюється: він починає заспокоювати чоловіка, запевняючи, що зробить для

хлопця все, що в його силах. Коли офіцера спитали, чому він так учинив, він відповів: “Було очевидним, що він говорив абсолютно щиро, від серця (букв. ‘із самого дна серця’).” Отже, як бачимо, у цьому випадку прохач, перебуваючи у офіційній, цілком “зовнішній” ситуації, тривалий час дотримувався базової схеми спілкування, але коли зрозумів, що базова схема не спрацьовує, перейшов до “внутрішньої” поведінки. Тоді його звернення було розцінене як таке, що йде від щирого серця, а відтак, було сприйняте позитивно.

Приклад 2. Двоє офісних співробітників жваво, проте ввічливою розмовляють. Раптом один із них дозволяє собі принизливе зауваження на адресу другого. Це спричиняє негайну реакцію: другий співрозмовник кидається на першого і починається справжня сварка з підвищенням тону й використанням лайливих висловів. Згодом чоловіків заспокоюють, примушують примиритися, і вони, поцілувавшись, розходяться по своїх місцях. Коли свідка цього інциденту запитали, що він думає про поведінку чоловіка, який розлютився, він відповів: “Його честь була зачеплена, тому то був єдиний шлях продемонструвати своє обурення”. Коли запитали співробітника, що зазнав нападу, якої він тепер думки про свого колегу, той відповів: “Тепер ми станемо набагато ближчими один до одного, ніж колись”. Отже, цей випадок засвідчує, що внаслідок такого неординарного переходу від ситуації “зовнішнього” до ситуації “внутрішнього” спілкування може відбутися навіть певне зближення людей.

Приклад 3. Мати, дуже сердита на сина через те, що він прийшов додому надто пізно, звертається до нього таким чином:

- **Yeylî bebaxşîd, nafahmidam, jenâb-e âli key taşrif âvardand. Al’ân şâm-râ meyl mifarmâyîd?** *Ох, вибачте мені, я й не помітила, коли його високість уподобала нас своєю присутністю. Може тепер зволите повечеряти?*

Син відповідає:

- **Xub, mano bebaxş. Dir kardam. Hanuz qazâ hast?** *Добре, вибач, я запізнився. Там ще залишилось що-небудь попоїсти?*

Наведений приклад слугує яскравою ілюстрацією переходу від “внутрішнього” до “зовнішнього” спілкування. Ефективним засобом передавання невдоволення матері постає сарказм: хоча формально вона не дорікає синові за те, що він прийшов надто пізно, але все ж таки примушує його вибачитися, бодай дещо формально. Головну роль у реалізації цього сарказму відіграють мовні засоби, які маркують “зовнішній” характер спілкування. Часто такий прийом виявляється набагато більш ефективним засобом впливу на розвиток комунікації, аніж прямий протест, який може спричинити негативну реакцію співрозмовника.

Отже, важливу роль у переході від “внутрішнього” до “зовнішнього” спілкування і навпаки відіграють мовні засоби. Зокрема, мовним маркером переходу до “зовнішнього” спілкування є вживання “високих” стилістичних синонімів відповідних займенників та дієслів. Як відомо, “високими” еквівалентами нейтральних займенників **şomâ** ‘Ви’ та **man** ‘я’ є клішоване **jenâb-e âli** ‘Ваша високість’ та, відповідно, самопринизувальне **bande** ‘раб’ (про інші “ввічливі еквіваленти” див.: [Рубинчик 2001, с. 171–172]). Для підвищення статусу співрозмовника замість нейтрального дієслова **goftan** ‘говорити’ використовується його “високий” еквівалент **farmudan**

‘наказувати’, а для самоприниження – його “низький” еквівалент **arz kardan** ‘доповідати’ (див., напр.: [Sahragard 2003, с. 416]). В таб. 1 вказано декілька простих дієслів, які мають стилістично марковані “високі” еквіваленти, найчастіше вживані у “зовнішніх” ситуаціях спілкування для підвищення статусу співрозмовника (про соціально-стилістичні аспекти слововживання у перській мові дет. див.: [Пейсіков 1975, с. 158–169]).

Таб.1

Нейтральна форма дієслів	Стилістично марковані “високі” еквіваленти
گفتن goftan <i>говорити</i>	فرمودن farmudan <i>наказувати</i>
بودن budan <i>бути, перебувати</i>	تشریف داشتن tašrif dāštan <i>мати достоїнство</i>
رفتن raftan <i>їти</i>	تشریف بردن tašrif bordan <i>відносити достоїнство</i>
آمدن āmadan <i>приходити</i>	تشریف آوردن tašrif āvardan <i>приносити достоїнство</i>
خوردن xordan <i>їсти</i>	میل فرمودن meyl farmudan <i>виявляти бажання</i>
دادن dādan <i>давати</i>	لطف کردن loft kardan <i>робити милість</i>

Інтенсифікація “зовнішнього” спілкування зазвичай використовується задля отримання соціального контролю над ситуацією, що і зумовлює активізацію системи ввічливості **ta’ārof** [Beeman 2001, с. 47]. Іншими словами, якщо людина переходить до підкреслено ввічливої мовленнєвої поведінки з використанням відповідних мовних засобів, вона немов вимагає того самого від свого співрозмовника.

Американський дослідник звертає увагу на те, що складність системи ввічливості **ta’ārof** полягає в її неоднорідному характері, у наявності в її складі як позитивних, так і негативних аспектів. Позитив цієї системи виявляється в демонстрації поважного ставлення до інших, зокрема, гостей, чемному поведженні в незнайомому товаристві, уживанні ввічливих мовних зворотів, висловлюванні компліментів тощо. Такий різновид **ta’ārof**-у цінується в суспільстві, тому що сприймається як вияв ввічливості та скромності. Негатив комплексу **ta’ārof** виявляється в тих випадках, коли до нього вдаються задля здійснення певної маніпуляції співрозмовником. Інтенсифікація “зовнішньої” форми спілкування дозволяє мовцю контролювати поведінку співбесідника. Труднощі з визначенням негативного аспекту **ta’ārof** полягає в тому, що за вмілого застосування йому дуже важко протидіяти, адже навіть усвідомлюючи його маніпулятивний характер, не можна у відповідь на комплімент поводитися нечемно або (цитуючи В. Бімана) заявити щось на кшталт: “Ні, я не та надзвичайна, великодушна людина, якою Ви мене тут малювали, я – такий самий бовдур, як і Ви” [Beeman 2001, с. 47], оскільки в жодному випадку приниження співрозмовника неприпустиме. У ситуаціях, коли іранці вдаються до безпідставних лестощів, іноземцям варто відповідати так само і переводити компліменти на адресу співрозмовника, щоправда, інколи це може спровокувати певне змагання в люб’язностях.

Часом “зовнішню” модель поведінки доцільно актуалізувати для контролю над особами, що поведуться нечемно або в такий спосіб, що не задовольняє мовця. У

цьому разі візаві “нечемного” співрозмовника рекомендується перевести розмову у “високий” реєстр, обравши відповідні мовні засоби і демонструючи холодну формальність та відстороненість. І навпаки, використовуючи стилістично знижені мовні засоби, цілком можливо контролювати поведінку поважної особи, яка словеслює своє невдоволення в різкій формі: гнів високої персони вгамовують, всіляко підкреслюючи її поважність і наполягаючи на власній нікчемності (див. дет.: [Beeman 2001, с. 47-49]). Ця культурна схема – приниження власного статусу і підвищення статусу співрозмовника – є однією з найбільш важливих складових перської системи ввічливості *ta'arof*, а її застосування з боку іноземців, на думку В. Бімана, дозволяє “продемонструвати свою гідність, виказавши на поверхневному рівні лише скромність” [Beeman 1986, с. 59].

Таким чином, підводячи підсумки, можна зауважити, що основними когнітивними механізмами функціонування бінарної опозиції “свій-чужий” у перській системі ввічливості *ta'arof* є свідоме розмежування носіями перської мови і культури “свого” та “чужого” простору, що відповідає “внутрішньому” та “зовнішньому” різновидам спілкування, а також наявність і активне застосування мовцями відповідних стилістично маркованих мовних засобів для ефективного переключення, у тому числі з маніпулятивною метою, з одного типу комунікації на інший задля досягнення необхідного прагматичного ефекту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баранов, Х.К. Арабско-русский словарь. [6-е изд., стереотип.]. Москва : Русский язык, 1985. 944 с.
2. Красных, В.В. “Свой” среди “чужих”: миф или реальность? Москва : ИТДГК “Гнозис”, 2003. 375 с.
3. Пейсинов, Л.С. Лексикология современного персидского языка. Москва : Издательство Московского университета, 1975. 207 с.
4. Персидско-русский словарь. В 2 т. [Под ред. Ю.А. Рубинчика]. Москва : Русский язык, 1985.
5. Рубинчик, Ю.А. Грамматика современного персидского литературного языка. Москва : Издательская фирма “Восточная литература” РАН, 2001. 600 с.
6. Селіванова, О.О. Опозиція свій/чужий в етносвідомості (на матеріалі українських паремій) // О.О. Селіванова. Світ свідомості в мові. Мир свідомості в мові. Монографічне видання. Черкаси : Ю. Чабаненко, 2012. С. 196–218.
7. Семенова, Т.И. Феномен Другого в концептуализации внутренней сферы человека // Лингвистика и аксиология : этносемиотрия ценностных смыслов : коллективная монография / отв. ред. Л.Г. Викулова. Москва : ТЕЗАУРУС, 2011. С. 117–127.
8. Aryanpur Kashani, A., Aryanpur Kashani, M. Aryanpur Persian-English Dictionary. Tehran : Amir-Kabir Publications, 1986. 605 p.
9. De Bellaigue, C. In the Rose Garden of the Martyrs : A Memoir of Iran. London : Harper Collins, 2004. 304 p.
10. Koutlaki, S.A. Offers and expressions of thanks as face enhancing acts : Ta'arof in Persian // Journal of Pragmatics, 2002. Vol. 34, Issue 12. P. 1733–1756.
11. Beeman, W.O. Emotion and Sincerity in Persian Discourse : Accomplishing and Representation of Inner States // International Journal of the Sociology of Language. 2001. Issue 148. P. 31–57.
12. Beeman, W.O. Language, Status, and Power in Iran. Bloomington : Indiana University Press, 1986. 280 p.
13. Sahragard, R. A cultural script analysis of a politeness feature in Persian // Paper presented at the 8th Pan-Pacific Association of Applied Linguistics, Japan, 2003. P. 399–423. URL: www.paaljapan.org/resources/proceedings/PAAL8/pdf034.pdf

Стаття надійшла до редакції 10.05.2019

**“INSIDE” AND “OUTSIDE” SPACE IN THE CONTEXT OF THE PERSIAN
POLITENESS SYSTEM TA’ĀROF**

The paper deals with the problem of implementation of the binary opposition “inside-outside” within the scope of ta’ārof, the Persian politeness system, which is deeply involved in all the types of social communication in Iran. Here was analyzed a concept set forth by US anthropologist W. Beeman, who states that communicative behavior of Iranians is regulated by strict difference between “inside” and “outside” space, which is expressed through stylistically marked means of speech. Also here was determined peculiar correlation between the concepts of “inside/outside” space and “inside/outside” behavior incorporated into Iranian worldview since the ancient times. In the situations, which speaker regards as “outside” (birun / zāher) he chooses a communication style in accordance with requirements of ta’ārof politeness system, demonstrating difference in status of the interlocutors. And vice versa, in the situations regarded as “inside” (andarun / bāten) ones, he feels comfortable and relaxed, and uses in his speech expressions demonstrating friendliness and sincerity. Yet, when correlation between two frames of behavior is broken the “outside”-mode communication turns into “inside”, and “inside” – into “outside”-mode communication. “Outside” pattern of communication is useful when applied to the misbehaving persons. Unacceptable behavior of “high-ranking person” could well be moderated by intensifying the strategy of “self-lowering” and “other-rising” towards the counterpart, making use of stylistically based means of speech.

It was pointed out to the negative aspect of the Persian politeness system, which allows manipulating interlocutor. Identifying and proper reaction from the side of foreigners to such attempts is one of the most important tasks of intercultural communication with Persian native speakers.

Keywords: *the Persian language, politeness system, speech etiquette, intercultural communication.*

REFERENCES

1. Baranov Ch. K. (1985). *Arabsko-russkiy slovar’*. [6-e izdaniye, stereotipnoye]. Moskva: Russkiy yazyk.
2. Krasnykh, V. V. (2003). “Svoy” sredi “chuzhykh”: mif ili real’nost’? Moskva: ITDGK “Gnozis”.
3. Peysikov L. S. (1975). *Leksikologiya sovremennogo persidskogo yazyka*. Moskva: Izdatel’stvo Moskovskogo universiteta.
4. *Persidsko-russkiy slovar’*. (1985) V 2 tomakh. [Под ред. Ю.А. Рубинчика]. Moskva: Russkiy yazyk.
5. Rubinchik Yu. A. (2001). *Grammatika sovremennogo persidskogo literaturnogo yazyka*. Moskva: Izdatel’skaya firma “Vostochnaya literatura” RAN.
6. Selivanova O. O. (2012). *Oppozitsiya sviy/chuzhiy v etnosvidomosti (na materialy ukrayinskikh paremy)*. Selivanova, O. O. *Svit svidomosti v movi. Mir soznaniya v yazyke. Monografichne vydannya*. Cherkassy: Yu. Chabanenko, 196-218.
7. Semyonova, T. I. (2011). *Fenomen Drugogo v kontseptualizatsiyi vnutrenney sfery cheloveka. Lingvistika i aksiologiya: etnosemiometriya tsemnostnykh smyslov. Kollektivnaya monografiya*. Moskva: TEZAURUS. 117–127.
8. Aryanpur Kashani A., Aryanpur Kashani M. *Aryanpur Persian-English Dictionary*. Tehran : Amir-Kabir Publications, 1986. 605 p. 9. De Bellaigue, C. *In the Rose Garden of the Martyrs : A Memoir of Iran*. London : Harper Collins, 2004. 304 p. 10. Koutlaki S.A. *Offers and expressions of thanks as face enhancing acts : Ta’e’arof in Persian // Journal of Pragmatics*, 2002. Vol. 34, Issue 12. P. 1733–1756.
11. Beeman W.O. *Emotion and Sincerity in Persian Discourse : Accomplishing and Representation of Inner States // International Journal of the Sociology of Language*. 2001. Issue 148. P. 31–57.
12. Beeman W.O. *Language, Status, and Power in Iran*. Bloomington : Indiana University Press, 1986.

УДК 811.161.2`04:821.161.2-5 А.Радивиловський

Мельник І. О., студ.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ КОНЦЕПТУ *ВОЛЯ* У ПРОПОВІДЯХ А. РАДИВИЛОВСЬКОГО

У статті проаналізовано концепт «воля», його тлумачення у словниках та у проповідях А. Радивиловського, зіставлено особливості трактування цього концепту в творах А. Радивиловського та інших тогочасних авторів, розглянуто інтерпретацію поняття «свободи волі» у XVII столітті та проблему визначення концептів «воля» та «свобода».

Ключові слова: *концепт, релігія, проповідь, воля, свобода, розум, бажання.*

Учення про концептуальну природу мислення людини є основою лінгвокультурології та когнітології. Дослідженню цього питання присвятили свої праці такі вчені, як В. Маслова, В. Карасик, А. Вежицька, О. Кубрякова, Ю. Степанов, Р. Джекендоф, Р. Павільоніс та ін.

Концепт – це «квант знання» (за визначенням О. Кубрякової), репрезентант знань, уявлень та ін., відображених у мовній картині світу [3]. Н. Арутюнова трактує концепт як результат взаємодії чинників, таких, як національна традиція і фольклор, релігія та ідеологія, життєвий досвід і образи мистецтва, відчуття та системи цінностей, які «утворюють своєрідний культурний шар, що є посередником між людиною й світом» [1, с. 3–4].

Окремо досліджувалися лінгвокультурні концепти в українській мові чи в різних мовах: РЕЛІГІЯ (О. Ананченко), ВОЛЯ, СВОБОДА (У. Марчук), СОРОМ, ГРІХ (Н. Вдовиченко) та ін. Концептуалізація сфери сакрального репрезентована у працях Т. Вільчинської (БОГ, БОГОРОДИЦЯ, ЧОРТ), М. Скаб (ДУША).

Концепт ВОЛЯ досліджували Н. Арутюнова, А. Вежицька, Є. Урисон, О. Лисичин, М. Пименова, В. Карасик та ін.

На матеріалі української мови цей концепт досліджувала О. Яцкевич. Відомі роботи з реконструкції цього концепту в МКС Київської Русі (Т. Вендіна, Н. Гребенщикова, В. Колесов) та в індивідуально-авторському світосприйнятті (О. Веселова, Н. Катаєва).

Найчастіше аналізуються окремі аспекти цього поняття: як складника внутрішнього світу людини (Ю. Прадід), як ідеї, зіставлюваної чи протиставлюваної зі свободою (В. Жайворонок, Т. Космеда), а також вивчаються його особливості в індивідуально-авторському образі світу (І. Голубовська, Т. Космеда, О. Таран), певного літературного напрямку (В. Кононенко, О. Маленко).

Для вивчення концепту ВОЛЯ в українській мовній картині світу переважно використовувалися різночасові джерела (від XVIII ст. до XXI ст.), тексти різної стильової належності (публіцистичні, наукові, епістолярні, проповідницькі), а також фольклорні.

Метою статті є з'ясувати динаміку концепту ВОЛЯ протягом XVII ст. та особливості його тлумачення у проповідях зі збірки «Вінець Христов», адже розуміння цього концепту є важливим для вивчення універсальних та етнокультурних констант українців, оскільки він є досить частотним як у релігійних, так і в фольклорних текстах.

До проблеми розуміння концепту ВОЛЯ звертався ще у своїй праці Б. Спіноза («Основи філософії Декарта»), де вперше звернув увагу на раціоналістичний бік поняття. Як зазначає Л. Довга: «У раціоналістичній західній філософії Нового часу проблему свободи волі дійсно сприймали як анахронізм. Людина, яка врешті зайняла своє місце у природному світі і, в розумінні філософів, була детермінована його законами, у своїх вчинках виглядала «вільною» не більше, ніж кинутий камінь...» [2, с. 123]. В українській культурі цікавість до тлумачення та розуміння цього поняття з'явилася у XVII ст. Причиною того було проникнення на терени України латинопольської літератури.

Важливо відзначити, що тлумачення СВОБОДА ВОЛІ навіть у межах цього століття досить відрізнялися. У першій половині XVII ст. це поняття трактувалося в той спосіб, що основним шляхом до Божої Благодаті вважали зречення власної волі, оскільки в цьому світі має право керувати лише Господь (Віталій із Дубна «Діоптра», К. Транквіліон-Ставроецький «Зерцало Богословія»). У другій половині цього століття СВОБОДА ВОЛІ в окремих текстах набирає іншого розуміння. У цьому випадку спостерігаємо зміну концептуальної картини світу українців, зокрема у співвідношенні таких понять, як *Бог – Людина*.

Своєрідну «еволюцію» концепту ВОЛЯ можемо простежити вже в словниках, що реєструють лексику досліджуваного періоду.

У «Лексиконі» Памва Беринди зафіксовано: **Воля** – *воля, произволеніє, воля* (Беринда, с. 476–477).

У «Матеріалах» до словника Є. Тимченка: **Воля** «1. Желание. 2. Усмотрение, рассмотрение» (Т. 1, с. 113–114).

«Словник української мови XVI – першої половини XVII ст.» подає такі тлумачення: «Воля – 1. 'Одна із функцій людської психіки'. 2. 'Бажання, хотіння, прагнення'. 3. 'Повеління, закон, влада, право'. 4. 'Наказ, розпорядження, вимога'. 5. 'Свобода дій, незалежність'. 6. 'Тимчасове звільнення від феодальних повинностей і податків'. 7. 'Власна назва'» (СУМ, вип. 4. с. 221–224).

Думки про те, що людина має власну свободу волі, здатність робити вибір самостійно, яскраво бачимо в І. Гізеля та А. Радивиловського, для яких воля визначається як шлях до Спасіння.

У проповіді А. Радивиловський бере до уваги значення волі як бажання, розпорядження, свободи дій, а також як свобода, звільнення, не зазначається воля як функція психіки людини, оскільки автор апелює до розуміння понять через призму релігії.

Воля як бажання, хотіння репрезентується у таких сполученнях: **воля члч(с̣)каа;** **добрых(ть) воли свои оучинквѣтъ; без(ть) добрыхъ воли члч(с̣)кон оучинкв(в);** і **добры оучинки воли ншен: добры оучинки воли члвчен, і воли ншен добры і стобливы оучинки.** Воля як фізична свобода, незалежність: **нехай вси ганаѣтъ чавка, если совѣсть его не осуждаѣтъ, волный естѣ; Нехай вси хвала(т), коли совѣсть егво осуждаѣтъ, волнымъ быти не можетѣ.** Поряд наявна антитетична лексема *неволя*: **неволя поганскон; неволя пекелнон; кайданы вѣчнон неволя.** Воля як наказ, розпорядження: **а волю Бжію со(тв)орше, Нѣсть вола пре(д) Щцемъ вашимъ не(с̣)нымъ.**

Синоніми до лексеми «воля» у тексті відсутні. Цікавим є словосполучення «свобода волі», адже ми часто використовуємо слово «свобода» як синонім до «воля», але в цьому разі поняття не є близькими за значенням. Ця сполука у контексті має значення «свобода вибору». У цьому разі постає проблема тлумачення поняття «воля» та «свобода». В етимологічному словнику М.Фасмера можемо знайти такі тлумачення :

Воля <...> // Связано чередованием гласных с *велеть, довлеть*. Родственно лит. *valia* 'воля', лтш. *vala* 'сила, власть', д.-в.-н. *wala* (ж. р.) 'выбор', нов.-в.-н. *wah* - то же, *wollen* 'хотеть', др.-инд. *varas* 'желание, выбор', авест. *vara* - 'воля, отбор' (Фасм., т. 1, с. 347).

Свобода <...> // Праслав. *sveboda, sweboda* 'свобода' связано с цслав. *svobstvo, sobstvo* 'persona', где *svob* от *svoj* (см. свой), т. е. 'положение свободного, своего члена рода', далее сюда же др.-прусс. *subs* 'сам, собственный' ... (Фасм., т. 3, с. 582).

Зауважимо, що ці лексеми не є тотожними, а мають зовсім різні значення. Як зазначає Н. Петрович: «Свобода – це стан духу (ми не маємо на увазі тут соціально-правової свободи), воля – це стан душі» [5, с. 216].

Цікаво, що лексема «воля» у контексті найчастіше сполучувана з такими прикметниками: **воля члч(с̣)кая, воля Бжія, воля Отця.** Це свідчить не про те, що поняття воля людська і воля Божа є протилежними, а означає, що існує тісний зв'язок між Земним (Низьке) і Небесним (Високе). У цьому випадку автор утверджує людину, яка має право вибору, і це право підтримується законами вищого світу. А отже воля людини не прив'язується до волі Божої, а має здатність існувати незалежно (в цьому, по суті, і полягає свобода).

Тема свободи волі є досить важливою в досліджуваній нами проповіді Радивиловського зі збірки «Вінець Христов». Він посилається на однойменну працю бл. Августина. Зокрема, у роботі бл. Августин пише, що воля, яку він вважає першою причиною гріха, сама не є нічим спричиненою. А. Радивиловський же зазначає, що «свобода волі» – це особливий дар Божий, даний людині для того, щоб жити на добро і примноження Слави Господньої. Важливо, що Бог нікого не змушує дотримуватися віри в нього, а кожному дає свободу вибору, який залежить від самої людини. Тут постає проблема щодо відповідності волі і розуму. Цікаво, що поняття «воля» в сучасній психології поділяється на мимовільні дії (пов'язані з неусвідомленими рухами та діями), довільні дії (цілеспрямовані дії, які виникають з усвідомлених мотивів) та вольові дії (спрямовані на досягнення поставленої мети). (Це до речі перекликається з поділом волі Інокентія Гізеля). Важливо зазначити, що спочатку в

людини виникає якась «бажання», а вже потім вона звертається до раціонального, оскільки розуму притаманне усвідомлення, а волі – лише хотіння.

А. Радивилівський вважає, що людина, обравши праведний шлях власною волею, може прийти до Спасіння. Але важливим є те, що отримати Божу Благодать і досягнути Божого Милосердя можна лише тоді, коли людина щось для цього робитиме: **«Шщѣвается каждый таковой члѣвкъ, которы(й) з(ъ) едно(г) [о] тылкв мл(с)рдїа Бжо(г) [о], не придаючи до не(г) [о] добрыхъ оучинквѣвъ воли своєа, сподѣвается вдержати в(т) Бга в(т) пущен грѣхвѣвъ, сподѣватъса достѣпнїти живота вѣчнагв».**

Навіть якщо людина не вчинить нічого поганого та нечестивого, буде дотримуватися віри, але при цьому від неї не дочекаєшся добрих справ, вона все одно не отримає відпущення гріхів: **«тымъ живот(ъ) вѣчны(й) дарѣт(ъ), которы до мл(с)рдїа егв прикладают(ъ) оучинки добри з(ъ) всовлвон егв ласки Бжен походачі; а которыи в(ъ) едномъ тылко мл(с)рдїи егв Бжїимъ надѣю мають а нѣчого доброго не чинѣтъ; таковыи нехай не сподѣваются в(т) пущенїа грѣхвѣвъ, и живота вѣчногв оу Бга вдержати».**

У цьому контексті автор подає цікаву притчу, тобто вдається до нових засобів, коли усі явища пояснювали прикладами з життя, або й взагалі репрезентували алегорично. Він говорить, що коли господар не кине зерно в землю і чекатиме, доки прийде Милість Божа і пшениця сама зійде, то жодної пшениці на полі не виросте, оскільки треба самому щось зробити, а тоді вже Господь нагородить нас за нашу працю: **«дла тогв, же до тогв скѣткѣ, то є(ст) до оуроже(н) а пшеници, алвв когв иншогв звожа, потреба былв и зерна; которогв же не вкнїчлѣ, надаремне са, в(т) самогв сннца мѣлѣ пшеници сподѣвати».**

А. Радивилівський приходить до висновку, що Ісус Христос отримав Божу Благодать лише за свої добрі вчинки, за глибоку покору, послух, за чистоту, за убогість, за терпеливість до всяких спокус, так і людина має його наслідувати. Бог усім дає свободу вибору.

Отже, А. Радивилівський звертається до проблеми свободи волі тому, що тогочасне суспільство вимагало інакшого трактування деяких релігійних понять через раціоналістичне світобачення. Воля у розумінні проповідника – це шлях до Вищого, Блаженного світу, це особливий Божий дар. Таке тлумачення відрізняється від думок філософів першої половини XVII ст. Антоній наголошує на тому, що людина, нехай навіть не примушено, а все ж повинна робити вибір на користь Бога. Тобто проповідник, зауваживши, що кожен має право на власний вибір, несвідомо заперечує цей факт. Концепт «воля» у проповіді відіграє важливу роль, оскільки дає нам уявлення про тогочасне розуміння поняття і про його місце в релігійних текстах. На сьогоднішній день концепт «воля» розуміється ідентично, але поняття «свобода волі» є поширеним лише в релігійній, психологічній та філософській галузях, але не визначається частотністю вживання в інших сферах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арутюнова Н. Д. Воля и свобода. *Логический анализ языка*. М. : Индрик, 2003. С. 73–99.
2. Довга Л. М. Система цінностей в українській культурі XVII століття (на прикладі теоретичної спадщини Інокентія Гізеля). Київ-Львів: Свічадо, 2012. 342 с.
3. Кубрякова Е. С. Концепт. *Кубрякова Е. С., Демьянков В. З. и др. Краткий словарь когнитивных терминов*. М. : МГУ, 1996. 245 с.
4. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику: учеб. пособ. 5-е изд. М. : Флинта: Наука, 2011. 296 с.
5. Петровых Н. М. Концепты воля и свобода в русском языковом сознании. URL: <http://elar.ufrfu.ru/bitstream/10995/24059/1/iurg-2002-24-16.pdf>
6. Пименова М. В. Метод описания концептуальных структур (на примере концепта надежда). *Ученые записки ЗабГГПУ. Филология, история, востоковедение*. 2011. С. 85–93. URL: [file:///D:/Downloads/metod-opisaniya-kontseptualnyh-struktur-naprimer-kontsept-nadezhd%20\(1\).pdf](file:///D:/Downloads/metod-opisaniya-kontseptualnyh-struktur-naprimer-kontsept-nadezhd%20(1).pdf)
7. Пименова М. В. Типы концептов и этапы концептуального исследования. *Вестник КемГУ*. 2013. № 2 (54). Т. 2. С. 127–131. URL: cyberleninka.ru.
8. Скаб М. В. Концептуалізація сакральної сфери в українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спеціальність 10.02.01 – українська мова. К., 2009. 36 с.
9. Урысон Е. В. Еще раз о свободе и воле. *Сокровенные смыслы: Слово. Текст. Культура*. М. : Языки славянской культуры, 2004. 880 с.
10. Яцкевич О. О. Концепт «воля» в українській мовній картині світу: автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01 українська мова. Харків, 2009.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

- Беринда – Беринда Памво. Лексіконъ славеноросскій и именъ тлъкованіе. К., 1627.
Гал. – Галятовський Іоанікій. Небо новое. *Галятовський Іоанікій. Ключ розуміння / упор. І. П. Чепіга*. К., 1985. С. 242–342.
Рад. – Радивилівський Антоній. Вѣнецъ Христовъ. К., 1688. 544 с.
СУМ – Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / відп. ред. Д. Гринчишин, М. Чікало / Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів, 2013. Вип. 4.
Тимч. – Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVII ст. К., Нью-Йорк, 2000. Кн.1, 200 с.
Фасм. – Фасмер М. *Этимологический словарь русского языка*: В 4 т. СПб., 1996.

Стаття надійшла до редакції 16.05.2019 р.

*Melnyk I. O., Student
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv*

THE PECULIARITIES OF THE INTERPRETATION OF THE CONCEPT OF WILL IN THE SERMONS OF A. RADIVILOVSKY

The article provides the concept of the will, its interpretation in the selected dictionaries and the sermon of A. Radivilovsky since it is an important notion in the linguistic world image of Ukrainians. The visions of the concept of A. Radivilovsky and other writers of that time are compared. The interest for the interpretation and understanding of this concept appeared in Ukrainian culture in the 17th century. The reason for this was the penetration of Latin-Polish literature into the territory of Ukraine. The interpretations of the will were quite different, even within one century. So-called «evolution» of the concept can be traced back to the dictionaries that record the vocabulary of the researched period («Lexicon» by Pamba Berynda., «Materials» to the dictionary by E. Timchenko and «Dictionary of the Ukrainian language of the 16th - the first half of the 17th century»).

The change of the conceptual world image of Ukrainians, specifically in the ratio of such concepts as God and Man, is observed in the second half of the 17th century. A. Radivilovsky is an innovator in this regard. For him as well as for I. Gisel, freedom is defined as the path to the Salvation.

An important thing is that A. Radivilovsky appeals to the will not in a specific sense. The main point for him is freedom of the will which he defines as a special gift from God that is given to a man in order to live for good and increase the glory of the Lord. In the sermon he refers to the work of Blessed Augustine. The preacher believes that a person who chose a righteous path with his own will can reach the Salvation. God gives everyone freedom to choose, and therefore nobody makes a person do what he does not want to do. In order to confirm his ideas, A. Radivilovsky presents the biblical parables, legends or histories of ancient gods or rulers.

So, A. Radivilovsky refers to the problem of freedom of the will because the society of that time required a different interpretation of some religious concepts through rationalistic worldview. According to the preacher, the will is the path to the Highest Blessed Peace, a special gift from God. Such an interpretation differs from the ideas of philosophers of the first half of the 20th century. A. Radivilovsky emphasizes that even doing it unconsciously a person still has to make a choice in favor of God. That is, having noted that everyone has a right to make their own choice, the preacher unknowingly denies this fact. The concept of the will plays an important role in the sermon since it gives us an idea of the contemporary understanding of the notion and its place in the religious texts.

Keywords: concept, religion, sermon, will, freedom, mind, desire.

REFERENCES

1. Arutiunova N. D. Volia i svoboda. *Lohicheskii analiz yazyka*. M. : Indrik, 2003. S. 73–99.
2. Dovha L. M. Systema tsinnosti v ukrainskii kulturi XVII stolittia (na prykladi teoretychnoi spadshchyny Inokentii Hizelia). Kyiv-Lviv: Svichado, 2012. 342 s. 3. Kubriakova E. S. Concept. *Kubriakova E. S., Demiankov V. Z. i dr. Kratkii slovar kohnitivnykh terminov*. M. : MHU, 1996. 245 s. 4. Maslova V. A. Vvedenie v kohnitivnuiu linhvistiku : ucheb. posob. 5-e izd. M. : Flinta: Nauka, 2011. 296 s. 5. Petrovykh N. M. Kontsepty volia i svoboda v russkom yazykovom soznanii. URL: <http://clar.ufrfu.ru/bitstream/10995/24059/1/iurg-2002-24-16.pdf>. 6. Pymenova M. V. Metod opisaniia kontseptualnykh struktur (na primere kontsepta nadezhda). *Uchenye zapiski ZabHHPU. Filolohiia, istoriia, vostokovedeniie*. 2011. S. 85–93. URL: [file:///D:/Downloads/metod-opisaniya-kontseptualnyh-struktur-naprimere-kontsepta-nadezhda%20\(1\).pdf](file:///D:/Downloads/metod-opisaniya-kontseptualnyh-struktur-naprimere-kontsepta-nadezhda%20(1).pdf). 7. Pymenova M. V. Туры контseptov i etapy kontseptualnoho issledovaniia. *Vestnyk KemHU*. 2013. № 2 (54). T. 2. S. 127–131. URL: cyberleninka.ru. 8. Skab M. V. Kontseptualizatsiia sakralnoi sfery v ukrainskii movi : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia dokt. filol. nauk ; spetsialnist 10.02.01 – ukrainska mova. K., 2009. 36 s. 9. Uryson E. V. Esche raz o svobode i vole. *Sokrovennye smysly: Slovo. Tekst. Kultura*. M. : Yazyki slavianskoi kultury, 2004. 880 s. 10. Yatskevych O. O. Kontsept «volia» v ukrainskii movnii kartyni svitu : avtoref. dys. kand. filol. nauk : 10.02.01 ukrainska mova. Kharkiv, 2009.

SOURCES

- Berynda – Berynda Pamvo. Leksikon slavenorosskii y ymen tolkovanie. K., 1627.
- Hal. – Haliatovsky Ioanykii. Nebo novoie. *Haliatovsky Ioanykii. Kliuch rozumina / upor*. I. P. Chepiha. K., 1985.
- Rad. – Radyvylovsky Antonii. Vinets Khrystov. K., 1688. 544 s.
- SUM – Slovnyk ukrainskoi movy XVI – pershoi polovyny XVII st. / vidp. red. D. Hrynchyshyn, M. Chikalo / In-t ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy. Lviv, 2013. Vyp. 4. 221–224 s.

Tymch. – Tymchenko Ye. Materialy do slovnyka pysemnoi ta knyzhnoi ukrainskoi movy XV–XVII st. K., Niu-York: In-t ukrainskoi movy Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy. T. 1, 200 s.
Fasm. – Fasmer M. Etymolohicheskij slovar russkoho jazyka: V 4 t. SPb., 1996.

УДК 81'27

Мициньська І. В., к.пед.н., доц.

Хмельницька Національна академія Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького

АНГЛОМОВНІ СОЦІОЛЕКТНІ ІНВАРІАНТИ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СОЦІУМІ

У статті розглянуто питання застосування англомовних соціолектних інваріантів у сучасному вітчизняному соціумі. Визначені особливості застосування цієї лексики, її функціонування в словниковому складі української мови. Проаналізовані особливості мовної ситуації в Україні. Визначені сфери застосування англомовних соціолектних інваріантів.

Ключові слова: соціолектні інваріанти, мовна ситуація, бізнес-дискурс, мовний контакт, семантичне поле.

Самовизначення особистості відбувається у взаємодії з іншими особистостями під впливом багатьох факторів, таких як расова та етнічна належність, релігійні погляди, стать людини, належність до певного соціального класу, професії, місце проживання, родинні зв'язки тощо. Внаслідок соціалізації, тобто досвіду спілкування зі світом у всіх його складних виявах у людини виробляється відчуття самоусвідомлення. Самовизначення особистості відбувається у взаємодії з іншими учасниками соціальних груп, для яких фактор належності до однієї або декількох з цих груп є визначальною характеристикою. Як індивідуальна, так і групова ідентичність надзвичайно важливі для особистості. Багато того, що стосується мовної поведінки, пояснюється з позиції необхідності обговорення, усвідомлення або навіть відмови від ідентичності через застосування мови. Очевидно, що мова є основним індикатором визначення ідентичності, більш потужним, ніж такі артефакти культури, як одяг, страви національної кухні чи особливості етикету.

Різновиди мови, які використовуються у суспільстві, відображують регіональну, соціальну чи етнічну належність і навіть стать тих, хто ними розмовляє. Водночас спосіб мовлення, добір слів, навіть правила ведення діалогу значною мірою обумовлені певними соціальними вимогами. Отже, існує взаємозв'язок між мовою та суспільством, на що вказують дослідники, а саме: “мовна поведінка та соціальна поведінка перебувають у стані постійної взаємодії” а “матеріальні умови життя” [Dittmar, с. 238] є важливим фактором цієї взаємодії.

Соціолінгвістика робить спробу визначити взаємозалежність між соціальною та лінгвістичною структурами й зафіксувати будь-які зміни, які мають місце. Як зазначає дослідник Дж. Чамберс, “соціолінгвістика – це дослідження соціального

(сукупність формацій однієї мови) [Виденов, с. 199–203]. Болгарський соціолінгвіст М. Віденов наголошує, що мовна ситуація не є статичним явищем, і її динаміка, як у самих мовних формаціях, так і між ними, зумовлюється відмінностями та їхньою боротьбою за позиції в суспільстві [Виденов, с. 202–203].

Зростання зацікавленень щодо вивчення англійської мови в українському соціумі за умов економічного та соціального розвитку сприяло збільшенню кількості мовних контактів. Ю. Жлуктенко вважав «мовний контакт» окремим видом «міжмовного зв'язку, що встановлюється при етнічному контактуванні носіїв та наявності двомовності» [Жлуктенко, с. 12]. Результатом зростання кількості мовних контактів стало впровадження в багатьох сферах суспільного життя пересічних українців англійських термінів, професійних та інших соціолектичних інваріантів. Це явище обумовлює необхідність визначення їх місця й ролі в повсякденному й професійному дискурсі в українськомовному соціумі. Вочевидь, лексико-семантична система української мови відкрита для запозичень. Виникає необхідність визначити сфери їх застосування та сутність їхньої семантичної природи.

З огляду на поставлене завдання доцільно розглянути поняття інваріантності в лінгвістиці. У філософії інваріантне визначається як “незмінна величина” [Краткая, с. 175].

Визначаючи сутність лінгвістичного інваріанта, дослідники зазначали: “якщо інваріанти виокремлюються з відносно великої групи об'єктів, то кожний конкретний член цієї групи, тобто кожний конкретний об'єкт, є варіантом, щодо якого виводиться інваріант. Отже, будь-який предмет, який входить до будь-якої множини предметів, є варіантом щодо кожного іншого предмета (але не варіантом іншого предмета!) і є варіантом водночас щодо абстрактного предмета – інваріанта, який подумки, тобто в абстракції конструюється як узагальнена назва певної множини предметів. Кожний конкретний предмет, таким чином, є варіантом щодо другого конкретного предмета, який, у свою чергу, є варіантом щодо першого” [Солнцев, с. 215].

Доцільно визначити типи дискурсу, які зазнали напливу термінів, професійних слів чи інших соціально маркованих слів в українському суспільстві. Цими типами дискурсу головним чином можна вважати медіа-дискурс та бізнес-дискурс, які завдають суттєвого впливу на суспільне життя в полікультурній країні. Ще один тип дискурсу, який впливає на усі сфери життєдіяльності сучасного суспільства, – це Інтернет-дискурс. Але його вплив на глобальне суспільство є настільки потужним, що заслуговує бути об'єктом окремого дослідження.

За останні десятиліття зросла цікавість до методів вибірки в типологічних дослідженнях. Науковці обговорювали різноманітні види мовних зразків і запропонували процедуру відбору зразків, яка отримала назву множинної вибірки (на противагу ймовірнісній чи випадковій вибірці). Множинна вибірка доцільна у випадку пошукового дослідження, коли мало що відомо про лінгвістичне явище, яке досліджується. Важливо, щоб у вибірці була представлена максимальна кількість лінгвістичних різновидів цього явища. Використання ймовірнісних зразків для встановлення парспіввідношення або виявлення можливості створює певні проблеми, оскільки вони

мають бути позбавлені генетичного, культурного, територіального чи типологічного ухилу [Rijkhoff and Bakker, с. 265].

Навіть у відносно малій вибірці практично неможливо уникнути включення мов, які б певним чином не були споріднені чи не застосовувалися в тому самому регіоні. Спроби вирішення цієї проблеми показали, що практично існує два способи вирішення цієї проблеми. Згідно з одним із них застосовується невелика вибірка, котра, однак, не є достатньо репрезентативною, зважаючи на генетичне, територіальне та культурне різноманіття. Згідно з іншим із них застосовується велика вибірка, при цьому генетичні, територіальні та культурні особливості коригуються за вимогами статистичних тестів [Dryer, с. 83]. Отже, обидва підходи не можна вважати достатньо ефективними.

Більш сучасним засобом типологічних досліджень є застосування семантичних мап, що базуються на поняттях, які виникли в контексті дослідження семантичних полів [van der Auwera and Temürçü, с. 131–132]. Модель семантичної мапи представляє всі значення певної форми (яку часто називають “маркером”), причому визначальною є думка, що “багаторазове використання “маркера” співвідноситься в систематичний та універсальний спосіб” [van der Auwera and Temürçü, с. 131]. Вважається, що різні значення деяких формальних елементів відносяться до того самого “універсального” семантичного простору в усіх мовах, тому семантичні мапи розглядаються як потужний засіб аналізу міжлінгвістичних варіацій [van der Auwera and Plungian, с. 79].

Семантичні мапи розглядаються в межах лексико-семантичного поля. Лексико-семантичні поля об’єднують слова, які мають спільне значення. Використання методики аналізу семантичного поля в порівняльній лінгвістиці розглядалося й вітчизняними науковцями [Левицький, Славова].

Аналіз семантичного поля сфери бізнесу вказує на існування в його складі, особливо на периферії, спеціалізованих слів, таких як *arbitrage, deposit, capital, debit, balance, credit, ethics, personnel, competence, synergy, globalization, paradigm, innovation, logistics, strategy* та інших, які мають усталені відповідники українською мовою “арбітраж”, “етика”, “депозит”, “капітал”, “дебіт”, “кредит”, “баланс”, “персонал”, “гарантія”, “компетенція”, “синергія”, “глобалізація”, “парадигма”, “інновації”, “логістика”, “стратегія”. Той факт, що окремі з цих слів є прикладами корпоративного жаргону, а інші – прикладами жаргонних професійних термінів, свідчить про використання професійного жаргону соціальними групами людей, які займаються різними сферами бізнесу. Застосовують їх і представники академічного бізнес-дискурсу, оскільки викладання академічних дисциплін, пов’язаних із різними секторами бізнесу (банківської справи, торгівлі, бухгалтерії, виробництва, менеджменту, маркетингу тощо), вимагає від його учасників володіння цією лексикою.

Порівняльний аналіз семантичного поля сфери бізнесу в англійській та українській мовах вказує на еквівалентне місце цих професійних жаргонних слів або термінів в зазначеному семантичному полі. Незважаючи на незбіг семантичних полів у різних мовах, що пов’язане з відмінностями у мовній картині світу різних народів, значення вищезгаданих слів збігаються в англійській та українській мовах, як збігається їх фонологічне оформлення і граматичні функції. Більше того, збігається спосіб

їх функціонування у складі синтаксичних структур. Отже, здатність “величин, співвідношень залишатися незмінними, зберігатися при певних перетвореннях” [Словник т. 4, с. 24], робить ці слова тими соціолектними інваріантами, які зберігають свої значення, фонологічну форму й граматичні функції в українській мові, увійшовши до неї внаслідок мовних контактів у процесі професійного спілкування в зазначеній сфері. Використання тих самих лексичних одиниць у дискурсі ділових засобів масової інформації робить їх частиною медіа-дискурсу, якому загалом притаманна ціла низка характеристик.

Існування в українській мові власне українських відповідників, які мають ті самі значення, що й англomовні інваріанти, доводить універсальну сутність інваріантів. Наприклад, “арбітраж” – вирішення спору посередником, “депозит” – вклад, “капітал” – сума коштів, “кредит” – позика, “баланс” – звіт про фінансовий стан, “персонал” – колектив працівників, “гарантія” – порука, “інновація” – нововведення, “логістика” – обчислення, міркування, тощо. Згідно з попереднім уявленням про лінгвістичні інваріанти, українські відповідники можна вважати варіантами їх англійських еквівалентів.

Можна зробити висновок, що для екzogлосної мовної ситуації в сучасному українському суспільстві характерним є застосування англomовних соціолектних інваріантів у сфері бізнес-дискурсу, що відображено в корпоративному дискурсі, представленим бізнес-дискурсом документів та дискурсом професійної ділової комунікації, у дискурсі медіабізнесу, а також у дискурсі ділових засобів масової інформації. Отже, представники цих сфер бізнесу, а також представники академічного бізнес-дискурсу, пов’язаного з підготовкою фахівців у сфері бізнесу, найчастіше застосовують ці інваріанти в професійному спілкуванні. Щодо застосування їх пересічними громадянами, то можна стверджувати, що ці інваріанти увійшли до повсякденного дискурсу і часто застосовуються поза професійними ситуаціями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Виденов М. Увод в социолингвистиката. София: Делфа, 2000. 318 с. 2. Жлуктенко Ю. А. Лингвистические аспекты двуязычия. К. : Вища школа, 1974. 176 с. 3. Краткая философская энциклопедия. М. : Прогресс, 1994. 576 с. 4. Левицький А. Е., Славова Л. Л. Порівняльна типологія російської та англійської мов: Навчальний посібник. Житомир : Вид-во ЖДУ, 2005. 204 с. 5. Мечковская Н. Б. Социальная лингвистика. М.: Аспект Пресс, 1996. 207 с. 6. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. К. : Наукова думка, 1970-1980. 7. Солнцев В. М. Язык как системноструктурное образование. М.: Наука, 1977. 342 с. 8. Chambers, J. K. Studying Language Variation: An Informal Epistemology. The Handbook of Language Variation and Change / ed. J.K. Chambers, Peter Trudgill and Natalie Schilling-Estes. Oxford, UK, and Cambridge, US : Blackwell, 2002. 807 p. 9. Dittmar, N. Sociolinguistics: A Critical Survey of Theory and Application. London: Edward Arnold, 1976. 307 p. 10. Dryer, Matthew S. The Greenbergian Word Order Correlations. Language, 1992. 68/1. P. 81-138. 11. Rijkhoff, Jan, Dik Bakker. Language Sampling. Linguistic Typology, 1998. 2/3. P. 263-314. 12. Van der Auwera J., Temurcu C. Semantic Maps. Encyclopedia of Language and Linguistics (2nd edition) / ed. Brown, Keith. Oxford: Elsevier, 2006. P. 131–134. 13. Van der Auwera, Johan, Vladimir A. Plungian. Modality’s Semantic Map. Linguistic Typology, 1998. – 2/1. – P. 79–124.

*Mischynska I. V., PhD, Associate Professor
Khmelnitsky National Academy of State Border Guard Service of Ukraine*

ENGLISH SOCIOLECT INVARIANTS IN MODERN UKRAINIAN SOCIETY

The article highlights the issue of English social dialect invariants in contemporary Ukrainian society. Language varieties used in society reflect regional, social and ethnic belonging of people who use them. There exists interconnection between a language and society. Nowadays development of democratic values in Ukraine requires to use English as a second official language and academic programs in educational establishments are directed to learning English as a main foreign language. Ukrainian society faces the perspective of implementing English sociolect invariants in various spheres of social life. Peculiarities of a language situation in Ukraine are reflected in the article. A language situation involves the relations that develop between language formations in a society. These formations are determined by many factors, the main of which are different social statuses of society members. In modern Ukrainian society there exist a wide range of formations speaking more than one language, therefore the language situation in Ukraine is exoglossic. English terms, professional and sociolect invariants are implemented in various spheres of social life in everyday use of Ukrainian people as a result of growing number of language contacts. In philosophy invariant is determined as 'an invariable'. Main spheres of English sociolect invariants application are defined in the article. Such types of discourse as media-discourse and business-discourse can be considered the types of discourse that have acquired the biggest number of terms, professional words and other socially marked words in Ukrainian society. These types of discourse have the strongest impact on social life in a poly-cultural country. Such means of typology research as semantic maps has been used in contemporary linguistics. It is based on the notions that appeared in context of semantic fields research. Semantic fields include words with the common meaning. The methods of semantic field analysis are used in comparative linguistics.

The comparative analysis of semantic fields of the business-discourse in the English and Ukrainian languages has pointed out to equivalent positions of professional terms and jargon words in these semantic fields. Existence of proper Ukrainian words and notions corresponding to English invariants with the same meaning has proved the universal nature of invariants.

Keywords: *sociolect invariants, language situation, business-discourse, language contact, semantic field.*

REFERENCES

1. Vydenov M. Uvod v socyolynhvystykata. Sofyia: Delfy, 2000. 318 s. 2. Zhuktenko Yu. A. Lnhvysticheskie aspekty dvuaizychiia. K. : Vyshcha shkola, 1974. 176 c. 3. Kratkaya filosofskaia enciklopediia. M. : Prohress, 1994. 576 s. 4. Levyc'kyi A. E., Slavova L. L. Porivnyal'na typolohiia rosiis'koyi ta anhliis'koyi mov: Navchal'nyj posibnyk. Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU, 2005. 204 s. 5. Mechkovskaya N. B. Sotsyal'naya lnhvystika. M. : Aspekt Press, 1996. 207 s. 6. Slovnyk ukrayins'koi movy : v 11 tt. / AN URSR. Instytut movoznavstva ; za red. I. K. Bilodida. K. : Naukova dumka, 1970-1980. 7. Solncev V. M. Yazyk kak systemnostrukturnoe obrazovanie. M. : Nauka, 1977. 342 s. 8. Chambers J. K. Studying Language Variation: An Informal Epistemology. The Handbook of Language Variation and Change / ed. J.K. Chambers, Peter Trudgill and Natalie Schilling-Estes. Oxford, UK, and Cambridge, US : Blackwell, 2002. 807 p. 9. Dittmar N. Sociolinguistics: A Critical Survey of Theory and Application. London: Edward Arnold, 1976. 307 p. 10. Dryer Matthew S. The

Greenbergian Word Order Correlations. Language, 1992. 68/1. P. 81–138. 4. 56. 11. Rijkhoff Jan, Dik Bakker. Language Sampling. Linguistic Typology, 1998. 2/3. P. 263–314. 12. Van der Auwera, J., C. Temurcu. Semantic Maps. Encyclopedia of Language and Linguistics (2nd edition) / ed. Brown, Keith. Oxford: Elsevier, 2006. P. 131–134. 13. Van der Auwera, Johan, Vladimir A. Plungian. Modality's Semantic Map. Linguistic Typology, 1998. 2/1. P. 79-124.

УДК 811.161.2'42:821.161.2 – 94

Мостова С. М., студ.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ДИСКУРС ЩОДЕННИКА ЯК НАРАТИВІЗАЦІЯ ОСОБИСТОГО ДОСВІДУ О. ГОНЧАРА

У статті проаналізовано лінгвістичне вивчення дискурсу щоденника на матеріалі «Щоденників» О. Гончара. У фокусі уваги цього дослідження щоденникові записи постають проєкцією мовної особистості письменника та рефлексією мовосвідомості автора. Процес ведення щоденника розглядається як комунікативна цінність текстотворення.

Ключові слова: дискурс, щоденник, комунікативна діяльність, досвід О. Гончара, рефлексія.

Аналіз українського дискурсу щоденника ґрунтується насамперед на пізнанні особливостей художнього мовлення та вивченні характерних його ознак. Відповідно, у когнітивній лінгвістиці проблемами вивчення дискурсу та дискурсивних категорій займаються В. Григор'єва, В. Касевич, Г. Колшанський, О. Кубрякова, Т. Радзівська та інші. А. Залізник звернулася до питання особливостей адресата у щоденнику, Т. Радзівська у праці «Дискурсивний простір: історико-лінгвістичний вимір» розглядає дискурс щоденника і наративізацію, Ю. Падар досліджувала оцінку у спогадах і щоденниках на матеріалі текстів С. Чикаленка.

Доцільною є репрезентація текстотворення в дискурсі щоденників як комунікативної діяльності О. Гончара. Адже в записах відображені результати та особливості пізнання письменником навколишнього світу і самого себе. Кожна особистість має свій унікальний досвід, відображений у способі сприйняття категоризації світу, у системі цінностей. Людина ж у духовній самосвідомості, як справедливо зазначає М. Одинцова, «центр двох всесвітів – зовнішнього, фізичного, і внутрішнього, духовного» [Одинцова, с. 8].

Рефлексія митців слова на світ постає письменницьким художнім доробком, що вибирає філософію свого часу, його прагнення, культурний досвід. Така рефлексія корелює із творчим задумом О. Гончара. Тож лінгвістичне прочитання дискурсу «Щоденників» виявляє аксіологічні настанови у сприйнятті життєвих реалій, вербалізованих у слові. Як зазначає І. Сирко, у ХХ ст. для багатьох письменників щоденник перестає бути чернеткою та збіркою заготовок для майбутніх книжок. Він переростає рамки інтимних «розмов про себе, стаючи іноді «головною книгою життя». В українській лінгвокультурі лише в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. щоденники

стали формою особистісного самовираження, зокрема, цю тенденцію засвідчують і «Щоденники» О. Гончара [Сирко, 7].

Враховуючи філологічні здобутки, відомо, що саме щоденник і щоденникова діяльність утворюють дискурс. Якщо цитувати визначення дискурсу Н. Арутюнової, то дискурс – це текст, «занурений у життя» [Арутюнова, с. 136]. Адже саме у межах дискурсу можливе пізнання, власне комунікація, метою якої є розуміння інтенції, прагматичного складника тексту, яке неможливе без вираження авторського ставлення, оцінки, маніфестації власної ціннісної парадигми в ньому [Селіванова, с. 6]. На думку Ю. Степанова, саме явище дискурсу є доказом тези «Мова – дім духу» і, певною мірою, тези «Мова – дім буття». Тож ведення щоденника є різновидом комунікативної діяльності.

Сам концепт щоденника влучно відображає специфіку його ведення – різновид діяльності, яка реалізується кожного дня. Справді, якщо звернутися до внутрішньої форми одиниць на позначення щоденника в європейських мовах, то можна побачити, що вони фіксують зв'язок з поняттям дня: укр. щоденник, рос. дневник, пол. dziennik, нім. Tagebuch, італ. diario, англ. diary. Це говорить про те, що сама мовна номінація концепту вказує на семантику щоденності, а мовленнєва діяльність постає у вигляді повторюваних дій [Радзівська, с. 249]. Цікавим підтвердженням такої думки може бути запис О. Гончара. Навіть в останні роки, переживши три інфаркти й інсульт, письменник занотував у щоденнику: *«Ждуть від тебе люди підтримки, а сили тануть. Рядок написати і то дається нелегко. Але якщо вже тобі дано, якщо від тебе ждуть, ти мушиш давати підтримку, маєш нести іншим себе – до останнього. Хоч слово, хоч крихту душі – роздай усе, в цьому смисл»* (3).

Лінгвістичне вивчення дискурсу щоденника передбачає різноманітні підходи, серед яких: 1) моделювання щоденникової діяльності, 2) виділення типових випадків ведення щоденників та основних тенденцій, що характеризують щоденникове текстотворення, 3) опис і характеристика щоденникового тексту в єдності мовних, психолінгвістичних, культурних, екстралінгвальних обставин, які впливали на суб'єкта і спонукали до творчості. Часто в дискурсі щоденника можна простежити діяльність автора в ролі «діяча», ролі «хронікера», ролі «носія психологічного стану», ролі «того, хто пише». Це пов'язано із широкими можливостями щоденника. Природно, що в кожному випадку зазначені ролі індивідуальні. Наприклад, О. Гончар реалізує себе в кількох різних ролях, що відображається в численних записках. Включає у свої записи будь-які відомості, які хотів би зберегти, а саме: чернетки листів, сюжети творів, почуті анекдоти або історії, цікаві відомості й факти, власні або чужі спостереження, думки, які автор із певних причин вважає такими, що заслуговують на збереження.

На думку Ф. Бацевича, щоденник – це тип автокомунікації, тобто спілкування «Его» адресанта зі своїм «Alter Ego». Стилїстика щоденникових записів зумовлена всіма можливими виявами особистості (Я-інтелектуальне, Я-емоційне, Я-духовне тощо). Залежно від переважання того або іншого начала змінюється «характер викладу» [Бацевич, с. 106]. Ведення щоденника представлене ситуаціями, коли в носія мови виникає бажання фіксувати певну інформацію про події дня, що пояснюється потребою бути на самоті або ж займатися письмом, коли виникає внутрішня необхідність

у породженні текстів. У цьому разі доречно апелювати до «суб'єктивної реальності» – того, як людина мислить та уявляє себе і свій світ. Це також «духовне озброєння» і «розумове спорядження» людини. Окрім того, щоденник характеризується автоадресованістю, зверненістю до самого себе, що породжує докори, питання, вигук. Автоадресованість зумовлює різноманітні особливості щоденникового дискурсу. Роль автокомунікативної функції виявляється в тому, що інформація, яка фіксується в щоденникових записах, важлива й цінна, передовсім, для самого автора. Принагідно, Ю. Падар вказує, що в щоденникових записах, спогадах, епістолярній спадщині митець «виступає назовні», межа між особою автора і наратора стирається аж до повної її нівеляції. У щоденниках і спогадах ціннісний, аксіологічний складник виходить на перший план, адже завдання щоденника і полягає у відображенні авторського суб'єктивного погляду на дійсність» [Падар, с. 36]. Саме тому текст щоденникового жанру міститиме більше суб'єктивно-авторських коментарів, тлумачень, пояснень, супровідної інформації, ніж самого зображення конкретних подій і фактів дійсності. У щоденниковому дискурсі виявляється суб'єктивність в інтересах мовця, тобто відношення та оцінки мовця є основою для вираження ставлення автора до описуваних подій, його уявлення про достовірність тієї чи іншої інформації, його система цінностей.

Л. Мацько зазначає: «Як потаємний документ душі щоденники не виставляються напоказ, адже це – своєрідний твір, побутовий і психологічний, мистецький і філософський. У ньому не тільки перспектива, а й ретроспектива всього того, що замислювалося автором і не збулося. У щоденнику автор сам на сам і тому є сам собою. У нього нерідко виникає потреба заглибитись у себе, а часто просто сформулювати те, що вже визріло в душі і «проситься» на папір». Зазвичай думки й помисли, висловлені в щоденникових записах, глибокі й сповнені філософського осмислення. «Щоденники» – зразок власних думок і переживань автора. Цікавою є теза про жанрову відмінність мемуарів і щоденників за концепцією адресата: мемуаристика створюється «для читача», щоденники є записками «для себе». Для розуміння особливостей дискурсу щоденника важливим є той факт, що доволі часто до щоденникових записів звертаються тоді, коли з певних причин носій мови знаходиться поза межами свого кола спілкування (служба у віддаленій місцевості, мандрівка). Адже щоденники – це також сховище унікальної інформації. Тож навіть під час війни О. Гончар вів щоденник.

Як відомо, щоденник за своїм текстовим типом становить гіпертекст, що складається з низки окремих текстів. Т. Радзівська вказує, що «сукупність обставин, за яких відбувається створення мемуарного тексту, забезпечує мемуаристові максимальний ступінь свободи мовної поведінки, внаслідок чого спостерігається актуалізація стилістичної компетенції та набутих за життя мовних навичок» [Радзівська, с. 263]. Якщо звернутися до тенденцій в оформленні щоденникового наративу, то події можуть описуватися лаконічно й коротко, або ж представлятися докладними розгорнутими текстами. В О. Гончара зустрічаємо запис 15. 01. [19]73: «*Треба б частіше вести щоденник. Бо серед літератури вигаданої значення особливе мають і матимуть достовірні особисті свідчення людей*» (2). О. Гончар наділений ступенем свободи у

своїй комунікативній діяльності. Він є вільним не лише у виборі лексичних і синтаксичних засобів, вільним у визначеному обсягу окремого запису, його стилістики та риторики, але й у виборі тем (подій) для щоденникового запису, а також у визначенні міри деталізації опису окремої події.

Нині не існує чітких класифікацій щоденника, незважаючи на те, що окремим аспектам цього жанру в лінгвістичній літературі було приділено чимало уваги. Хоча, на сьогодні вже ніхто не сумнівається, що це самостійний жанр літератури. Щоденникові записи бувають, як правило, двох типів. Одні щоденники віддзеркалюють орієнтацію автора на опис подій дня, місяця, року тощо; інші – міркування, «потік свідомості», опис асоціацій тощо. Особливо велике значення мають щоденники в житті творчих особистостей. За Т. Радзівєською, існує два стилі щоденникових записів: *топiкальний та дескриптивний*. Вважаємо «Щоденники» О. Гончара дескриптивними, оскільки цей стиль формується тоді, коли автора при веденні щоденника «найбільше приваблює можливість створювати писемний текст, у чому вбачається додаткова можливість самореалізації» [Радзівєська, с. 280]. Разом із тим слід констатувати, що дескриптивний стиль ведення щоденника досить детально представляє в тексті подію, про яку йдеться. Тож через призму щоденників розкривається мовна свідомість О. Гончара. Актуальним у такому випадку є твердження про те, що авторами щоденників стають люди з яскраво вираженою індивідуальністю, особистості часто виняткові, чия життєва парадигма набуває значення, як і психологічний матеріал.

Зауважимо, що саме щоденник – це призма бачення світу письменником, історія його досвіду, а також формування автора як особистості. Саме у щоденникових записах віддзеркалюються основні життєві віхи, а іноді записи стають своєрідною сповіддю перед читачем. Крім того, важливо зазначити, що записи нерідко охоплюють усе життя автора, що дає змогу простежити еволюцію мовної особистості, реконструювати зміст її світобачення. З огляду на це, в щоденниковому дискурсі на передній план виступає особистісне світовідчуття автора, його виняткове розуміння дійсності.

Так, специфіка щоденникового наративу формується завдяки комунікаційній цінності того, що повідомляється. Виявлення ціннісних орієнтирів та преференцій у щоденниковому дискурсі дає змогу розглядати домінантні особливості записів. Наприклад, на матеріалі проаналізованих «Щоденників» О. Гончара концепти *мова* та *віра* усвідомлюються автором як домінанти. У цьому контексті щоденник постає як документ, що фіксує мовно-мисленнєву діяльність, де досвід суб'єкта втілюється у процедурах текстотворення.

Усі означені критерії дають змогу проаналізувати та реконструювати авторську особистість. Як відомо, В. фон Гумбольдт одним із перших торкнувся питання про залежність мови від людини як її носія, бо мова повинна «оживати в мовленні чи в розумінні, цілком переходячи в суб'єкт». На його думку, «мова не є продуктом діяльності, а діяльністю», при цьому «у мові треба вбачати не лише якийсь матеріал», а «організм, що вічно себе породжує».

Підсумовуючи, зазначимо, що моделювання досвіду в дискурсі щоденників О. Гончара пов'язане з особливостями фіксованих подій та відповідними

світоглядними настановами автора. О. Гончар – письменник високого рангу, який усвідомив, що його записи в подальшому стануть відомі широкому загалу. За словами його дружини, він все ж таки збирався видати щоденник, ще й опублікувати за життя свої записи. Не випадково В. Гончар, давши до вступної статті «Записники Олеся Гончара» підзаголовок «Голос його душі», наводить сказані письменником слова із щоденника від 3 квітня 1995 р. про те, щоб твори перевидавалися, бо «не завжди ж Україна сидітиме без паперу!» (2).

Отже, щоденники забезпечують інформаційну та комунікативну цінність, постають проекцією мовної особистості письменника та рефлексією мовосвідомості автора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арутюнова Н. Д. Дискурс. Лингвистический энциклопедический словарь. М. : 1990. 136 с. 2. Бацевич Ф. С. Нариси з комунікативної лінгвістики. Львів: Видавничий центр Львівського національного університету ім. І. Франка, 2003. 281 с. 3. Одинцова М. П. К теории образа человека в языковой картине мира. Язык. Человек. Картина мира. Лингвоантропологические и философские очерки (на материале русского языка). Ч. 1. Омск, 2000. С. 8–11. 4. Паदार Ю. А. Аксіологічність в українській мемуаристиці початку ХХ століття. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2012. 5. Радзівська Т. В. Дискурсивні простори: історико-лінгвістичний вимір. Київ: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2018. 323 с. 6. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія [підручник]. Полтава : Довкілля, К, 2006. 716 с. 7. Сирко І. Генеза жанру щоденника: історіографічний огляд. *Українська мова*. 2013. № 4. С. 93-102.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Гончар О. Т. Щоденники : 1943–1968 / упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу та передм. В. Д. Гончар. К. : Веселка, 2002. Т. 1. 455 с.
2. Гончар О. Т. Щоденники : 1968–1983 / упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу та передм. В. Д. Гончар. К. : Веселка, 2003. Т. 2. 607 с.
3. Гончар О. Т. Щоденники : 1984–1995 / упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу та передм. В. Д. Гончар. К. : Веселка, 2004. Т. 3. 606 с.

Стаття надійшла до редакції 20.05.19 р.

Mostova S. M., stud.

Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

DIARY DISCOURSE AS A NARRATIVIZATION OF A PERSONAL EXPERIENCE OF O. GONCHAR

The article deals with the linguistic study of discourse which is based on the material of «Diaries» by O. Gonchar. In the focus of this research, diary entries are established as the projection and reflection of the linguistic personality of the writer. The process of keeping a diary is considered as the communicative value of text writing.

Therefore, the entries reflect the results and characteristics of Gonchar's communicative activity. The reflection of the word appears as a writer's artistic work that absorbs the philosophy of his time,

his aspiration and cultural experience. Moreover, the linguistic reading of the diary discourse reveals the axiological perception of the reality, verbalized in the word. As noted by I. Sirko, in the Ukrainian linguistic culture only in the second half of the 20th century - at the beginning of the XXI century diaries became a form of personal expression.

Due to the philological achievements, it is known that diary and diary activity form the discourse. If to quote the definition of discourse by N. Arutyunova, then discourse is a text immersed in life. According to Y. Stepanov, the phenomenon of discourse is the proof of the thesis «Language is the home of the spirit» and, to some extent, the thesis «Language is the home of being». So keeping a diary is a kind of communicative activity.

The concept of the diary accurately reflects the specifics of its keeping - a kind of activity that is implemented every day. Linguistic study of the diary's discourse involves a variety of approaches, including 1) modeling of diary activity; 2) the selection of typical cases of diary writing and the main tendencies characterizing diary texts; 3) description and characterization of diary texts in the unity of language, psycholinguistic, cultural, extra-linguistic circumstances, which influenced the subject and led to creativity. In the diary discourse, we can trace the activities of the author in the role of «figure», the role of «chronicler», the role of «carrier of the psychological state», the role of «the one who writes». This is due to the wide possibilities of the diary. Naturally, in each case, these roles are individual. For example, O. Gonchar realizes himself in several different roles, which is reflected in the numerous entries. He includes all the information, such as drafts of letters, scenes of works, heard jokes or stories, interesting facts, personal or other observations, thoughts which the author considered to be deserving for certain reasons to save.

O. Gonchar is endowed with a degree of freedom in his communicative activity. He is free not only in the choice of lexical and syntactical means but also in the choice of topics (events) for a diary entry, as well as in measures of detail, describing a particular event.

Thus, a diary is the prism of the vision of the writer's world, the history of his experience and the formation of the author as a person. In addition, it is important to notice that the records often cover the entire life of the author, which allows us to trace the evolution of the linguistic personality, reconstruct the content of its worldview. In this way, diaries provide informational and communicative values, appear as a projection of the linguistic personality of the writer and reflection of the author's language.

Keywords: discourse, diary, communicative activity, the experience of O. Gonchar, reflection.

REFERENCES

1. Arutyunova N. D. Diskurs. Lingvisticheskii enciklopedicheskii slovar'. M.: 1990. 136 s.
2. Bacevych F. S. Narisy z komunikativnoji lingvistyky. Eviv: Vydavnychyj centr Lvivskoho nacional'noho universytetu im. I. Franka, 2003. 281 s. 3. Odincova M.P. K teorii obraza cheloveka v jazykovoj kartine mira. Jazyk. Chelovek. Kartina mira. Lingvoantropologicheskie i filosofskie ocherki (na materiale russkogo jazyka). Ch. 1. Omsk, 2000. S. 8–11. 4. Padar Ju. A. Aksiologichnist' v ukrainkii memuarystyky pochatku XX stolittia. Aktualni problemy ukrainkoi lingvistyky: teoriia i praktyka. 2012. 5. Radziievska T. V. Dyskursyvni prostory: istoryko-lingvistychnyj vymir. Kyiv: DP «Informacijno-analitychne agentstvo», 2018. 323 s. 6. Selivanova O. O. Suchasna lingvistyka: terminologichna encyklopediia. Poltava : Dovkillia. K, 2006. 716 s. 7. Syrko I. Henezha zhanru schodennyka: istoriografichnyj ohliad. Ukrajinška mova. 2013. № 4. S. 93–102.

SOURCES

1. Honchar O. T. Schodennyky : 1943–1968 / uporiad., pidhot. tekstiv, iliustr. materialu ta peredm. V. D. Honchar. K. : Veselka, 2002. T. 1. 455 s.
2. Honchar O. T. Schodennyky : 1968–1983 / uporiad., pidhot. tekstiv, iliustr. materialu ta peredm. V. D. Honchar. K. : Veselka, 2003. T. 2. 607 s.
3. Honchar O. T. Schodennyky : 1984– 995 / uporiad., pidhot. tekstiv, iliustr. materialu ta peredm. V. D. Honchar. K. : Veselka, 2004. T. 3. 606 s.

УДК 81'25:134, 2

Невинна Ю. П., к. філол. н., асист.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ІСПАНСЬКОГО МЕНЮ ТА ЙОГО ПЕРЕКЛАД УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Тапас як складовий елемент іспанського меню відносять до безеквівалентної лексики, що тільки ускладнює переклад таких одиниць. Реалія – одна з найскладніших одиниць для дослідження, адже такі одиниці належать до безеквівалентної лексики, екзотизмів, слів із культурним компонентом. У вітчизняному мовознавстві питанням реалії займалися: Р. Зорівчак, С. Влахов, С. Флорін, В. Виноградов та інші. В Іспанії це одна з найпопулярніших тем для дослідження. Але деякі лінгвісти та перекладознавці взагалі не виділяють термін «реалії», наприклад, А. Попович, у словнику перекладознавчого аналізу.

Задля досягнення адекватного перекладу назв страв національної кухні використовують транскрипцію та транслітерацію, калькування, описовий, узагальнений та трансформаційний способи перекладу.

*Під час дослідження перекладу назв страв національної кухні Іспанії було виявлено, що найдоцільніше перекладати їх змішаним способом, поєднуючи транскрипцію, транслітерацію або калькування та описовий переклад (даючи його у виносі). Але найчастотнішими є транскрипція, калькування та реномінація (посдання попередньо зазначених трансформацій з описовим перекладом) (*tapas-tapas*, (транскрипція); *tortilla – тортілья* (транслітерація); *pinchos – пінчос*, (транскрипція+бажано давати пояснення-зноску внизу сторінки, що це *tapas*, але на спажці (притаманні Північній Іспанії)); *pan catalán – каталонський хліб* (калька), *gazpacho, salmorejo – гаспачо, сальморехо* (транскрипція), *paella – паелья* (транслітерація).*

*У випадку, коли немає відповідника в мові перекладу: *fabada – фабада*, *jamón – хамон*, *churros – чуррос* (традиційні іспанські пончики, якими іспанці снідають, як правило, у неділю), *boquerones – іспанський варіант української мойви*. Найчастіше будемо зустрічати кальку, транслітерацію з реномінацією чи просто описовий переклад: *chocos – кальмари*, які готують ся в клярі, але нарізаються вздовж, а не кільцями (не плутати з *salatares fritas*), тощо.*

Ключові слова: переклад, безеквівалентна лексика, реалія, транскрипція, калька, описовий переклад, реномінація.

Попри своє поширене вживання у міждисциплінарних дослідженнях і працях, термін «реалія» і досі немає загальноприйнятої єдиної дефініції. Так, Фернандо Антоніо Руано Фахас вважає «реаліями» особливі одиниці, знаки чи символи, що позначають явища, процеси, традиції, звичаї певної місцевості, які не мають відповідників

в інших місцевостях, в інших мовах, в інших народів, або можуть бути присутніми, однак через іншу призму сприйняття [5].

Для теорії та практики перекладу важливе питання про відмежування мовних реалій від близьких або пересічних з ними понять, які іноді недостатньо диференціюються або навмисно ототожнюються з реаліями: «безеквівалентна лексика», «екзотична лексика», «варваризми», «фонові слова» і «лінгвокраїнознавча лексика», «конотативна лексика», «терміни». Ці поняття об'єднують національне, історичне, місцеве, побутове забарвлення, відсутність відповідників у мові перекладу, а в деяких випадках – іншомовне походження. Але все ж синонімічними вважати їх не варто. У тих випадках, коли відповідник для тієї або іншої мови повністю відсутній, прийнято говорити про *безеквівалентну лексику*. Критикуючи думку радянських лінгвістів [Федоров, 73], які зараховують реалію до категорії безеквівалентної лексики, відома перекладознавець Р. Зорівчак вважає, що реалії – «...категорія змінна, відносна, яка виступає чітко при бінарному контрастивному зіставленні конкретних мов (і культур)» [Зорівчак, с. 58]. Дослідниця наголошує, що реалію як перекладознавчу одиницю слід розглядати лише у царині двох конкретних мов і що обсяг реалії мовиджерела постійно змінюється залежно від словникового складу цільової мови, особливостей матеріальної і духовної культури-сприймача, від інтенсивності культурних і етнічних контактів відповідних мовних колективів» [ibid, с. 58]. Чітко відмежовує реалію від безеквівалентної лексики Л. Бархударов, стверджуючи, що ми можемо вживати поняття «безеквівалентна лексика» виключно в тому випадку, коли лексична одиниця однієї мови не має еквівалента в лексиконі іншої мови, при цьому говорити про повну неперекладність такого слова було б, з його точки зору, неправильно [Бархударов, с. 21].

Тому відсутність відповідника не означає, що лексема зовсім не може перекладатися. Зрозуміло, що можливість правильно передати позначення речей, про які йдеться в оригіналі, передбачає знання дійсності, описаної в ньому. За цими знаннями, як у країнознавстві, так і в порівняльному мовознавстві і теорії перекладу, закріпилося визначення «фонових». Фонові знання – це «сукупність уявлень про те, що складає реальний фон, на якому розгортається картина життя іншої країни, іншого народу» [Княк, с. 146].

У сьогоднішній статті ми акцентуємо увагу на національно-специфічних реаліях у термінології А. Федорова. Бо вже багато було написано про реалії взагалі, а от питання перекладу іспанських тапас (закуска в Іспанії) так і не досліджено, і кожний раз перекладачеві або ж навіть звичайному туристові важко доводиться, коли він в Іспанії відкриває меню, а там дуже багато назв страв, які ще діляться на порції/півпорції та тапас, де останнє виступає закусками. Окрім того, може виникнути плутанина з апетитивом та ще одним видом закусок (*entremeses*).

В Іспанії головне розрізняти порції/півпорції та тапас, де останнє виступає закусками (не варто плутати з *entremés* (ентремес) і *pinchos* (пінчос)). Цікавим є етимологія лексеми “тапас”, бо відомо, що пішло це слово ще з часів Альфонсо X, коли він наказав в тавернах разом із вином подавати невелику закуску, щоб люди не так швидко п'яніли, хоча існує й інша версія, що раніше в тавернах водилося багато мух

і при подачі вина було важливим, щоб у бокал не впала муха, таким чином власники пивних закладів почали накривати бокали невеликим бутербродом, тобто прикривати вино, що іспанською означає *tapear* (прикривати, накривати), а звідси і пішла назва “tapas”. Пінчос – це різновид морських та м’ясних тапас на хлібі (на кшталт українських канапе на хлібі), назва яких є властивою для Північної Іспанії (Країни Басків), а ентремес включає в себе не тільки тапас, але й салати та супи.

Нижче наведено меню, де представлено холодні тапас та тапас з м’яса.

TAPAS FRIAS COLD TAPAS			
PAN CON TOMATE Tomato bread		TORTILLA ESPANOLA Potatoes and onion omelette	£ 4.50
PAN CON AJO Garlic bread	£ 1.95	BERENGENA RELLENA Stuffed aubergine (rice, carrots, lentils, cumin)	£ 4.50
PIMIENTO ASADO Roasted peppers, olive oil & garlic	£ 4.50	CHAMPINONES SALTEADOS Sautéed mushrooms, garlic and onions	£ 4.25
ALMENDRAS Sautéed almonds	£ 2.50	PATATAS ALIOLI Fried potatoes with garlic mayonnaise	£ 3.50
ENTREMES VARIADOS Selection of cold tapas	£ 7.50	PATATAS BRAVAS Fried potatoes with spicy tomato sauce	£ 3.50
JAMON Y QUESO MANCHENGO Cured ham and manchego cheese	£ 7.25	CROQUETAS VEGETARIANAS Vegetarian croquettes	£ 3.95
BOQUERONES EN VINAGRE Anchovies in vinegar	£ 4.95	PISTO Peppers, courgette, aubergine onions in tomato sauce	£ 4.50
ENSALADA DE QUESO CABRA Mixed salad, warm goat's cheese	£ 5.50	EMPANADA DE QUESO Deep-fried goat cheese with apple puree	£ 4.25
ENSALADAS MIXTA Mixed salad	£ 4.50	TAPAS DE CARNE MEAT TAPAS	
ENSALADAS SALPICON Seafood salad	£ 6.50	ALBONDIGAS A LA CASERE Home made meatballs cooked in tomato sauce	£ 5.75
ENSALADAS RUSA Vegetable & tuna salad	£ 5.50	CROQUETAS DE JAMON Potato croquettes with cured ham & manchego cheese	£ 4.75
TAPAS VEGETERIANOS VEGETERIAN TAPAS		CHORIZO AL VINO Spanish sausage cooked in wine	£ 4.50
ESPINACAS A LA CATALANA Fresh spinach with pine kernels and raisins	£ 5.50	POLLO AJILLO Chicken with garlic	£ 5.50
		HIGADO DE POLLO DE HEREZ Chicken livers cooked in sherry with a hint of chili and garlic	£ 5.25
		*CHULETAS DE CORDERO AL PLANCHA Lamb cutlets in rosemary sauce	£ 7.50

На сьогоднішній день існують наступні види тапас: холодні, з мясом, з овочами та з морепродуктами.

Тапас відносять до безеквівалентної лексики, що тільки ускладнює переклад таких одиниць. Задля досягнення адекватного перекладу назв страв національної кухні використовують транскрипцію та транслітерацію, калькування, описовий, узагальнений та трансформаційний способи перекладу.

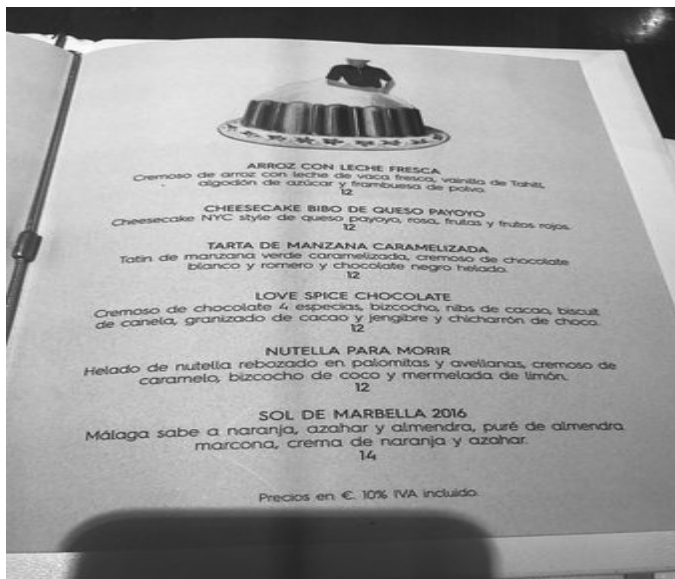
Під час дослідження перекладу назв страв національної кухні Іспанії було виявлено, що найдоцільніше перекладати їх змішаним способом, поєднуючи транскрипцію, транслітерацію або калькування та описовий переклад (даючи його у виносі). Але найчастотнішими є транскрипція, калькування та реномінація (посднання попередньо зазначених трансформацій з описовим перекладом) (*tapas*-тапас, (транскрипція); *tortilla* – тортілья (транслітерація); *pinchos* – пінчос, (транскрипція+бажано давати пояснення-зноску внизу сторінки, що це тапас, але на спажці (притаманні Північній Іспанії)); *pan catalán* – каталонський хліб (калька), *gazpacho*, *salmorejo* – гаспачо, сальморехо (транскрипція), *paella* – паелья (транслітерація).

Для проведення аналізу реалій з гастрономічним компонентом наведемо умовний поділ страв з меню на три групи.

До першої групи належать назви загальновідомих та розповсюджених страв: **patatas fritas** – смажена картопля, а також назви, що відображають склад самої страви, хоча і можуть мати національну складову, проте зазвичай мають прямий переклад: **pan con tomate** – хліб із томатами.

До другої групи віднесемо суто іспанські та латиноамериканські страви, які не мають відповідника в мові перекладу **fabada** – фабада, **jamón** – хамон, **churros** – чуррос (традиційні іспанські пончики, якими іспанці снідають, як правило, у неділю), **boqueñones** – іспанський варіант української мойви. Найчастіше будемо зустрічати кальку, транслітерацію з реномінацією чи просто описовий переклад: **chocos** – кальмари, які готуються в клярі, але нарізаються вздовж, а не кільцями (не плутати з **calamares fritas**).

До третьої групи ми віднесемо категорію страв, що мають авторську назву від шефа (фото меню наведено нижче з прикладами страв), що дуже часто важко зрозуміти, про що йдеться, тому доводиться кликати офіціанта. З усіх проаналізованих нами матеріалів можна віднайти тільки пояснення таких страв англійською мовою (взято з суто іспанських меню): **pulpo con cachelos – tender octopus served with olive oil, rock salt and smoked hot paprika**, де **cachelos** – страва з картоплі з перцем, хоча в англійському варіанті жодного слова не сказано про картоплю. Видно, що при перекладі вдалися до ампліфікації та описовості та вилучення, адже лексема **cachelos** так і не була відтворена.

Цікавим може бути приклад страви “Sol de Marbella 2016”, де навіть маститий перекладач не зможе зрозуміти про що йдеться. В меню зазначене пояснення: **Málaga sabe a naranja, azahar y almendra, pure de almendra marcona, crema de naranja y azahar**. У цьому випадку ми бачимо, що в меню подається пояснення, а з деяких лексем як almendra, pure de almendra здогадуємось, що це десерт. Назва страви може перекладатись як Сонце Марбельї 2016, а нижче написано “Малага пахне апельсином, фльордеоранж та мигдаль, пюре з мигдалю маркона, крем апельсина та апельсинового цвіту”. Або ж “Nutella para morir” (Нутелла, щоб померти): **Helado de nutella rebozado en palomitas y avelianas, cremoso de caramelo, bizcocho de coco y marmelada de limón** (морозиво з нутелли, покрите кукурузяними паличками та горіхами, в карамельному кремі з кокосовим печивом та з лимонною цедрою).

Незвичайним є назва в іспанському меню англійською мовою “**Love spice chocolate**” (скоріше за все переклад буде наступним: Люби пряний шоколад): **cremoso de chocolate 4 especias, bizcocho, nibs de cacao, biscuit de canela, granizado de cacao y jengibre y chicharrón de choco** (крем / вершки з 4 видів шоколаду, печиво, какао-боби, печиво з корицею, шербет з какаю, імбирю та какао). Так і залишається питання, чому саме ця назва в іспанському меню подана англійською мовою, але скоріш за все заклад таким чином хотів привернути увагу до страви.

Звичайно, що ми розглянули тільки невелику кількість особливостей відтворення гастрономічних елементів іспанських страв, які засвідчили, що під час перекладу найчастіше маємо транскрипцію, транслітерацію, кальку, реномінацію, часом вилучення або ж, навпаки, реномінацію (найдоцільніше перекладати їх змішаним способом, поєднуючи транскрипцію, транслітерацію або калькування та описовий переклад (даючи його у виносі)). Вважаємо, що останні дві трансформації залежать від авторського вимислу та бажання найкрасивіше представити страву, що притаманно високій кухні. Для відтворення назв із меню українською мовою перекладачеві варто керуватися стратегією прагматичної адаптації та брати до уваги національні особливості, які вимагають описового перекладу, тонкощів приготування та подачі страви.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод: Вопросы общей и частной теории переводов. М. : Междунар. отношения, 1975. 239 с. 2. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англо-мовних перекладів української прози). Львів: Вид-во при Львів. держ. ун-ті, 1989. 216 с., с. 58
3. Кияк Т. Р. Перекладознавство (німецько-український напрям) : підручник. / Т. Р. Кияк, А. М. Науменко, О. Д. Огуй. К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2008. 543 с. с. 146
4. Федоров А.В. Основы общей теории перевода. М. : Высшая школа, 1983. 303 с.
5. Ruano Faxas F. A. Las realias y su importancia en la traducción, en la interpretación, en los doblajes, en los subtítulos, en la creación hablada y escrita de discursos, en la lectura y en Internet: URL: <https://ruanofaxas.com/article/las-realias-y-su-importancia-en-la-19j6x763f3uf8-181/>.
6. Особенности перевода меню ресторанов, кафе, баров URL: <http://wm-help.net/lib/b/book/1873456055/23>.
7. Ундринцова М.В. Меню как текстовая разновидность гастрономического дискурса и особенности их регионально-переводческой адаптации. URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=26196055>

Стаття надійшла до редакції 22.04.19 р.

PECULIARITIES OF SPANISH MENU AND ITS TRANSLATION

Tapas as a part of menu refer to the nonequivalent lexics, which only complicates the translation of such elements, because they belong to exoticisms, words with the cultural shade. In linguistics, the realia of the subject were investigated by: R.Zorivchak, S. Vlakhov S. Florin, V. Vinogradov and others. In Spain this is one of the most popular topics for research. But some linguists and translators generally do not distinguish the term “realia”, for example, A. Popovich, doesn't mention “realia” in the dictionary of translation analysis” at all.

In order to achieve an adequate translation of the names of national cuisine, transcription and transliteration, calques, descriptive, generalized, and transformational methods of translation are used.

During the study of the translation of the names of the national cuisine of Spain, it was found that it would be more appropriate to translate them in a mixed way, combining transcription, transliteration or translation, and descriptive translation (giving it in the footnote). But the most frequent are transcription, calques together with renomination (a combination of the above-mentioned transcripts with descriptive translation) (tapas-tapas, (transcription); tortilla – тортилья (transliteration); pinchos - пінчос (transcription + it is desirable to give an explanation-footnote at the bottom of the page that is a tapas , but on a spree (typical of northern Spain); pan catalán – каталонський хліб (calque), gazpacho, salmorejo - газпачо, сальморехо (transcription), paella - паелья (transliteration).

In the case where there is no equivalent in the language of the translation: fabada - фабада, jamón - хамон, churros - чуррос (traditional Spanish donuts, which Spaniards usually eat on Sundays), boquerones - Spanish version of the Ukrainian capalin fish, we will often encounter calques, transliteration with renomination or simply descriptive translation: chocos - кальмару, which are cut in stripes, not rings (do not confuse with the calamares fritas), and so on.

Key words: translation, non-equivalent vocabulary, realia, transcription, calque, descriptive translation, renomination

REFERENCES

1. Barhudarov, L.C. (1975). Yazik i perevod: voprosi obschey y chastnoy teorii perevodov. Moskva. 2. Fedorov A.V., (1983) Osnovi obschei teorii perevoda. Moskva. 3. Kiyak T.R., (2008) Perekladoznavstvo (nimecko-ukrainskiy napriamok). Kyiv. 4. Ruano Faxas F. A. *Las realias y su importancia en la traducción, en la interpretación, en los doblajes, en los subtítulos, en la creación hablada y escrita de discursos, en la lectura y en Internet:* <https://ruanofaxas.com/article/las-realias-y-su-importancia-en-la-19j6x763f3uf8-181/>. 5. Zorivchak R.P., (1989). Realia y pereklad (na materialu angломовnih perekladiv ukrainskie prosy). Lviv. 6. *Osobennosti perevoda menui restoranov, kafe, barov* : <http://wm-help.net/lib/b/book/1873456055/23>. 7. Undrintsova M.V. *Manu kak tekstovaya raznovidnost gastronomicheskogo discursa I osobennosti ih regionalno-perevodcheskoy adaptacii:* <https://elibrary.ru/item.asp?id=26196055>

**АСИМЕТРИЯ ТЛУМАЧЕНЬ
ПРОМОВИСТИХ ВЛАСНИХ НАЗВ У ПЕРЕКЛАДІ
(НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНИХ РОМАНІВ Т. ПРАТЧЕТА ТА ЇХ
УКРАЇНСЬКИХ, НІМЕЦЬКИХ, ФРАНЦУЗЬКИХ ТА РОСІЙСЬКИХ
ПЕРЕКЛАДІВ)**

В статті досліджено проблему відтворення промовистих власних назв у рамках художнього твору. Промовисті оніми, переважно антропоніми та топоніми, у художньому творі розглядаються як засоби передачі авторського задуму, що мають визначені конотативні та прагматичні характеристики. Промовисті імена виконують не тільки номінативну, але й експресивно-інформативну функцію, відтак особлива увага приділяється відтворенню конотативного, емоційного, прагматичного та етнокультурного компонента промовистих онімів, оскільки від правильного сприйняття читачами значення оніма залежить і правильне розуміння твору в цілому. Розглянуто основні перекладацькі труднощі, що виникають при перекладі промовистих власних назв, що пов'язані як із різницею мовних систем, з етнокультурними особливостями читачьких аудиторій та потребою орієнтуватись на мікро- та макроконтекст вихідного твору. Проаналізовано шляхи подолання таких труднощів та визначено основні перекладацькі трансформації, що сприяють адекватній передачі промовистого оніма в цільову культуру. Трансформації, калькування та диференціації вважаються такими, що потенційно в змозі відтворити прихований сенс, натяки, іронічну чи гумористичну складову вихідного промовистого оніма. Проте, асиметрія тлумачень промовистих власних назв спостерігається навіть у перекладах на близькоспоріднені мови, що частково підтверджує гіпотезу лінгвістичної відносності. Відтак, видається неможливим відтворити подвійні сенси та багатозначність образів, прихованих у промовистій назві, у всій повноті й забезпечити їх ідентичне сприйняття середньостатистичним читачем вихідного й цільового тексту. Основними причинами асиметрії тлумачень промовистих власних назв читачькою аудиторією оригіналу та перекладів є лексико-граматичні, етнокультурні, контекстуально-прагматичні та особистісно-суб'єктивні.

***Ключові слова:** переклад, промовисті назви, оніми, відтворення, перекладність, художній твор, фантази.*

Роль власних назв у різножанрових текстах загальновідома – вони позначають й називають об'єкти, місця чи осіб, тим самим виокремлюючи їх серед інших. Проте, залежно від прагматичних потреб твору, автор може наділяти власну назву додатковими конотаціями, перетворюючи її, таким чином, на промовисту. Проблема відтворення промовистих онімів у перекладі є досить багатогранною, адже поєднує в собі ряд перекладацьких труднощів, що, у своїй сукупності, навіть порушують питання про можливість і міру адекватного відтворення промовистої назви в цілому.

Аналіз останніх досліджень із питань відтворення промовистих власних назв, зокрема в художній літературі, свідчить, що ця проблематика починає привертати до

себе увагу багатьох дослідників, як-от [1; 3; 4; 9] та ін. Промовиста назва є специфічною рисою художнього твору, що вимагає від перекладача особливого підходу. Проте, “у сучасному перекладознавстві ще не сформований єдиний підхід до перекладу власних імен у художньому творі” [6, с. 47]. Тож, зважаючи на попит ринку на якісні та адекватні переклади творів, назрілою проблемою є встановлення труднощів та узгаляння способів відтворення промовистих імен та назв.

Загалом, промовисті назви – це власні назви, в яких можна розпізнати внутрішню форму без особливих зусиль, вони є першою характеристикою персонажа, на яку звертає увагу читач, ще не познайомившись з його вчинками та зовнішністю [3, с. 12]. Зважаючи на той факт, що “промовисті імена є лексико-семантичним засобом передачі критичного ставлення автора до персонажа” [Пономаренко, с. 5], вони можуть мати не лише подвійний, а навіть потрійний сенс і викликати підсвідомі асоціації в читача. Основним же завданням перекладача є відтворити їх таким чином, щоб зберегти закладені в них оцінки й образи.

Чи не найяскравіше потенціал промовистих власних назв виявляється у творах жанру фентезі, особливо в його гумористичному та пародійному піджанрі. Це пояснюється тим фактом, що увесь світ фентезійного роману є витвором уяви письменника, відповідно, автор створює всю систему імен та назв, виходячи із власного задуму, формуючи характери та зовнішність своїх персонажів та майбутній перебіг подій. Власні назви у жанрі фентезі не тільки підкреслюють основну рису героя, а й створюють особливий колорит зображуваної реальності, оскільки автори цих творів мають достатню свободу у виборі прийомів і засобів створення художнього світу.

Отже, в художньому творі промовисті власні назви зі звичайних номінативних одиниць перетворюються у потужний експресивний та інформативний засіб. Відтак, відтворення конотативних, емоційних, прагматичних, культурних характеристик кожної окремої промовистої назви набуває важливого значення, адже від правильності їх розуміння читачами залежить і сприйняття твору в цілому.

Вітчизняні та іноземні дослідники, розглядаючи промовисті назви в перекладознавчому ракурсі, надають, загалом, лише загальні рекомендації щодо їх відтворення. Наприклад, наголошується на тому, що промовисті імена містять характеристику певних властивостей і якостей окремої особистості, тому відмова від відтворення значення цих імен, хоча б приблизного, без сумніву призводить до втрати інформації вхідного твору [2, с. 139]. Історично у вітчизняній школі перекладу закріпились сильні традиції транслітерації власних назв [7, с. 9]. Проте, транскрипція й транслітерація не можуть вважатись адекватними засобами відтворення промовистих власних назв, адже повністю нівелюють характеристику, приховану в імені. Такий шлях може бути виправданий лише у випадку одиничного використання промовистої назви, причому за умови компенсації її за рахунок прикладки або розгорнутого пояснення. Проте, у рамках художнього твору така стратегія не є продуктивною. Отже, якщо при перекладі звичайних онімів перекладачі зазвичай використовують транскрипцію або транслітерацію, то до перекладу промовистих імен потрібно шукати семантико-конотативний підхід, бо вони «виконують не стільки номінативну, як характеристично-оцінювальну функцію» [5, с. 127].

Дослідження відтворення промовистих онімів на конкретних прикладах доводить, що спектр проблем досить широкий й охоплює труднощі, спричинені різницею мовних систем, та труднощі, зумовлені відмінністю етнокультурних уявлень аудиторії. До першої групи можна віднести такі проблеми, як відсутність лексичних відповідників з еквівалентним семантичним потенціалом, різниця у певних граматичних категоріях мов, потреба відтворення каламбурів та гри слів, що реалізуються на основі подвійного значення назви чи імені тощо. До другої – потреба у відтворенні прихованих сенсів, що реалізуються за рахунок алюзій, за відсутності необхідних фонових знань у цільовій аудиторії тощо. До того ж, зважаючи на те, що промовиста назва реалізується в окремому творі й описує конкретний об'єкт, явище чи особу з наданою автором чіткою характеристикою та роллю, можна визначити й третю групу проблем – труднощі, спричинені потребою орієнтуватись на мікро- та макроконтест твору, у якому функціонує промовиста назва. Окреслені проблеми є цілісним комплексом, проте у процесі перекладу, у кожному конкретному випадку одна чи інша виявляється більшою чи меншою мірою. Відтак, саме сукупність цих факторів призводить до того, що перекладач, обмежений об'єктивними перешкодами, часто змушений обирати: який з аспектів відтворювати у перекладі, а що залишити поза увагою цільової читачької аудиторії. Це й призводить до асиметрії сприйняття й різномітності тлумачення промовистих імен вихідною та цільовою аудиторіями.

Асиметрія тлумачення промовистих власних назв часто простежується в тих випадках, коли її основний елемент ґрунтується на двозначності. Через різницю лексичного складу мов фахівцеві не завжди вдається знайти повний еквівалент оригіналу з такою самою амбівалентністю та конотаціями. Відтак, перекладач зазвичай має обирати одне значення, яке б відіграло аналогічну роль у розкритті сюжетних ліній, що й онім вихідного тексту, підкреслювало б характерну рису персонажа. Таким чином, персонажа на ім'я *Weasel* (10, с. 6), яке має кілька значень (пряме – «горностай» чи «ласка» й переносне – «негідник, шахрай»), варто представити читачеві як Ласку або *Fouine* (15, с. 7) (Куницю), оскільки поведінкою цей герой схожий саме на вищезгаданих тварин, тоді як інше значення повністю компенсується описом фаху Ласки у тексті оригіналу (крадія). Обираючи вужче значення, *Schleicher* (12, с. 5) (пройдисвіт), яке, на відміну від першого, хоч і є релевантним у дискурсі твору, проте віддаляється від центральної сюжетної лінії і не відіграє в ній настільки важливу роль, перекладач може викривити тлумачення образу і негативно вплинути на загальне її сприйняття в цілому. Працюючи з подібними промовистими іменами, звичайно, бажано вдаватись до творчого пошуку, проте не слід впадати у крайнощі й використовувати занадто експресивні, непристойні або недоречні як для певних вікових груп, так і для загальної аудиторії еквіваленти, особливо якщо одне зі значень оригіналу містить елемент зниженої або грубої розмовної лексики. Цю тезу ілюструє переклад різними мовами назви поселення *Bad Ass* (14, с. 8). У німецькомовній версії роману перекладачі обрали стратегію нейтралізації – *Blödes Kaff* (11, с. 4) (Чортова Глушина). В українському варіанті перекладачі видозмінили конотацію, що також дозволило зберегти гумористичну двозначність – *Міцні Горішки* (7, с. 10). Повністю вилучати стилістично-знижену складову власної назви не рекомендується задля збереження загального

гумористичного тону дискурсу, утім не слід поглиблювати рівень експресивності та емоційного забарвлення, як це зробили французькі фахівці (*Trou-d'Ucques* (16, с. 9) – *Trou du cul*), або ж вдаватися до калькування чи дослівного перекладу, оскільки отриманий аналог може звучати досить дивно та неприродно у мові реципієнта – *Дурної Зад* (8, с. 7).

Особливого підходу до перевираження вимагають власні назви, у яких автор навмисно грає на граматичних особливостях мови. Наприклад, промовисте прізвище одного з другорядних персонажів – *Tomas Brokenbrow* (21, с. 7) – в оригіналі описує саме зовнішню ваду, що у своїх перекладах відтворили французькі (*Tomas Frontfendu* (17, с. 8)) та німецькі перекладачі (*Thomas Bruchbraue* (13, с. 9)), проте в українському (*Томас Мордобій* (5, с. 7)) й російському перекладі (*Томас Головолом* (6, с. 8)) у прізвищі вже прочитується дещо інша конотація – натяк на войовничий характер. Важливо й те, що ім'я у вихідному тексті написано з помилкою, проте цей нюанс у перекладі відтворили лише у французькому тексті, де збережено «неправильне» написання. Якщо перекладач вилучає або виправляє навмисну помилку автора, образ персонажа набуває нових рис, втрачаючи приховані підказки на походження, фах або освіченість героя і набуваючи відмінних від оригіналу характеристик, які можна назвати вільною інтерпретацією вхідного тексту. Протилежна ситуація, тобто надмірне розкриття потенціалу оніма простежується у різноманітних трактуваннях імені відьми *Magrat Garlick* (24, с. 6), де вона, попри відмінності у написанні прізвища та загальної назви *garlic*, фігурує як *Magrat Goussedail* (22, с. 7) (Маграт Зубчикчаснику), *Magrat Knoblauch* (18, с. 6) (Маграт Часник), *Маграт Часник* (3, с. 10). У російському варіанті перекладу *Маграт Чеснок* (2, с. 7) домінує стратегія збереження гумористичного елемента, проте простежується непевність щодо ясності алюзії для середньостатистичного читача. Для збереження унікального авторського стилю слід зберегти усі орфографічні неточності, адже навіть вони відіграють роль у розкритті сюжету.

Розгляньмо труднощі, спричинені різними етнокультурними та міфопоетичними уявленнями аудиторій. Через те, що мова впливає на підсвідомість її носіїв і формує певну специфіку світосприйняття, підсвідомі уявлення та перші враження від нестандартних образів у кожного кола читачів відрізнятимуться. Оскільки пріоритетною для автора є цільова аудиторія оригіналу, у корпусі текстів зазвичай використовуються типові або зрозумілі для рідної культури автора образи, характеристики яких будуть закладені у власних назвах. У тому випадку, коли персонаж повністю суперечить уявленням цільової аудиторії вихідного тексту, для збереження міфопоетичних оцінювань аудиторії [10; с. 290] перекладачеві варто абстрагуватися від рідної культури і розрізнити два образи – стандартний етнокультурний і винятково авторський. Тут гарним прикладом слугуватиме передача образу та власної назви Смерті (*Death*) українськими та російськими перекладачами у романі “Барва чарів” (“*The Colour of magic*”). Оскільки за сюжетом твору неодноразово підкреслюється чоловічий рід Смерті, що суперечить етнокультурним уявленням обох аудиторій, фахівці відійшли від традиції рідного для них фольклору і зберегли граматичні характеристики персонажа, створивши тим самим окрему нішу для нового героя: “*Це, певно,*

був *Смерть*” (1; с. 5); “*Смерть, лицо которого навсегда застыло в мрачной маске, также выглядел удивленным*” (9, с. 16). Якщо ж схилити до доместикації перекладачі вирішують зіставити два суперечливих образи, то через несумісність як граматичних особливостей, так і міфопоетики аудиторій, результат перекладу може викликати когнітивний дисонанс у середньостатичного читача, як це вийшло у французькому варіанті цієї власної назви: *C’était forcément la Mort* (15, с. 37) (Це, певно, був сама Смерть). Як можемо підсумувати, за діаметральними протилежностями у міфопоетичних та етнокультурних системах реципієнтів вхідного та вихідного текстів варто дотримуватися форенізації і зберігати авторську специфіку власних назв.

Неточне тлумачення образу, що несе в собі промовисте ім’я персонажа, може виникнути і через недостатню увагу перекладачів до контексту, в якому приховані «ключі» до правильного трактування сенсу імені. Наприклад, в імені такого персонажа, як *Bravd the Hublander* (10, с. 8) закладено не лише пародію на персонажа твору романів Ф. Лайбера, що реалізується за рахунок опису зовнішності та манери поведінки героя, а й вкладено чітку вказівку на його походження (згідно з географією вигаданого світу, це диск, на якому розташований промерзлий центр – “hub”, та теплий край – “edge”). Звичайно, алюзія перейде у мову перекладу лише в тому випадку, якщо читацька аудиторія знайома з романами, де фігурує прототип. З іншого боку, можна використати примітку, вказавши на алюзію, проте є шанс, що вона скоріше відволікатиме увагу від основної оповіді. Проте, основним завданням тут є потреба у передачі елемента походження героя: “hub” – епіцентр, і “lander” – житель земель. Українські перекладачі запропонували повний еквівалент власної назви – *Бравд Центроземець* (1; с. 1). У німецькому виданні описується *Bravd der Mittländer* (12, с. 6) (Бравд із середніх земель). Французькі фахівці для передачі цього імені скомпонували декілька складових – *Bravd l’Axlandais* (15, с. 7) (Бравд з осьових земель). А от російська аудиторія впізнає цього героя як “*Бравда из Пупземелья*” (9, с. 8). За основу цього перекладу взято фразеологізм «пуп землі» – центр уваги; людина, яка забагато про себе думає. Звичайно ж, логіка трансформації зрозуміла, проте такий варіант змінює сенс: парадокс оригіналу полягає в тому, що за загальним розумінням на екваторі біля осі має бути теплий клімат, а там, навпаки, вічна мерзлота. Більш того, використання такого фразеологізму може призвести до того, що читач сприйматиме населення центральних земель як людей егоїстичних, які люблять привертати до себе увагу, що може суперечити дійсності, адже сам автор не зазначає цього у тексті.

Неабияким випробуванням для перекладача стає відтворення імен, які складаються або подаються у творі абрєвіатурою, мають специфічне походження, що розкривається у макроконтєксті твору або усього циклу, постають у скороченій формі, та власні назви персонажів, які фігурують у кількох творах серії. У всіх цих випадках варто розглядати не тільки корпус окремої роботи, у якій фігурує цей онім, мікроконтекстом, а й приділяти увагу ширшому дискурсові. За можливості, варто знайти усі випадки використання оніма і визначити функції та роль, які вони виконують у розкритті сюжету, алюзії чи асоціації, які ці власні назви викликають, а також їх можливі аналоги та еквіваленти, що зберегли б конотації ідентичного або, принаймні, схожого характеру. Дібрати повний еквівалент до усіх варіацій власної назви фактично

неможливо, тому варто зосередитися на одному найбільш загальному імені, передача якого диктуватиме умови і забезпечить підґрунтя для перекладу варіантів із вужчою сферою використання та більш конкретизованими конотаціями. Так, працюючи над відтворенням поетоніма *Cut-Me-Own-Throat Dibbler* (21, с. 10), який в численних творах (“Guards! Guards!”, “Moving Pictures”, “Soul Music”, “The Truth” тощо) постає то як *Cut-Me-Own-Throat Dibbler* (21, с. 10), то як *Throat* (19, с. 12.), то як *C.M.O.T. Dibbler* (21, с. 71). Ім’я персонажа походить від його знаменитого вислову “*Cutting my own throat*” (20, с. 76), і, як можна прослідкувати з наведених прикладів, компонент *Throat* (19, с. 34) відіграє основну роль у складеному поетонімі. За умови його вилучення, як це відбулося у німецькому перекладі роману *Voll im Bilde*, буде частково змінено конотацію, втрачено елемент розмовного мовлення та авторський стиль: *Throat Dibbler* (19, с. 12.) – *Treibe-mich-selbst-in-den-Ruin Schnapper* (23, с. 22). Як зазначалося вище, не варто забувати про розкриття та функції двозначних слів, до яких відноситься *Dibbler* (сумчаста миша, ендемік Австралії – кіл для посадки, для садових робіт): у дискурсах творів своїми манерами та зовнішністю персонаж нагадує гризуна, утім французькі перекладачі обрали інше значення – *Planteur* (17, с. 8) (Людина, що саджає дерева) – і викривили натяки на фізичні та поведінкові особливості героя, що спантеличує аудиторію і впливає на загальне сприйняття твору. Не слід також повністю відходити від образності поетоніма оригіналу, прив’язуючи асоціативний ряд до другорядних характеристик образу, як це сталося в українсько-му перекладі роману “Правда”: *Нудль “Від-Душі-Відриваю”*, чи просто “*ВДВ*” (5, с. 6). Такий вибір фахівці пояснили неякісною продукцією, якою торгує персонаж (“*Нудль*” – “...аж нудить” (5, с. 55)), утім таке зміщення акцентів у поєднанні із досить відомою вітчизняному читачеві аббревіатурою, що жодним чином не стосується торговця, деформувала образ, знівельовала розвиток і розкриття персонажа, докорінно змінила образність аббревіатури і унеможливила подальші варіації даної власної назви. Такий самий ефект мала і передача *Dibbler* як *Достабль* у російських перекладних текстах: риса досить типова для продавців пострадянського простору, проте абсолютно не прив’язана до поведінки та характеру образу, створеного Т. Прагчетом. Крім того, оскільки герой фігурує в численних романах циклу, слід дотримуватися одного варіанта перекладу, адже навіть найменші зміни у порядку слів чи відтінку образності будуть несвідомо помічені середньостатистичним читачем і викличуть непорозуміння, що може змусити його шукати пояснення, звертаючись до попередніх творів та відволікаючись від оповіді. Так, російські перекладачі не дійшли згоди щодо одного варіанта перекладу власної назви, тому в романі “Картинки, що рухаються” використовується ім’я *Себя-Режу-Без-Ножа Достабль* (4, с. 10), а у “Правді” – *Режу-Себя-Без-Ножа Достабль* (6, с. 9). Загалом, перекладаючи складене ім’я із поясненням у сюжеті походженням, аббревіатурами та скороченими формами, яке зустрічається у двох або більше роботах циклу, варто спиратись на загальний макроконтекст книжкового всесвіту і дібрати той варіант, який охопить усі варіації і матиме, можливо, трохи відмінну, але не кардинально іншу конотацію.

Проведений аналіз способів відтворення англійських промовистих онімів чотирма мовами дозволив зробити ряд висновків та узагальнень. Основна специфіка

відтворення промовистих власних назв полягає в їх унікальності та неповторності, оскільки вони є породженням уяви письменника. Промовисті власні назви заглиблені в культуру, соціальні феномени, народну творчість та традиційне світосприйняття, властиве для повсякденного середовища автора. Перед перекладачем постає завдання передати читачеві твору ті асоціації, конотації та алюзії, які знайде читач у тексті оригіналу, не змінюючи їх надмірно і не вилучаючи їх. Збереження цих визначальних рис промовистих онімів поглибить розуміння твору і покращить його сприйняття читачами.

Найбільш доцільними методами перекладу промовистих власних назв, що забезпечують їх адекватне відтворення, можна вважати калькування та диференціацію, оскільки саме ці трансформації потенційно в змозі відтворити подвійний сенс, іронію, натяки та гумористичну складову вихідного оніма. Транслітерація, яка є другою за частотністю використання перекладацькою трансформацією, повністю нівелює двозначність власної назви, в той час як генералізація чи конкретизація змінюють конотацію лексичних одиниць.

Основними причинами асиметрії тлумачень промовистих власних назв читацькою аудиторією оригіналу та перекладів є лексико-граматичні (об'єктивні відмінності між мовними системами), етнокультурні (відмінності у фонових знаннях та культурних очікуваннях реципієнтів), контекстуально-прагматичні (потреба брати до уваги текстові та позатекстові маркери, що визначають та наділяють окреме промовисте ім'я додатковим сенсом) та особистісно-суб'єктивні (у випадках, коли перекладач (чи редактор) свідомо вирішують змінити конотацію вихідного промовистого оніма).

Навіть у близькоспоріднених мовах спостерігаємо асиметрію тлумачень промовистих власних назв, що частково підтверджує гіпотезу лінгвістичної відносності – невідповідності ментальностей та загального світосприйняття читачами цільового та вихідного текстів. Через це неможливо у всій повноті відтворити приховані сенси та багатозначність образів, прихованих у промовистій назві, й у повному масштабі забезпечити її ідентичне сприйняття середньостатистичним читачем вихідного тексту. Звичайно ж, певні елементи можна частково компенсувати, утім досягти повного збереження вхідних багатозначних промовистих онімів є надзавданням.

Перспективи дослідження вбачаються у подальшому вивченні способів відтворення промовистих онімів у художній літературі на матеріалі інших творів та із залученням інших мовних пар, а також визначенні перекладацьких домінант при відтворенні промовистих онімів, враховуючи мовні, контекстуальні та прагматичні чинники.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Альошина К.О. Способи перекладу «промовистих» імен у художній літературі: на матеріалі англійського та українського перекладів науково-фантастичних творів І. Єфремова. *Мовні і концептуальні картини світу. Збірник наукових праць*. 2013. Вип. 46, Ч. 1. С. 33–41. 2. Бархударов Л. С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода) / Л.С. Бархударов. – М. : «Международ. отношения», 1975. 240 с. 3. Ворона О.В., Крисало О.В. Переклад промовистих імен (на матеріалі казки-притчі Дж. Оруелла «Колгосп тварин»). *Вісник Луганського національного*

університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки. 2013. № 9 (268). Ч. 1. С. 11-17. 4. Гера О. Власні назви в українському перекладі книг про Гаррі Поттера Дж.К. Ролінг. *Іноземна філологія : укр. наук. зб.* 2007. Вип. 119 (2). С. 134–140. 5. Кияк Т.Р., Науменко А.М., Огуй О.Д. Перекладознавство (німецько-український напрям). Київ, 2008. 543 с. 6. Ковтун О. В., Помазан О. С. Власне ім'я у художньому творі як перекладацька проблема. *Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах : зб. наук. пр.* 2016. Вип 31-32. С. 46-58. 7. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) : Підручник. – Вінниця, «Нова Книга», 2003. 448 с.

8. Кудрявцева Н.С. Проблема перекладності в світлі лінгвістичного релятивізму. *Збірник Studia Linguistica.* 2011. № 5. С. 461-464. 9. Стасюк Б. Неповноеквівалентність власних назв (на матеріалі українського перекладу казкової повісті Дж. Р. Толкіна «Farmer Giles of Ham»). *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Лінгвістика.* 2009. Вип. X. С. 209–214. 10. Шапошник О. Лінгвокультурні та стилістичні проблеми перекладу фентезі: характерологічний контекст. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика» : Зб. наук. праць.* 2013. Вип. XX. С.288-293.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Праггетт Т. Барва чарів. Переклад Ю. Бісика, С. Шуль. 2017. 197 с. URL: https://docs.google.com/viewer?url=http%3A%2F%2Fshron1.chtyvo.org.ua%2FPratchett_Terence%2FBarva_chariv.doc (дата звернення: 24.04.2019) 2. Праггетт Т. Вещие сестрички. М. : «Ексмо», 2007. 416 с. 3. Праггетт Т. Віщі сестри. Львів : «Видавництво Старого Лева», 2018. 384 с. 4. Праггетт Т. Движущиеся картинки. М. : «Эксмо», 2008. 480 с. 5. Праггетт Т. Правда. пер. О. Михельсона. Львів : «Видавництво Старого Лева», 2017. 464 с. 6. Праггетт Т. Правда. М. : «Эксмо», 2008. 512 с. 7. Праггетт Т. Право на чари. Львів : «Видавництво Старого Лева», 2017. 280 с. 8. Праггетт Т. Творцы заклинаний. М. : «Эксмо», 2008. 329 с. 9. Праггетт Т. Цвет волшебства. М. : «Эксмо», 2008. 320 с. 10. Pratchett T. The Colour of Magic. London : HarperCollins Publishers LTD, 2013. 218 p. 11. Pratchett T. Das Erbe des Zauberers. München : Piper Verlag, 2015. 193 p. 12. Pratchett T. Die Farben der Magie. München : Heyne Bücher, 1995. 193 p. 13. Pratchett T. Die volle Wahrheit. München : Manhattan, 2003. 389 p. 14. Pratchett T. Equal Rites. London : HarperCollins Publishers LTD, 1987. 192 p. 15. Pratchett T. La Huitième couleur. Nantes : L'Atatlante, 1996. 144 p. 16. Pratchett T. La Huitième Fille. Nantes : L'Atatlante, 1994. 230 p. 17. Pratchett T. La Vérité. Nantes : L'Atatlante, 2005. 376 p. 18. Pratchett T. MacBest. München : Heyne, 1992. 318 p. 19. Pratchett T. Moving pictures. London : HarperCollins Publishers LTD, 1990. 245 p. 20. Pratchett T. Night Watch. London : HarperCollins Publishers LTD, 2002. 233 p. 21. Pratchett T. The Truth. London : HarperCollins Publishers LTD, 2000. 319 p. 22. Pratchett T. Trois sœurcières. Nantes : L'Atatlante, 1995. 289 p. 23. Pratchett T. Voll im Bilde. München : Goldmann, 1993. 375 p. 24. Pratchett T. Wyrd Sisters London : Penguin Books, 1988. 233 p.

Стаття надійшла до редакції 25.04.19 р.

**ASYMETRY OF SPEAKING NAME INTERPRETATION IN TRANSLATION
(BASED ON ENGLISH NOVEL SERIES BY T. PRATCHETT
AND ITS UKRAINIAN, GERMAN, FRENCH AND RUSSIAN TRANSLATIONS)**

The article deals with the problem of speaking proper nouns translation within the framework of a literary work. Speaking proper names, mainly anthroponyms and toponyms, are considered as means of the author's ideas rendering and possess certain connotative and pragmatic characteristics. Speaking names perform not only a nominative but also an expressive and informative function, thus particular attention is paid to the rendering of the connotative, emotional, pragmatic, and cultural components of each proper noun, as the correct perception of the novel by the readership depends immensely on that. The main translation difficulties which translators face during the rendering of speaking proper nouns were determined. Said difficulties are related to the differences in language systems and ethno-cultural backgrounds of the audience as well as to the need to take into account both wide and narrow context of the usage of a speaking name. The most common ways to overcome such difficulties were analyzed and the main translation transformations that allow an adequate rendering of the speaking proper noun from the source to the target text were determined. Calque translation and translation transformation of differentiation are considered to be potentially able to reproduce the hidden meaning, hints, ironic or humorous component of the original speaking proper name. However, the speaking names interpretations' asymmetry is observed even in translations into closely-related languages, which corresponds to the hypothesis of linguistic relativity. Thus, it seems an impossible task to wholly reproduce the multi-meanings and polysemy of the images hidden in the speaking name and ensure its identical perception by the average reader of the source and target texts. Principal reasons for speaking names interpretations' asymmetry in translations of the same text are defined, which are lexical-grammatical, ethno-cultural, contextual-pragmatic, and personal-subjective.

Keywords: translation, speaking names, proper nouns, rendering, translatability, literary work, fantasy.

REFERENCES

1. Al'oshyna K. O. (2013). Sposoby perekladu «promovystykh» imen u khudozhnii literaturi: na materialy angliis'kogo ta ukrains'kogo perekladiv naukovo-fantastychnykh tvoriv I. Yefremova. *Movni i konceptual'ni kartyny svitu. Zbirnyk naukovykh prac'*. Vyp. 46, Ch. 1. 33–41.
2. Barhudarov L. S. (1975). Jazyk i perevod (Voprosy obshhei i chastnoi teorii perevoda). M. : «Mezhdunar. otnosheniia». 240 s.
3. Vorona O. V., Krysalo O.V. (2013). Pereklad promovystykh imen (na materialy kazky-prytsni Dzh. Oruella «Kolgosp tvaryn». *Visnyk Lugans'kogo nacional'nogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Filologichni nauky*. № 9 (268). Ch. 1. 11-17.
4. Gera O. (2007). Vlasni nazvy v ukrains'komu perekladu knygy pro Garri Pottera Dzh.K. Roling'. *Inozemna filologija : ukr. nauk. zb.* Vyp. 119 (2). 134–140.
5. Kyiak T.R., Naumenko A.M., Ogui O.D. (2008). Perekladoznavstvo (nimetsko-ukrains'kyi napriam). Kyi'v, 543.
6. Kovtun O. V., Pomazan O. S. (2016). Vlasne im'ja u hudozhn'omu tvori jak perekladač'ka problema. *Typologija movnyh znachen' u diahronichnomu ta zistavnomu aspektakh : zb. nauk. pr.* Vyp 31-32. 46-58.
7. Korunec' I.V. (2003). Teoriia i praktyka perekladu (aspektnyi pereklad) : Pidruchnyk. Vinnycia, «Nova Knyga», 448.
8. Kudriavceva N. S. (2011). Problema perekladnosti v svitli lingvistychnogo reliatyvizmu. *Studia Linguistica*. № 5. 461-464.
9. Stasiuk B. (2009). Nepovnoekvivalentnist' vlasnyh nazv (na materialy ukrai'ns'kogo perekladu

kazkovoї povisti Dzh. R. Tolkina «Farmer Giles of Ham». *Naukovyi visnyk Hersons'kogo derzhavnogo universytetu. Seriiia Lingvistyka*. Vyp. X. S. 209–214. 10. Shaposhnyk O. (2013). Lingvokul'turni ta stylistychni problemy perekladu fentezi: harakterologichnyi kontekst. *Naukovyi visnyk Hersons'kogo derzhavnogo universytetu. Seriiia «Lingvistyka» : Zb. nauk. prac'*. Vyp. XX. S. 288–293.

SOURCES

1. Pratchett T. (2017). Barva chariv. Per. Ju. Bisyka, S. Shul'. 197. URL: https://docs.google.com/viewer?url=http%3A%2F%2Fshron1.chtyvo.org.ua%2FPratchett_Terence%2FBarva_chariv.doc.
2. Pratchett T. (2007). Veshnye sestrychky. M. : «Jeksmo». 416 s. 3. Pratchett T. (2018). Vishhi sestry. L'viv : «Vydavnytstvo Starogo Leva». 384 s. 4. Pratchett T. (2008). Dvyzhshyhiesja kartynky. M. : «Jeksmo». 480 s. 5. Pratchett T. (2017). Pravda. per. O. Myhel'sona. L'viv : «Vydavnytstvo Starogo Leva». 464. 6. Pratchett T. (2008). Pravda. M. : «Jeksmo». 512 s. 7. Pratchett T. (2017). Pravo na chary. L'viv : «Vydavnytstvo Starogo Leva». 280 s. 8. Pratchett T. (2008). Tvorecy zaklynanyj. M. : «Jeksmo». 329. 9. Pratchett T. (2008). Cvet volshebstva. M. : «Jeksmo». 320 s.

УДК 811.133.1'42

Пітук К. М., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ЕВОЛЮЦІЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРНИХ КОНЦЕПТІВ У НОВОРІЧНИХ ВІТАННЯХ ФРАНЦУЗЬКИХ ПРЕЗИДЕНТІВ: НАЦІОНАЛЬНІ ЦІННОСТІ ЯК ІНСТРУМЕНТ МАНІПУЛЯЦІЙ

Статтю присвячено виявленню ключових лінгвокультурних концептів французької політичної культури, вербалізованих у новорічних вітальних промовах (les Voeux de Nouvel An) французьких президентів П'ятої республіки з 1960 по 2016 рік. Аналізуючи публічне мовлення французьких політиків, авторка декодує традиційні цінності французького народу, дзеркально відображені в ньому. У дослідженні узагальнено здобутки лінгвокультурології, лінгвопрагматики та дискурс-аналізу, коротко наведено погляди провідних сучасних вчених щодо жанру святкової промови та її характеристик, а також вказано на лінгвостилістичні особливості, що вирізняють новорічне вітання з-поміж інших жанрів. У статті аргументовано доцільність обраної дослідницької парадигми та запропоновано порівняння характеристик «лінгвокультурного концепту» як елемента французької лінгвокультури та «соціальної репрезентації», що є базовою одиницею французьких соціолінгвістичних студій. Застосовуючи лінгвокультурний підхід до даних, отриманих завдяки використанню лексикометричного програмного забезпечення Tropes, авторка максимально об'єктивно визначає п'ять найбільш яскраво виражених лінгвокультурних концептів, що зринають у французьких новорічних вітаннях, а саме: la France, la Nation, la Liberté, l'Esprit cartésien та la Fraternité. Дослідниця зазначає когнети, що вербалізують ті чи інші концепти, а також наводить приклади їхнього використання у вітальних промовах Шарля де Голля, Жоржа Помпіду, Валері Жискар д'Естена, Франсуа Міттерана, Жака Ширака, Ніколя Саркозі та Франсуа Олланда. У статті також продемонстровано еволюцію лінгвокультурного концепту-ідеї la Fraternité в концепт-символ та передавання ідейних функцій лінгвокультурному концепту la Solidarité, а також запропоновано можливі екстралінгвістичні причини таких трансформацій.

Ключові слова: лінгвокультура, лінгвокультурний концепт, вітальна промова, французький політичний дискурс.

У ХХ-ХХІ століттях політична комунікація набула і продовжує набувати дедалі важливішої ролі. Політичному дискурсу притаманний значний маніпулятивний потенціал, який найяскравіше реалізується у публічному мовленні політика.

Досі політичний дискурс вивчався крізь призму риторики, соціолінгвістики, дискурс-аналізу, когнітивної лінгвістики, теорії комунікації та прагмалінгвістики. У Франції вони постали як цілісна наука на початку 1980-х років, привертаючи увагу соціологів, психологів та лінгвістів, серед яких – П. Шародо (зокрема у праці "Політичний дискурс. Маски влади"), Д. Мангено та ін. На антропоцентричних та комунікативно-прагматичних засадах політичну комунікацію (і політичну промову зокрема) вивчали А. Белова, М. Діденко, Г. Жуковець та ін., комунікативно-жанрову структуру французької політичної промови, а також її ключові стратегії й тактики проаналізувала Т. Бурмістенко, її лексико-граматичні особливості – М. Гулей.

Для цього етапу нашого дослідження ми зупинилися на окремому жанрі політичного дискурсу, а саме – на новорічних вітаннях – *les Voeux de Nouvel An*. Традиція новорічних президентських вітань установилася в 1960 році, в часи П'ятої республіки, завдяки президенту Шарлю де Голлю. Раніше, за Четвертої республіки, офіційні вітання висловлював Голова ради міністрів, а Президент долучався до справи лише вряди-годи й не обов'язково увечері 31 грудня.

Об'єктом дослідження є французький політичний дискурс, а його **предметом** – маніпулятивний потенціал французьких лінгвокультурних концептів на **матеріалі** новорічних вітальних промов французьких Президентів П'ятої Республіки, а саме Шарля де Голя, Жоржа Помпіду, Валері Жискара д'Естена, Франсуа Міттерана, Жака Ширака, Ніколя Саркозі й Франсуа Олланда.

Метою дослідження є виявлення ключових лінгвокультурних концептів французької політичної культури та визначення особливостей їхнього функціонування.

Новорічне вітання є одним із найбільш стабільних жанрів, що за своїми характеристиками близький до інавгураційної промови, яка, за визначенням Т. Бурмістенко, однозначно маркована одиничним адресантом, жорстко прив'язана до конкретної події, а також фіксована у часовому плані. Топос новорічного вітання також є досить стабільним, адже здебільшого місцем новорічного звернення французьких президентів до народу є Єлисейський палац. На думку Т. Бурмістенко, святкові промови містять у собі особливості інформативно-переконувальних текстів. Основним фактором, який сприяє виокремленню такого типу промов, є дата їхнього проголошення [1, с. 154].

Послугуючись соціолінгвістичною типологією дискурсу російського мовознавця В. Карасика, ми можемо вважати вітальну промову зразком інституційного дискурсу, адже передбачає спілкування в певних рамках статусно-рольових відносин і виділяється на підставі двох ознак: мета та учасники спілкування [3, 14]. Новорічним вітанням притаманний надзвичайно високий ступінь ритуалізованості. Саме через вітальні повідомлення Президенти республіки вибудовують позитивний образ, а водночас і підводять підсумки минулого року та висвітлюють політичні й економічні перспективи на майбутнє. На думку Леблана та Мартінеса, що провели великий лексикометричний аналіз президентських промов, «вітання Президентів Республіки

становлять особливий дискурсивний жанр, епідиктичний за своєю природою, і пропонують незвичайний, ритуалістичний, кут аналізу президентського етосу» [9].

Дослідники зазначають, що конститутивними елементами тексту новорічного вітання є національні цінності, на яких вибудовується як оцінка минулого, так і визначення перспектив і суспільних завдань на майбутнє. В різних типах дискурсу цінності виражаються різним ступенем кодифікації [2, 425]. Ритуалізованість жанру дарує своєрідне відчуття затишку і таким чином уже налаштовує адресата – аудиторію – на позитивне сприйняття.

Ми маємо намір розглянути лінгвокультурний аспект новорічних вітань, адже, звертаючись до традицій, політичне мовлення розраховує на культурно марковане сприйняття аудиторії. На нашу думку, аналіз новорічних вітань президентів, з одного боку, дозволяє виявити систему цінностей французької політичної культури з 1960 року до сьогодні, а з іншого, демонструє, які саме цінності той чи інший Президент Республіки вважає пріоритетними для себе.

Базовим поняттям цього дослідження ми обрали лінгвокультурний концепт у визначенні російського мовознавця В. Карасика. У французькій лінгвістичній науці частіше зринає поняття соціальної репрезентації, введене ще Емілем Дюркгеймом у 1895 році й доповнене через півстоліття Сержем Московічі. Будучи, за Д. Жоделе, «формою соціально розробленого та поширеного знання, що сприяє створенню спільної реальності» [7, 43-44], соціальна репрезентація найбільш яскраво вербалізується у засобах масової інформації, відображаючи не стільки колективне несвідоме народу, скільки поширені в ту чи іншу добу уявлення. Однак, вивчаючи вітальні промови, ми насамперед цікавимося культурним аспектом, який повніше розкривається завдяки лінгвокультурному підходу. Концепт розглядається як елемент національної лінгвокультури і ментальності, як специфічний індивідуальний та груповий спосіб сприйняття й побудови картини світу, витворений на основі когнітивних стереотипів, пов'язаних із національними культурними цінностями. Лінгвокультурний концепт «лежить у свідомості», детермінується культурою й оприявлюється у сфері мови. Він складається з центральних та периферійних елементів.

Для підвищення об'єктивності нашого дослідження ми скористалися лексикометричною програмою для семантичного аналізу Les Tropes. Вона допомогла ефективніше підрахувати частоту вживання тих чи інших когнем, виконавши кількісний аналіз, який передбачає подальшу інтерпретацію дослідником. Окрім того, вона дає змогу не враховувати слова-шуми («les mots vides»), які не беруть участі в реалізації лінгвокультурного концепту.

Цілком логічно, що саме **лінгвокультурний концепт «la France»** представлений у вітальних промовах найяскравіше. Коли мова йде про назву країни, географічна ідентичність стає винятково поверхневим явищем. Топонім, яким вона ініціально є, тобто назва місцевості, регіону, населеного пункту, об'єкта рельєфу, будь-якої частини поверхні Землі [Карпенко], перетворюється на **політонім**. На думку Ж. Сіслару, політоніми наділені символічною трансцендентальною репрезентацією [6, 53]. З одного боку, багатозначні політоніми виконують важливу прагматичну функцію,

а з іншого, частота вживання таких слів форм поєднує назву країни з концептами *держави* і *нації* [6, 53].

Використання назви країни як семантичного інтегративного компонента забезпечує введення в дію механізму колективної свідомості, яка надає «онтологічну довіру» таким соціальним об'єктам, як нація та держава [8]: через регулярну появу у дискурсі, такі політоніми посилюють реальність соціальних об'єктів, і просторовий вимір, викликаний в уяві топонімом, забезпечує їм незаперечне матеріальне буття. Репрезентації, породжені використанням назви країни, виконують пояснювальну функцію, тобто вони модифікують об'єкти, роблячи їх доступними через політичний дискурс [6, 54].

Політонім *France* є ядром однойменного концепту, що вербалізується через когнеми *pays, patrie, République, famille*.

Франція вербалізується як світовий авторитет. Наприклад, Жорж Помпиду зазначає, що *«personne ne peut nier que la France joue un rôle essentiel en Europe»* (Pompidou, 1972) та *«nous avons tracé les voies de L'Union Européenne»* (Pompidou, 1972). Його наступник, Валері Жискара д'Естен зазначає, що *«La France, c'est ce qu'il y a de meilleur dans le monde»* (D'Estaing, 1974) та *«elle est un des plus grands, un des plus vigoureux pays du monde»* (D'Estaing, 1980). Для нього *«la France est respectée et estimée dans le monde»* (D'Estaing, 1980). Жак Ширак виголошує, що *«la France a des responsabilités particulières dans le monde»* (Chirac, 2006). Йому вторить Ніколя Саркозі: *«Alors que la France montre la voie!»* (Sarkozy, 2007).

Франція також постає як носій миру та свободи. Для В. Ж. д'Естена *«la France travaille pour la paix»* (D'Estaing, 1979), *« la France est une République de Liberté»* (D'Estaing, 1980) та *«la France sert la cause de la paix et de l'humanité»* (D'Estaing, 1979). На думку Ф. Міттерана, *«la France s'est placée toujours au premier rang des forces de la paix»* (Mitterrand, 1994) та *«la parole de la France s'identifiait à celle de la liberté»* (Mitterrand, 1981). Такі характеристики не втрачають актуальності й у промовах наступних президентів. Ж. Ширак наголошує, що *«notre pays est porteur d'un message. Un message de fraternité, de tolérance et de justice»* (Chirac, 1995). Н. Саркозі каже, що *«la vocation de la France de chercher partout les chemins de la paix, comme c'est dans sa vocation d'agir pour les droits de l'homme»* (Sarkozy, 2008). Ф. Олланд, попри відмінний від Н. Саркозі політичний вектор, дотримується тих самих ціннісних орієнтацій: *« les valeurs, toutes ces valeurs de la République, nous les affirmons aussi dans le monde»* (Holland, 2014).

Суперечливими є когнеми, що вербалізують образ Франції як **європейської держави**. На ранніх етапах існування П'ятої республіки, зокрема в часи Шарля де Голля, ішлося про посилення опозиції між Францією та іншими державами. У вітальних промовах вона виражалася через низку протиставних сполучників й часте вживання заперечень. Наприклад, Ш. де Голль каже: *«Mais si l'univers est troublé, la France ne l'est pas»* (De Gaulle, 1960). Про європейське майбутнє Франції заговорили пізніше, зокрема, за правління Ф. Міттерана, який наголошував, що *«La France ... est européenne»* (Mitterrand, 1983) та запевняв: *«N'en doutez pas, l'avenir de la France passe par l'Europe»* (Mitterrand, 1994).

La Nation – інший важливий лінгвокультурний концепт, яскраво представлений у вітальних промовах усіх французьких президентів. Його ядро – когнеми *nation, Français (Française) i peuple*, а периферійні елементи – *famille, enfants, fils, unite, communauté*. Завдяки метонімічному відношенню назва країни, «France», часто використовується на позначення населення, французів. *Nation* постає як родина завдяки когнемам *famille, enfants, fraternel, fils de ma partie*. Наприклад, у Міттерана: «*un pays est comme une famille*» та «*la France a besoin de l'union de tous ses enfants*» (Mitterand, 1984). Відчуття єдності посилюється також через когнеми *uni, rassemblé, commun, collectif*, займенник *notre* (і його форма множини *nos*). Жак Ширак: «*une nouvelle France, une France juste, unie, respectueuse de notre pacte républicain*» (Chirac, 1995), «*Une France rassemblée; ambitions communes*» (Chirac, 1997).

Лінгвокультурний концепт la Liberté, «свобода», є концептом-символом, пов'язаним із національною історією Франції. Ще у 1305 році король Людовік X зазначав у своєму указі, «що кожен має бути вільним, бо наша держава називається державою франків – вільних». У XVII ст. опозиція абсолютній монархії обрала собі за гасло *Liberté, Égalité, Fraternité*. Центральним елементом лінгвокультурного концепту є, власне, *liberté*, а периферійними – *indépendance, souveraineté, démocratique*. Цікаво також, що *liberté* розглядається з різних боків – як свобода держави (у де Голля: «*pour qu'elle maintienne son indépendance, pour qu'elle appuie la cause de la paix*» (De Gaulle, 1967)), і як свобода окремого громадянина («*mais l'insecurité générale comporte de terribles risques pour tout le monde dans ses biens, dans sa situation, dans ses libertés*» (Pompidou, 1972)). На ранньому етапі П'ятої республіки йшлося насамперед про свободу державну, тоді як уже з середини сімдесятих років XX століття акцент змістився на індивідуальну свободу.

Лінгвокультурний концепт Esprit cartésien. Вшановуючи давні традиції французького просвітництва, усі президенти Франції, починаючи з де Голля, у своїх новорічних промовах повсякчас звертаються до концепту раціоналізму. Попри різновекторні політичні орієнтації, вони усі апелюють до критичного мислення. Принаймні на позір французькі лідери дають неспростовний меседж своїм громадянам: вони б хотіли бачити їх розумними, критичними та раціональними. Концепт *esprit cartésien* вербалізується через такі когнеми, як *bon sens, raison, hypothèse, intelligence, réalisme, connaissance*. Цей концепт проходить лейтмотивом через вітання всіх президентів П'ятої республіки. До неї звертається В. Ж. д'Естен у 1997 році: «*enfin, je souhaite qu'en 1979 nous nous organisions pour préparer l'avenir de la France, avec intelligence et réalisme*» (D'Estaing, 1979), Ж. Ширак у 1997: «*Il s'appuie sur notre vaste culture, sans cesse rajeunie et enrichie par des connaissances nouvelles*» (Chirac, 1997) та Ф. Олланд у 2014: «*Nous sommes un pays d'invention, d'innovation, de création, dans tous les domaines*» (Holland, 2014).

Окремий інтерес становить концепт-ідея **Fraternité**, що з плином часу трансформувалася в концепт-символ, віддавши ідейні функції концепту **Solidarité**. Братерство як одна з ключових християнських, і зокрема – франкмасонських концепцій, на сьогоднішній день рідко вживається у політичному дискурсі з низки причин. По-перше, ще за часів Третьої республіки було висунуто припущення, що релігійна доктрина

не сприятиме об'єднанню всього народу [10] (власне, саме християнська конотація і нині викликає нарікання в мультикультурній і світській Франції), а по-друге, сема «брат» заважає встановити гендерну рівність [5]. У зв'язку з цим Вища рада з рівності між чоловіками та жінками у 2018 році запропонувала переглянути конституцію й замінити поняття *fraternité* на *solidarité* або *adelphité*. У новорічних промовах ці концепти вербалізовано когнемами *fraternité, solidarité, tolérance, comportement civique*.

Ш. де Голль кілька разів апелює до братерства, і жодного разу до солідарності. У Ж. Помпіду ці когнеми вживаються взаємозамінно, у В. Ж. д'Естена братерство фігурує в чотири рази частіше, ніж солідарність, а ось уже в промовах Ф. Міттерана ситуація кардинально змінюється: братерство вживається двічі, а солідарність – 13 разів. Ніколя Саркозі лише раз апелює до *fraternité*, а згодом звертається до *solidarité*. *Solidarité* оприявлюється як одна з частин республіканського гасла і як державний пріоритет: «*Garant de la continuité de l'état, je suis aussi le gardien des valeurs de la république, au premier rang desquelles la liberté et la solidarité*» (Chirac, 1995).

Отже, ми встановили, що базовими лінгвокультурними концептами, якими оперують французькі президенти у своїх вітальних промовах, є *la France, la nation, la liberté, l'esprit cartésien* та *la fraternité*, яка з часом поступилася місцем *la solidarité*.

Наше дослідження не претендує на вичерпність, адже за лаштунками лишилися такі цікаві параметри, як фонетичний і просодичний аналіз відеовиступів, що враховуватиме також невербальні елементи. Робота над цим ведеться. Ми свідомо обрали жанр політичного дискурсу, який дозволяє максимально приховати справжні думки та інтенції за вдало підібраними стратегіями, тактиками та культурними символами, для того, щоб у подальшому порівняти здобуті результати зі зразками менш підготовленого та більш персоналізованого мовлення, наприклад, відеоінтерв'ю, теледебатами та книгами мемуарів. У перспективі дослідження – виявити психолекти французьких президентів, а потім з'ясувати, які з їхніх елементів оприявлюються навіть у строгу регламентованих жанрах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бурмістенко Т. В. Мовленнєвий жанр офіційної промови у прагмалінгвістичному висвітленні (на матеріалі французької мови). *Мовні і концептуальні картини світу*. 2011. №36. С. 151–155.
2. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград: Перемена, 2002. 477 с.
3. Карасик В. И. О типах дискурса. *Языковая личность: институциональный и персональный дискурс*: сб. науч. тр. / под ред. В. И. Карасика, Г. Г. Слышкина. Волгоград: Перемена, 2000. С. 5-20.
4. Карпенко О. П. Топонім. *Українська мова: Енциклопедія*. К.: Українська енциклопедія, 2000. С. 637.
5. Avis relatif à la révision constitutionnelle «Pour une Constitution garante de l'égalité femmes-hommes» *Travaux du Haut Conseil*. 2018. URL: http://www.haut-conseil-egalite.gouv.fr/parite/travaux-du-hcefh/article/avis-relatif-a-la-revision-constitutionnelle-pour-une-constitution-garante-de-l_6.
6. Cislaru G. Le nom de pays comme outil de représentation sociale. *Mots. Les langages du politique*. 2008. №86. p. 53-64.
7. Jodelet D. Les représentations sociales. Paris : PUF, 1989. 188 p.
8. Kaufmann L. Les voix de la déférence. De la nature des concepts sociopolitiques. *Langage et société*. 2006. №117.p. 89-116.
9. Leblanc J.-M., Martinez W/ Positionnements énonciatifs dans les vœux présidentiels sous la cinquième République. *Corpus*. 2005. URL: <http://journals.openedition.org/corpus/347>.
10. Liberté, égalité, fraternité. URL:

<http://www.diplomatique.gouv.fr/fr/la-france/institutions-vie-politique/symboles-de-la-republique-et-14/article/liberte-egalite-fraternite>. 11. Williams M. Pourquoi la devise de la France est-elle «Liberté, Égalité, Fraternité»? France Soir. 2016. URL: <http://www.francesoir.fr/lifestyle-vie-quotidienne/pourquoi-la-devise-de-la-france-est-elle-liberte-egalite-fraternite>.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. 30 ans de paroles publiques de Charles de Gaulle. *INA*. URL: <https://fresques.ina.fr/de-gaulle/accueil>. 2. Les voeux des présidents de la République depuis 1974. URL: <https://www.vie-publique.fr/discours/selection-discours/voeux-presidents-republique-depuis-1974-2.html>. 3. Vœux présidentiels 1970-1974 *Discours de Georges Pompidou*. 2015. URL: https://www.georges-pompidou.org/sites/default/files/recueil_voeux_presidentiels.pdf.

Стаття надійшла до редакції 28.04.19 р.

*Pityk K. M., Assistant Professor,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv*

EVOLUTION OF THE LINGUO-CULTURAL CONCEPTS IN THE FRENCH PRESIDENTS' NEW YEAR'S EVE ADDRESSES: NATIONAL VALUES AS A MANIPULATION TOOL

The article deals with the search of key linguo-cultural concepts of the French political culture, verbalized in the French Presidents' of the Fifth Republic New Year's eve addresses (les Voeux de Nouvel An) from 1960 to 2016. The author analyzes French politicians' public speech as the mirror image of the French core national values. This research summarizes achievements in the field of cultural linguistics, pragmalinguistics and discourse analysis. Moreover, it provides leading modern scientists' ideas about the genre of the congratulatory speech and its characteristics, highlighting major differences between the congratulatory speech and other speeches. Much attention is given to the notion of "linguo-cultural concept", defined as a core element of the French language and culture, and to its difference from the notion of "social representation" that is considered to be a basic unit in the field of French sociolinguistics. Applying linguo-cultural approach to the data, gained thanks to the use of the lexicometric software program Tropes, we defined five core linguo-cultural concepts in the New Year's Eve addresses, namely la France, la Nation, la Liberté, l'Esprit cartésien and la Fraternité as objectively as possible. It is spoken in detail about verbal representations of the mentioned concepts. The author gives also the example of their use in the congratulatory speeches of Charles de Gaulle, Georges Pompidou, Valéry Giscard d'Estaing, François Mitterand, Jacques Chirac, Nicolas Sarkozy and François Hollande. The article gives a detailed analysis of the linguo-cultural concept la Fraternité and its transformation into the concept la Solidarité. The perspectives of further research are discussed.

Key words: *cultural linguistics, linguo-cultural concept, congratulatory speech, French political discourse.*

REFERENCES

1. Burmistenko T. V. (2011). Movlenniievi zhanr ofitsiinoi promovy u prahmalinhvistychnomu vysvitlenni (na materiali frantsuzkoi movy). *Movni i kontseptualni kartyny svitu*, 36, 151–155.
2. Karasik V. I. (2002). *Yazikovoi kruh: lichnost, kontsepty, diskurs*. Volhohrad: Peremena.

3. Karasik V. I. (2000). O tipakh diskursa. *Yazikovaia lichnost: institutsionalnyi i personalnyi diskurs*, 5-20. 4. Karpenko O. P. (2000). Toponim. *Ukrainska mova: Entsyklopediia*. Kyiv: Ukrainska entsyklopediia. 6. Cislaru G. (2008). Le nom de pays comme outil de représentation sociale. *Mots. Les langages du politique*, 86, 53-64. 7. Jodelet D. (1989). *Les représentations sociales*. Paris : PUF. 8. Kaufmann L. (2006). Les voies de la déférence. De la nature des concepts sociopolitiques. *Langage et société*, 117, 89-116. 9. Leblanc J.-M., Martinez W. (2005). Positionnements énonciatifs dans les vœux présidentiels sous la cinquième République. *Corpus*. URL: <http://journals.openedition.org/corpus/347> 10. Liberté, égalité, fraternité. URL: <http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/la-france/institutions-vie-politique/symboles-de-la-republique-et-14/article/liberte-egalite-fraternite>. 11. Williams M. (2016). Pourquoi la devise de la France est-elle «Liberté, Égalité, Fraternité»? *France Soir*. URL : <http://www.francesoir.fr/lifestyle-vie-quotidienne/pourquoi-la-devise-de-la-france-est-elle-liberte-egalite-fraternite>.

SOURCES

1. 30 ans de paroles publiques de Charles de Gaulle. URL: <https://fresques.ina.fr/de-gaulle/ac-cueil>. 2. Les vœux des présidents de la République depuis 1974. URL: <https://www.vie-publique.fr/discours/selection-discours/voeux-presidents-republique-depuis-1974-2.html>. 3. Vœux présidentiels 1970-1974. URL: https://www.georges-pompidou.org/sites/default/files/recueil_voeux_presidentiels.pdf.

УДК 378.147:811.161.1'243

Прождзіна І. М., к. філол. н., доц.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ПРИЙОМИ ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ІНОНАЦІОНАЛЬНИМИ КУЛЬТУРНИМИ КОНЦЕПТАМИ

У статті висвітлюються лінгводидактичні прийоми і деякі методи ознайомлення іноземців з російськими культурними концептами: візуалізація навчального матеріалу, ознайомлення з метафоричними ознаками концепту, звертання до висловлень митців слова та ін. Використання цих прийомів проілюстровано конкретними прикладами. Наголошується на необхідності застосування евристичного підходу до навчання іноземних магістрів-філологів.

Ключові слова: концепт, лінгводидактика, лінгвоконцептологія, лінгвокультурологія, навчання іноземців, російська лінгвокультура.

Сучасна філологічна освіта передбачає глибоке ознайомлення з культурою країн, мови яких вивчаються, з особливостями національного менталітету носіїв мов. Серед навчальних дисциплін освітніх програм філологічного профілю цій меті безпосередньо підпорядковано лінгвокраїнознавчі та лінгвоконцептологічні дисципліни. Лінгвокраїнознавство здебільшого викладається в бакалавраті, а навчальні предмети лінгвоконцептологічного циклу (когнітивна лінгвістика, лінгвокультурологія,

міжкультурна комунікація) – у магістратурі, що є свідченням їхньої наступності й водночас різного рівня складності.

Складність лінгвоконцептології як навчальної дисципліни полягає не лише в об’єктивній чи суб’єктивній складності її предмета (концепту як ментально-вербального феномена), сформованих наукових напрямків і сформульованих залежно від напрямку мети та завдань, але й у тому, що досі не вивчено її лінгводидактичні аспекти, зокрема, стосовно навчання іноземців як носіїв інших, відмінних культур та мов. Між тим у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка є напрацювання, які можна ефективно використовувати у навчанні магістрів-філологів, зокрема й іноземних. Це насамперед наукові розвідки й навчально-методичні розробки, що поєднують лінгвістичний і когнітивний підходи та спираються на досвід викладання української та російської мов у лінгвокультурологічному висвітленні, професорів Інституту філології І. Голубовської, Н. Слухай, О. Снитко, доцента І. Кулініч [Голубовська; Слухай; Снитко].

Завдання викладача полягає в тому, щоби надати студентам-носіям інших мов і культур основну інформацію про культурні концепти, розтлумачити їхню національно-культурну специфіку. Для цього викладач повинен застосовувати такі лінгводидактичні прийоми та методи, що якнайкраще сприяють досягненню навчальних цілей у дисциплінах лінгвокогнітивного й лінгвокультурологічного профілю. Наша публікація присвячена саме цій проблемі, яка досі не висвітлювалася в науково-методичній літературі.

Окреслені нижче прийоми та методи ознайомлення з національно-специфічними концептами автор статті застосовує в нормативному курсі “Російська мова і культурні концепти”, що викладається іноземним студентам-магістрантам спеціальності “Російська мова та література” в Інституті філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Ознайомлення іноземців з національно-специфічними концептами мови, що вивчається, повинно охоплювати найважливіші виміри концепту – образний, понятійний та ціннісний [Карасик, с. 107]. Серед них останній є найважливішим: “Ціннісний бік концепту є визначальним для того, щоби концепт можна було виокремити” [там само]. Цінність, що часто трансформується в оцінку, відрізняє концепт від інших ментальних феноменів, адже явище об’єктивної дійсності концептуалізується лише перетворюючись на об’єкт оцінки й емоційного переживання (за влучним висловом відомого культуролога Ю. Степанова, “концепти не тільки мисляться, вони переживаються. Вони – предмет емоцій, симпатій і антипатій, а часом і зіткнень” [Степанов, с. 43]; подібну думку висловлює В. Карасик: концепти – це кванти знання, що переживається [Карасик, с. 299]). Оскільки концепти “переживаються” носіями мови й культури як притаманні саме своїй мовно-концептуальній картині світу, то вони й виявляються ключем до цієї мови, культури й менталітету. Отже, важливість вивчення національно-специфічних (культурних) концептів безперечна, й увага має бути сфокусована саме на їхніх ціннісних (оцінних) ознаках; саме цьому підпорядковані прийоми та методи, про які йтиметься.

1. Візуалізація навчальної інформації із застосуванням евристичного методу.

При візуалізації навчальна інформація унаочнюється і викладається стисло, з акцентуванням головного змісту. Евристичний метод полягає у постановці пізнавальних завдань, що спонукають до пошукової діяльності. Відповідно до мети лінгвокультурологічного напрямку когнітивної лінгвістики і згідно з цілями відповідної навчальної дисципліни (ознайомлення з національно-специфічними культурними концептами) евристичний метод застосовується через постановку завдання виокремити базові ознаки певного концепту, котрі осмислюються як його когнітивні ознаки.

Продемонструємо, як цей метод у поєднанні з візуалізацією працює при ознайомленні студентів-іноземців з національно-специфічним російським концептом УЮТ.

Викладач готує кілька ілюстрацій, що відображають цей концепт, і на занятті по черзі демонструє їх. На першому малюнку зображено усміхнену загорнуту в плед чи ковдру дівчину в нічній сорочці, що сидить біля вікна у затишній кімнаті й тримає обома руками чашку, на підвіконні лежить розгорнута книжка, поруч з нею спить кішка; дівчина замріяно дивиться у вікно, за яким темно й сніжить. На тлі вікна на малюнку розміщено напис: “*Дома теплее, чем везде*”. Студентам пропонується прокоментувати зображене, висловити свої асоціації до ситуації, ці слова записуються на дошці: *вечер, отдых, чай, книга, читать, тепло, кошка* тощо. Потім демонструється інша ілюстрація, на якій зображено тацю з чашкою чаю зі скибкою цитрини і книжку; поруч із тацею м'який плед. На дошці знову записуються слова-асоціації: *чай, тепло, книга, чтение* та ін. Після показу третьої схожої ілюстрації і запису асоціацій обираємо повторювані слова (*тёплый плед, горячий напиток, книга, отдых* тощо), тематично близькі слова об'єднуємо й узагальнюємо за когнітивно подібними ознаками (*тепло; чтение* тощо). Ці послідовні дії дозволяють дійти висновку про базові когнітивні ознаки концепту УЮТ: тепло, затишок, відпочинок, читання, дім.

Далеко не всі концепти можна проілюструвати, адже більшість культурних концептів стосуються абстрактних понять, тобто не співвідносяться з предметними реаліями.

2. Ознайомлення з метафоричними ознаками концепту.

Якщо поняття або явище допускають метафоричне осмислення, то його метафоричні ознаки формують образ як складову концепту. Ця особливість концепту схарактеризована Дж. Лакоффом та М. Джонсоном у засадничій для когнітивізму праці “*Метафори, якими ми живемо*” (1980), В. Успенським у статті “*Про речові конотації абстрактних іменників*” (1979) та іншими наступними дослідниками. Ми уявляємо абстрактні концепти в образах предметного світу. Метафоричні ознаки сформулювати часом складно (на відміну від перцептивних ознак), але можливо, завдяки аналізу образних усталених висловів. Ознайомлюючи іноземців з культурним концептом ДУША, наводимо й аналізуємо вислови на кшталт: *душа закрыта / душа открыта (нараспашку), влезть в душу, заглянуть в душу, согреть душу, очистить душу; плюнуть в душу, вынуть душу, вложить душу* (в якусь справу) та ін. Ці метафоричні вислови формують конкретніший образ душі – як дому, вмістилища чи предмета.

Завдяки цьому конкретному образному змісту абстрактний концепт ДУША легше зрозуміти.

3. Використання усталених висловів.

Сти́ка сполучуваність притаманна не лише метафорам, вона є наслідком фіксації і відтворення найважливіших смислових компонентів культурного концепту. Наприклад, у вислові *ходить (бродит)*, як *неприкаянный* завдяки дієслову акцентується когнітивна ознака концепту НЕПРИКАЯННОСТЬ ‘перебування в безцільному русі’. В усталених висловах *авось обойдётся, действовать на авось, рассчитывать на авось* підсилюється когнітивна ознака концепту АВОСЬ ‘сподівання на результат всупереч передбачуваним несприятливим обставинам’. Розуміння розмовного вислову *дурью (ерундой)* *маяться* допомагає осягнути зміст концепту МАЯТЬСЯ і в інших контекстах: ‘специфічний стан людини, що не може знайти себе (або не може підшукати собі місце чи заняття) і відчуває страждання через свою непотрібність’.

4. Використання синонімів.

Зміст концепту охоплює всі відтінки значень кожного члена синонімічного ряду. Скажімо, до номінативного поля концепту НЕПРИКАЯННЫЙ належать, окрім імені цього концепту, мовні та мовленнєві синоніми (*никем*) *не принятый, не понятый, не прощённый*, а також вжиті в переносному значенні лексеми *потерянный, одинокий*. Цей прийом може поєднуватися з використанням усталених висловів: *неприкаянная душа*. Залучення нових концептів до вже знайомих сприяє як кращому розумінню окремих концептів, так і ближчому ознайомленню з певними полями концептосфери.

5. Етимологічна довідка та з’ясування словотвірних зв’язків.

Розуміння походження слова та особливостей словотворення допомагає зрозуміти когнітивний потенціал внутрішньої форми слова і віддалених, тому й неочевидних, етимологічних зв’язків. Використання цього прийому допомагає там, де інших дій виявляється замало для розуміння концепту. Як приклад наведемо вже згаданий концепт НЕПРИКАЯННЫЙ. Попри неодностайність етимологів, дві версії походження слова *неприкаянный* проливають світло на глибинний смисл цього концепту. За однією версією, слово пов’язане з праслов’янським *каяться* і споріднене зі словом *ціна* [Фасмер, т. 2, с. 216]; отже, *неприкаянный* – ‘той, що не сплатив, не заплатив (ціну)’, пор. *покаяние* и *раскаяние* – ‘плата (ціна) за злочин або гріх’. Ця етимологія деяким дослідникам видається сумнівною через відносну новизну слова *неприкаянный*, яке не зустрічається раніше кінця XIX ст. За іншою версією, це слово може бути пов’язане з утаємниченими жаргонізмами *прикайнуть* – ‘прив’язати’, *прикаять* – ‘прибрати’, отже, *неприкаянный* означає ‘ни к чому не приделанный’ (неприкутий, неприв’язаний тощо) [Бондалетов]. Друга версія більш зрозуміла іноземцям, проте й перша їх цікавить, а поєднання обох версій дає краще уявлення про цей концепт.

6. Використання експериментальних даних.

Серед методів дослідження концепту популярний психолінгвістичний (асоціативний) експеримент – як вільний, так і направлений. Завдяки значній кількості проаналізованого матеріалу й чималим напрацюванням експериментальні дані є цінним джерелом для вивчення концептів. Проведення подібних міні-експериментів

у студентській аудиторії підвищує інтерес студентів до навчального предмету і покращує запам'ятовування опанованого матеріалу. Відомі експериментальні дослідження концепту РУССКИЙ ЯЗЫК [Тавдгиридзе], який хоч і не є унікальним, проте має етнокультурну специфіку, адже йдеться про ставлення до нього з боку носіїв мови (когнітивні ознаки цього концепту в інонаціональних мовних картинах світу відрізняються). Ядро цього концепту формують ознаки, вербалізовані як *богатый, красивый, сложный, выразительный, родной*. За нашими спостереженнями, перші три ознаки збігаються з тими, що виокремлюють у концепті РУССКИЙ ЯЗЫК іноземні студенти.

7. Аналіз висловлень письменників та поетів.

Влучні, образні та лаконічні висловлення майстрів слова якнайкраще допомагають збагнути смисли, що містяться в концептах. У деяких випадках це чи не єдине джерело, яке дозволяє якщо не досягнути, то принаймні вхопити суть певного концепту, коли лексичне значення імені концепту і зміст відповідного логічного поняття вже зрозумілі. Визначальна риса концепту – можливість (і важливість!) його переживання – передається завдяки художнім засобам. Наведемо деякі вислови літераторів, що формують інтерпретаційне поле специфічного російського концепту ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ (мовою оригіналу): “Роль и судьба русской интеллигенции – это провозгласить себя жрецом, а в действительности стать жертвой” (В'ячеслав Иванов, 1919 р.); “Что есть интеллигентный человек? Это – беспокойная совесть... И – страдание судьбе народа” (В.М. Шукшин, 1976 р.); “Интеллигент же – это представитель профессии, связанной с умственным трудом (инженер, врач, ученый, художник, писатель), и человек, обладающий умственной порядочностью... К интеллигенции, по моему жизненному опыту, принадлежат только люди свободные в своих убеждениях, не зависящие от принуждений экономических, партийных, государственных, не подчиняющиеся идеологическим обязательствам. Основной принцип интеллигентности – интеллектуальная свобода, – свобода как нравственная категория. Не свободен интеллигентный человек только от своей совести и от своей мысли” (Д.С. Ліхачов, 1993 р.). Узагальнення притаманних інтелігенції рис на матеріалі висловлень митців формує такі головні ознаки інтерпретаційного поля цього концепту: незалежне мислення, совість, неспокій, жертвність.

Вибір лінгводидактичного прийому або набору прийомів при вивченні культурних концептів у кожному випадку залежить від особливостей конкретного концепту. І все ж, обираючи шлях ознайомлення з тим чи іншим концептом, варто надавати перевагу прийомам евристичного спрямування. Це визначається необхідністю формування як інтегральної компетентності здобувачів вищої (магістерської) філологічної освіти – здатності розв'язувати складні задачі й проблеми в галузі філології в процесі професійної діяльності або навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій і характеризується невизначеністю умов та вимог, – так і загальних та фахових компетентностей спеціальності, а також метою та завданнями навчальних дисциплін лінгвокогнітивного й лінгвокультурологічного циклу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондалетов В.Д. В.И. Даль и тайные языки в России. М. : Флинта, 2017. 455 с. 2. Голубовська, І.О. Етнічні особливості мовних картин світу. 2-е вид., випр. і доп. К. : Логос, 2004. 284 с. 3. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград : Перемена, 2002. 477 с. 4. Слухай Н.В., Снитко О.С., Вільчинська Т.П. Когнітологія та концептологія в лінгвістичному висвітленні. К. : ВПЦ “Київський ун-т”, 2011. 367 с. 5. Снитко Е.С., Кулинич І.А. Русский язык в этнолингвистическом освещении. К. : ИПЦ “Киевский ун-т”, 2005. 88 с. 6. Степанов Ю.С. Константы: Словарь русской культуры: Изд. 3-е, испр. и доп. М. : Академический Проект, 2004. 992 с. 7. Тавдгиридзе Л.А. Концепт *русский язык* в русском языковом сознании. Автореферат дисс. ... канд. филол. наук. Воронеж, 2005. 8. Успенский В.А. О вещных коннотациях абстрактных существительных // *Семиотика и информатика*. Вып. 35. № 11. 1979. С. 142–148. 9. Фасмер, М. Этимологический словарь русского языка. В 4 т. Т. 2. / Пер. с нем. и доп. О.Н. Трубачева. 2-е изд., стер. М. : Прогресс, 1986. 672 с. 10. Lakoff George, and Johnson Mark. *Metaphors We Live by*. Chicago : University of Chicago Press, 1980. 242 p.

Стаття надійшла до редакції 28.04.19 р.

*Prozhohina I. M., PhD, Associate Professor
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv*

THE LINGUODIDACTIC METHODS OF FAMILIARIZING STUDENTS WITH FOREIGN CULTURAL CONCEPTS

Modern philological education provides a deep introduction to the national culture as well as the national mentality of native speakers of a particular language. Linguistic conceptology is an academic discipline serving this purpose. There are some tutorials created by Taras Shevchenko National University of Kyiv professors I.O. Holubovska, O.S. Snytko, N.Y. Slukhay, and others, that are dedicated to this subject matter. However, the linguodidactic aspect of linguistic conceptology, especially for training foreigners, has not been investigated yet. This article deals with some of the linguodidactic methods concerning familiarizing foreign students with Russian cultural concepts. These methods are used by the author of this article in an academic course “The Russian Language and Cultural Concepts” which is a part of the educational program “The Russian Language and Literature” for foreign students of master’s degree in the Institute of Philology.

A teacher’s intention is to provide foreign students with some information concerning national peculiarities of Russian linguocultural concepts. Familiarizing students with cultural concepts must include three pillars: an image, a conceptual component and a value dimension which is the most important one.

The linguodidactic methods for this purpose are: visualization of information using heuristic approach; insight into metaphorical traits of a concept; use of idiomatic expressions etc.; use of synonyms; explanation of word etymology and ascertaining of derivational links; experimental data received through psycholinguistics methods; cognitive analysis of poets’ and writers’ sentences about a topic. Specific pieces of Russian cultural concepts (СЮТ, ДУША, ИНТЕЛЛИГЕНЦИЯ, НЕПРИКАЯННЫЙ, МАЯТЬСЯ and some others) are good examples of these methods usage. Choosing a method depends on concept peculiarities. It is proved that the heuristic method is the most effective one, considering the necessity of development master’s general and special competences.

Keywords: *concepts, linguistic conceptology, linguistic culturology, linguodidactics, Russian linguistic culture, teaching foreigners.*

REFERENCES

1. Bondaletov V. D. (2017). VI. Dal' i taynye yazyki v Rossii. Moskva: Flinta.
2. Holubovs'ka I. O. (2004). Etnichni osoblyvosti movnykh kartyn svitu. Kyiv: Lohos.
3. Karasik V. I. (2002). Yazykovoy krug: lichnost', kontsepty, diskurs. Volgograd: Peremena.
4. Slukhay N. V. (2011). Kohnitolohiya ta kontseptolohiya v lnhvistychnomu vysvitleni. Kyiv: VPTS "Kyyivs'kyi universytet".
5. Snitko Y. S., Kulinich I. A. (2005). Russkiy yazyk v etnolingvisticheskom osveshchenii. Kiyev: IPTS "Kievskiy universitet".
6. Stepanov Y. S. (2004). Konstanty: Slovar' russkoy kul'tury. Moskva: Akadem. Proekt.
7. Tavgiridze L. A. (2005). Kontsept russkii yazyk v russkom yazykovom soznanii. Avtoreferat diss. ... kand. filol. nauk. Voronezh, 2005.
8. Uspenskiy V. A. (1979). O veshchnykh konnotatsiyakh abstraktnykh sushchestvitel'nykh. *Semiotika i informatika*. Вып. 35. 11. 142–148.
9. Fasmer M. (1986). Etimologicheskii slovar' russkogo yazyka. T. 2. Moskva: Progress.
10. Lakoff George, and Johnson, Mark. (1980). *Metaphors We Live by*. Chicago : University of Chicago Press.

УДК 811.161.2:81'342.22

Тіяєва Ю. В., студ.

Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

МІКРОПРОМЕНЕВЕ РЕНТГЕНОГРАФУВАННЯ ЯК ОДИН ІЗ НАЙСУЧАСНІШИХ ПРИЙОМІВ АРТИКУЛЯЦІЙНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті проаналізовано історію становлення й розвитку експериментально-фонетичних досліджень в Україні та світі. Розглянуто основні прийоми артикуляційних досліджень, зокрема різні види рентгенографування як одного з найважливіших артикуляційних прийомів. Основну увагу приділено одному з найсучасніших різновидів рентгенографування – мікропроменевому рентгенографуванню (X-ray microbeam), визначено основні його переваги у порівнянні з іншими соматичними прийомами.

Ключові слова: експериментально-фонетичні дослідження, артикуляція, рентгенографування, мікропроменеве рентгенографування.

Мова – це неоднорідна знакова система: вона поєднує взаємозалежні елементи з різними ознаками і властивостями, які утворюють підсистеми, що перебувають у різних ієрархічних взаємозв'язках. Базовим рівнем кожної мови є фонетичний, оскільки саме його одиниці є елементами плану вираження мовних знаків вищих рівнів. Роль фонетики важко переоцінити: з одного боку, вона є важливим розділом мовознавства, без якого неможливе системне дослідження мови, з другого – усне мовлення актуальне для кожної людини, адже досконале володіння мовою і чиста вимова є запорукою ефективного спілкування.

Звукова форма мови є предметом зацікавлення і дослідження багатьох філософів та вчених ще з часів античності. У Давній Греції увагу зосереджували на милозвучності мовлення, що було одним із базових постулатів риторики. До XIX ст. лінгвісти займалися спостереженням за фонетичною системою мови й описом її одиниць, визначали універсальні, стандартизовані й типологічні риси, що породило проблему

співвідношення мови й мовлення як норми та варіантів. Оскільки індивідуальні риси мовлення тривалий час не були предметом вивчення мовознавства, виникла потреба з'ясувати й обґрунтувати відмінності у вимові, що вимагало не лише перцептивного дослідження (на слух), а й використання експериментально-фонетичного методу.

Передумови експериментально-фонетичних досліджень, як не дивно, заклали лікарі – стоматологи (адже зубний прикус і будова ротової порожнини в цілому мають прямий вплив на вимову) й сурдопедагоги. Засновником експериментальної фонетики вважають французького мовознавця Жана-П'єра Руссело, який створив першу лабораторію експериментальної фонетики в університеті Сорбони. В той час виникає також експериментальна фонетична лабораторія в Казанському університеті, яку започаткував В. О. Богородицький. В Україні цей напрям розвивали О. І. Томсон, І. П. Сунцова, Н. І. Тоцька, Л. І. Прокопова, Л. Г. Скалозуб, О. В. Бас-Кононенко та ін.

Артикуляційний, чи анатомо-фізіологічний, аспект дослідження звукової системи мови є надзвичайно важливим й актуальним для розуміння природи звукових одиниць, а також різноманітних змін та взаємодій цих одиниць у мовленнєвому потоці. Знання, отримані за допомогою артикуляційних прийомів, необхідні для вивчення іноземних мов та викладання рідної, важливі в логопедії, сурдопедагогіці та стоматології.

І сьогодні найпопулярнішими емпіричними прийомами дослідження творення звуків є палатографування, рентгено- та кінорентгенографування, фото- та кінозйомка, ларингографування й міографування. Всі вони дають певну кількість знань про роботу мовних органів, але водночас ці знання не є вичерпними, до того ж самі прийоми часом видаються застарілими.

Найбільш інформативним на сьогодні вважають прийом рентгенографування. За його допомогою можна вивчити положення мовних органів при вимові того чи іншого звука в профіль (сагітальний зріз). Рентгенографування допомагає спостерігати положення губів, щелеп, язика (його форму і спрямованість артикуляції), м'якого піднебіння, підняття язика, положення надгортанника, під'язикової кістки, руху гортани.

При статичній зйомці на рентгеноплівці фіксується положення всіх мовних органів у певний момент артикуляції, тобто фіксується лише один момент вимови звука (як правило, фаза витримки).

При динамічній зйомці на спеціальну кінострічку знімається весь мовний процес по кадрах зі швидкістю від 20 до 50 кадрів на секунду. Кінорентгенофільм охоплює весь артикуляційний процес, починаючи з фази екскурсії і закінчуючи рекурсією. Він дозволяє бачити й аналізувати мовленнєву діяльність людини в послідовному перебігу зладжених рухів мовного апарату при вимовлянні як окремого звука чи складу, так і досить великих за обсягом сегментів (синтагми, фрази). Дозволяє порівнювати розвиток рухової активності артикуляторів. Великий внесок у розвиток цього прийому зробила Л. Г. Скалозуб, яка упродовж 1966 – 1974 р.р. проводила дослідження на основі 10 фільмів (кожен по 40 с., зі швидкістю вимови 9-10 звуків на сек.) і видала працю “Динаміка звукобразовання” [1]. У 1997-8 рр. був проведений ще ряд експериментів на базі лабораторії експериментальної фонетики КНУ ім. Т. Г. Шевченка, результати якого були підсумовані в дисертації О. В. Бас-Кононенко “Склад

в українському мовленні: складотворення та артикуляторна типізація (експериментально-фонетичне дослідження артикуляторної динаміки)” [3].

Найсучаснішим та найперспективнішим різновидом рентгенографування видається прийом *мікропроменевого рентгенографування (МПРО)*, в оригіналі – X-ray microbeam [4].

X-ray microbeam – це пристрій для запису артикуляційних рухів у процесі мовлення, що виконує це завдання завдяки генеруванню надтонких рентгенівських променів, скерованих високоточним комп’ютером, щоб простежити рух крихтливих золотих датчиків (2-3 мм у діаметрі). Вони кріпляться спеціальним клеєм у таких позиціях: три вихідні датчики (відносно яких рухалися всі інші) на перенісці, посередині носа й між верхніми передніми різцями; два датчики по одному на кожную губу; два нижньощелепні датчики, один між нижніми передніми різцями, інший – в ділянці під язиком між першим та другим великими кутніми зубами, частіше з лівого боку або й зовсім біля лівого зубного ряду; чотири рівномірно розташовані датчики на язиці.

Опрацювання отриманого зображення відбувається за допомогою комп’ютерної програми, створюється фонаційна база даних із подальшим узагальненням тенденцій артикуляції та синхронізацією з акустичним сигналом.

Ідея й створення розглядуваного прийому повністю належить японському лінгвісту, логопеду й фізіологу Осаму Фюдзімура (Osamu Fujimura), який другу частину свого життя вчений жив і працював в Америці. Ідея створення пристрою для таких досліджень зародилася в університеті Торонто, але здобула своє сучасне втілення в університеті Віконсину в 1978 р., про що свідчать перші грошові гранти, що фінансували проєкт Фюдзімури [Kawahara, с. 77]. Для створення операційних кодів, конструкції апарату та його ключових компонентів знадобилося близько десяти років, система важила 12-15 тонн і займала понад п’ять квадратних метрів. Перший сеанс запису артикуляції відбувся в лютому 1987 року, а вже протягом наступних півтора року – 142 сеанси, які вважалися експериментальними. Найбільш продуктивними видалися 2,5 роки від 1987 до 1991 р., а зібрані за цей час матеріали були об’єднані у загальну базу даних. У 2007 р. система припинила свою роботу, виконавши всі поставлені перед нею цілі. В цілому на ці дослідження було витрачено понад вісім мільйонів доларів, записано більше ніж 330 якісних сеансів, що дорівнює 3600 хв записів, залучено не менше 300 дикторів і 40 команд науковців.

Від початку до кінця знадобилося близько семи годин, щоб отримати дані від одного диктора, враховуючи попередній запис, наклеєння датчиків і відстеження їх руху, антропоморфні виміри (прикус, відсутні зуби, довжина, ширина та висота піднебіння й черепа), моделювання дентальної моделі, налаштування звукових та зорових ефектів, а також інструктаж.

Всі завдання були сформульовані у вигляді коротких відрізків матеріалу, котрі й були озвучені у записах. Всі звукосполучення, слова й речення були розподілені у групи, залежно від їх узагальненої семантики. Серед усього списку випадково обиралися 7 слів або 3 речення, які були запропоновані дикторам для артикуляції. Загальна кількість записів мала бути не менше 118, враховуючи ті, що повторювалися через помилки читання або інші дефекти. Довжина найдовшого запису становила 27 секунд.

Мікропроменеве рентгенографування є новою генерацією артикуляційних прийомів, що має низку переваг над традиційними методами: можливість дослідження артикуляції всіх звуків, у тому числі й таких, що не утворюються за допомогою контакту з піднебінням (що неможливо при палатографуванні) чи вимову яких можна простежити лише за положенням губів і кута відкритості ротової порожнини (як при фотографуванні); не відбувається порушення вимови через втручання чужорідних тіл (наприклад, штучного піднебіння); мінімальна шкода здоров'ю, завдяки чому можна досліджувати довші відрізки артикуляції, а також немає потреби робити великі паузи між записами (при кінорентгені це можливо робити лише 40 секунд раз у п'ять років).

Важливим і відкритим є питання, чи отримані за допомогою X-ray microbeam дані можуть бути отримані за допомогою інших методів? Відповідь, очевидно, має бути "так". Проте можливість генерування інформації про об'єкт дослідження іншими методами не є аргументом, який міг би підтвердити неважливість отриманих результатів. МПРО стало, скоріше, "міждисциплінарною лабораторією" [Westbury, с. 7], що здатна продукувати знання різних типів, підлаштовуючись під потреби часу й нових технологій й доповнювати вже відомі наукові факти.

Творці мікропроменевого рентгенографування розглядають його як експеримент, що мав показати, чи може такий засіб дати більше кількісних і якісних знань, яких не можна отримати за допомогою простіших і дешевших прийомів. Висновок ми можемо зробити самі на основі отриманих результатів. Але беззаперечним залишається факт, що цей пристрій є гарним прикладом міждисциплінарних досліджень і використання знань з різних галузей, а також зміг привернути увагу влади до необхідності фінансування новітніх пристроїв, які йшли б у ногу із сучасними технологіями й могли вдосконалювати систему традиційних наук.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Скалозуб, Л. Г. Динамика звукообразования (по данным кинорентгенографирования). Київ : Вища школа, 1979. 131 с. 2. Тощка, Н. І. Сучасна українська літературна мова : фонетика, орфоепія, графіка і орфографія: завдання і вправи : навчальний посібник для вузів. Київ : Вища школа, 1995. 151 с. 3. Бас-Кононенко О. В. Склад в українському мовленні: складотворення та артикуляторна типізація (експериментально-фонетичне дослідження артикуляторної динаміки). Автореф. канд. дис. Київ : 1999. 17 с. 4. Kawahara, S. In Memoriam: Osamu Fujimura // *Phonetica*. I–IV. 2017. P. 74–78. URL : <https://www.karger.com/Article/Abstract/475761>. 4. Kiritani, S., Itoh, K. Fujimura, O. Tongue-Pellet Tracking by a Computer-Controlled X-ray Microbeam System // *Journal of the Acoustical Society of America*. 1975. № 57. P. 1516–20. URL : https://www.researchgate.net/publication/277431290_Tongue-pellet_tracking_by_a_computer-controlled_x-ray_microbeam_system 5. Westbury, J. X-RAY MICROBEAM SPEECH PRODUCTION DATABASE USER'S HANDBOOK. Wisconsin : Waisman Center on Mental Retardation & Human Development, 1994. 135 p. URL : http://www.haskins.yale.edu/staff/gafos_downloads/ubdbman.pdf

Стаття надійшла до редакції 26.04.19 р.

X-RAY MICROBEAM AS ONE OF THE MOST MODERN ARTICULATORY METHODS OF INVESTIGATION

The article substantiates the necessity of phonetic, in particular articulation, researches. The role of articulatory research in the study of the nature of sound units and their significance for linguistics and practical use are determined. The preconditions for studying the sound system of the language with the help of experimental techniques are specified. The history of occurrence and development of experimental phonetic researches in Ukraine and in the world is analyzed. The main methods of articulation research, including types of X-ray examination as one of the most important articulatory techniques, are considered. There are brought to the light the history and procedure of film-roentgenography with its implementation in Ukrainian linguistics. A number of tasks performed by experimental phonetics, as well as the possibility of applying its results in different fields of knowledge are outlined.

The article is focused on X-ray microbeam – one of the most contemporary types of X-ray research, which was created by the Japanese scientist Osama Fujimura in the second half of the last century. The history of creating the device for such studies is traced, the procedure of collecting articulation information (preparation for recording, the placement of tracking beads, type of the articulated material and tasks set forth) is described. The main advantages of X-ray microbeam in comparison with other methods are determined: it gives information about all the sounds of human speech, does not distort the pronunciation, causes minimal harm to health, allows studying large masses of information quickly and automatically.

At the end, the conclusion about the feasibility of usage X-ray microbeam in experimental phonetics is made. It is confirmed the significance of such a method, which lies in the interdisciplinary type of research, the generation of new knowledge in the field of phonetics and the addition of existing information with the help of the latest technologies.

Keywords: *experimental phonetic researches, articulation, roentgenography, X-ray microbeam.*

REFERENCES

1. Skalozub, L. G. (1979). *Dinamika zvukoobrazovaniya (po dannyim kinorentgenografirovaniya)*. Kyiv: Vischa shkola.
2. Totska, N. I. (1995). *Suchasna ukrainska literaturna mova: fonetyka, orfoepiia, hrafika i orfohrafii: zavdannia i vpravy: navchalnyi posibnyk dlia vuziv*. Kyiv: Vyshcha shkola.
3. Bas-Kononenko, O. V. (1999) *Sklad v ukrainskomu movlenni: skladotvorennia ta artykuliatorna typizatsiia (eksperymentalno-fonetyчне doslidzhennia artykuliatornoi dynamiky)*. Avtoref. kand. dys. Kyiv.
4. Kawahara, S. (2017). In Memoriam: Osamu Fujimura. *Phonetica*, I–IV, 74–78. URL : <https://www.karger.com/Article/Abstract/475761>.
5. Kiritani, S., Itoh, K. Fujimura, O. (1975) *Tongue-Pellet Tracking by a Computer-Controlled X-ray Microbeam System*. *Journal of the Acoustical Society of America*, № 57, 1516–20. URL : https://www.researchgate.net/publication/277431290_Tongue-pellet_tracking_by_a_computer-controlled_x-ray_microbeam_system
6. Westbury, J. (1994). *X-RAY MICROBEAM SPEECH PRODUCTION DATABASE USER'S HANDBOOK*. Wisconsin: Waisman Center on Mental Retardation & Human Development. URL: http://www.haskins.yale.edu/staff/gafos_downloads/ubdbman.pdf

КОГНИТИВНАЯ ЛИНГВИСТИКА В КИТАЕ: НОВЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ

В статье рассматривается вопрос об основных тенденциях развития когнитивной лингвистики в КНР. Существуют различные взгляды на теоретические аспекты данного направления, в том числе среди китайских учёных. В статье обращается особое внимание на современный уровень когнитивистики в Китае, а также на основные тенденции её развития применительно к изучению китайского языка.

Основным источником анализа являются материалы научно-исследовательского веб-сайта CNRI (China National Knowledge Infrastructure, 中国知网), находящегося под патронажем университета Цинхуа (Пекин), который входит в состав десяти элитных вузов Китая «Лига С9».

В статье приведены мнения наиболее известных и влиятельных китайских учёных относительно исследования комплексных парадигм когнитивного терминоведения и когнитивной лексикографии.

Ключевые слова: когнитивная лингвистика; когнитивное терминоведение; когнитивная лексикография; терминология.

1. Когнитивная наука и терминоведение

Традиционное терминоведение рассматривает термин как элемент языка, в силу того, что термин отражает все признаки языковых знаков. В рамках когнитивного терминоведения термин рассматривается как единица когниции. Терминологический знак передаёт информацию о фактах, описывает и даёт знание реального мира. Когнитивное терминоведение уделяет внимание репрезентации специальных знаний в терминологии, концептуальной и когнитивной природе термина и т. п. В настоящее время терминоведение имеет дело с концептуальной системой и когнитивной способностью. Терминоведение вступило в новую фазу когнитивной науки, то есть сам термин является не просто лингвистическим объектом, но и объектом когнитивной науки. Китайские лингвисты обращают внимание на теорию и практику когнитивного терминоведения, В предлагаемой публикации мы постараемся проанализировать основные принципы и методы решения этой проблемы.

Терминоведение – это результат формирования научного знания и инструмент развития науки. Всем известно, что лексика любого языка состоит из многих подсистем, термины этой подсистемы представляют собой структуру знания каждой дисциплины. В свою очередь каждая подсистема включает в себя разные концепты. Терминоведение имеет эвристический потенциал, отражает концептуальное мышление внешнего мира. Когниция есть мыслительный процесс, связанный со знаниями о мире. Этот процесс включает в себя познание объекта и конструирование концепта. По мнению китайских учёных, терминоведение решает три главные проблемы:

а) концептуализацию предмета познания и создание системы накопления знаний; б) содержание и формирование концепта, его порядок в системе знаний; в) связь между концептом и термином. Когнитивное терминоведение является междисциплинарной наукой, которая тесно связана с философией, психологией, информатикой и др. Когнитивная наука открывает новую перспективу для изучения искусственного интеллекта. Теперь в общепризнанный список когнитивной науки входят такие дисциплины, как лингвистика, антропология, философия, неврология и психология. На основе этого возникли новые междисциплинарные науки, такие, как философия языка, невролингвистика, квантитативная лингвистика, когнитивная психология, когнитивная антропология, психоллингвистика, когнитивное терминоведение и др. Таким образом, предмет когнитивной науки состоит из двух частей: 1) субъект познания – человек и 2) объект познания – внешний мир. Ключевая проблема когнитивного исследования состоит: а) в восстановлении знака; б) в восстановлении концепта и в) в восстановлении субконцепта. Терминоведение также моделирует структуру и систему знаний, вследствие этого появилось когнитивное терминоведение, как результат объединения двух наук.

2. Взаимодействие когнитивной науки и терминоведения

Ознакомление со связью между когнитивной наукой и терминоведением начинается с выяснения их отношения к когнитивной лингвистике. С одной стороны, когнитивная лингвистика заимствует такие термины, как информация и система знаний, обработка и сохранение информации, извлечение необходимой информации из памяти, обработка и передача запасной информации. Когнитивная лингвистика занимается исследованием всесторонней информации о языке, а именно: сведений об источниках информации, кодировании и декодировании, разных моделях обработки информации, процессе передачи информации между коммуникантами. Терминоведение, являясь процессом обработки концептуальной информации и построения системы знаний, возникло в результате познавательной деятельности человечества. По этой причине терминоведение и когнитивная лингвистика тесно соприкасались друг с другом. Человек получает информацию посредством специальных терминов. Китайский когнитивист Ван Инь считает, что когнитивная лингвистика это наука репрезентативная, основанная на конкретно-чувственном опыте и когниции, сосредоточена на концептуальной структуре и смысловом исследовании в поисках образа когниции языкового факта. Задачи терминоведения во многом совпадают с когнитивной лингвистикой, которая также рассматривает концепт, образ когниции и структуру знания. Обе дисциплины имеют интерпретационный и конструктивный характер. Под влиянием распространения идей когнитивизма в начале двадцать первого века формируется когнитивное терминоведение. Активное внедрение когнитивного подхода в терминоведение было обусловлено связью терминологических исследований с науками о мышлении и познании; в силу данного обстоятельства любой фрагмент языковой картины мира рассматривается в его связи с языковым образом человека. По мнению многих русских учёных (Л. М. Алексеева, М. Н. Володина, Е. И. Голованова, В. М. Лейчик, С. И. Маджаева, Л. А. Манерко, В. Ф. Новодранова), когнитивное терминоведение – это новая система знаний о термине, терминосистеме,

терминосодержащих текстах разного типа. В парадигме когнитивного терминоведения термин понимается как информационно-когнитивная структура, аккумулирующая специальные знания, необходимые в процессе научной коммуникации и профессионально-научной деятельности [Комарова, с. 17].

3. Основные теоретические понятия когнитивной науки

С другой стороны, терминоведение использует ключевые термины, находящие своё применение и в когнитивной лингвистике, и в когнитивной психологии. Когнитивная наука, когнитология, когнитивистика – это наука, изучающая познавательные процессы, происходящие в сознании человека, конкретно имея в виду процессы получения, обработки и передачи информации, её хранения в виде различных структур ментальных репрезентаций и её воспроизведения, в том числе в виде языковых репрезентаций.

Когнитивная лингвистика, лингвокогнитология – это направление лингвистики, изучающее роль языка (значение, функции, средства) в процессе формирования, хранения и воспроизведения знаний человека о мире и себе самом, то есть изучающее язык как механизм и инструмент познания, когнитивный механизм. Основоположник китайской когнитивной лингвистики Ван Инь считает, что когнитивная лингвистика является не только отделением лингвистики, но и новым перспективным направлением. Она представляет собой новый путь к описанию языковых явлений как «иерархия грамматики» Н. Хомского [Ван Инь, с. 11]. «Когнитивная лингвистика оказывается связанной с изучением когниции в её лингвистических аспектах и проявлениях, с одной стороны, и с исследованием когнитивных аспектов самих лексических, грамматических и пр. явлений, с другой. В этом смысле она занимается как репрезентацией собственно языковых знаний в голове человека и соприкасается с когнитивной психологией в анализе таких феноменов, как словесная или вербальная память, внутренний лексикон, а также в анализе порождения, восприятия и понимания речи, так и тем, как и в каком виде вербализуются формируемые человеком структуры знания, а, следовательно, когнитивная лингвистика вторгается в сложнейшую область исследования, связанную с описанием мира и созданием средств такого описания» [Демьянков, с. 53].

Когнитивная деятельность – это деятельность человеческого сознания, объединяющая процессы категоризации и концептуализации, в результате которой формируется относительно упорядоченная система знаний и представлений человека о мире и себе самом; когнитивная деятельность включает любые ментальные процессы, направленные на формирование знания (мышление, познание, осознание, понимание, интерпретация и т. п.); результатом когнитивной деятельности является сложившаяся и непрерывно формирующаяся концептуальная система смыслов (система концептов и категорий).

Знаменитый китайский психолингвист Гуй Шичунь отметил, что когниция это освоение и употребление знания [Гуй Шичунь, с. 3]. Когниция – это процесс познания и его результаты («познавание», «познание», «знание»). Это «центральное понятие когнитивной науки, достаточно трудное для русского перевода и потому сохраняемое нами в транслитерированной форме для подчеркивания этого своеобразия; оно

передаёт смыслы “познание”, “познавание” (то есть, фиксируя как процесс приобретения знаний и опыта, так и его результаты), а также “мышление”, “размышление”; обозначает познавательный процесс или совокупность психических (ментальных, мыслительных) процессов восприятия мира, простого наблюдения за окружающим, категоризации, мышления, речи и пр., служащих обработке и переработке информации, поступающей к человеку либо извне по разным чувственно-перцептуальным каналам, либо уже интериоризированной и реинтерпретируемой человеком» [Демьянков, с. 54].

Когнитивная функция языка – это такая его функция, сущность которой заключается в участии лингвистических феноменов (языковых категорий и собственно языковых знаков) в процессе познания, то есть в ментальном освоении и интерпретации человеческим сознанием окружающего мира, а также в способности фиксировать полученное знание в семантике языка – лексической и грамматической.

Концептуализация – это процесс формирования знания человека о мире и о себе самом на основании ментальной обработки разнородной информации, полученной в результате сенсорно-моторного и эмоционального опыта человека, а также в результате его мыслительной деятельности и действия воображения, с учётом исторического, социально-культурного, физического, языкового и иного контекста; это процесс накопления, вербального закрепления и хранения информации об объекте реальной и/или воображаемой действительности с её потенциальной репрезентацией в коммуникативных актах.

Концепт – это «сгусток» информации («квант знания») – по словам Е. С. Кубряковой) о феномене реального или воображаемого мира, который формируется как результат концептуализации и представляет собой, с одной стороны, единицу оперативного мышления человека, с другой стороны, относительно систематизированный набор когнитивных свойств (в том числе категориальных) об объекте познания. Концептуализация, в отличие от категоризации, основывается, в первую очередь, на процессе дифференциации объекта в ряду других: подобных, мало-подобных или вообще неподобных.

Категоризация – это лингвоментальный процесс членения онтологического пространства на отдельные ячейки, включающие совокупность объектов на основании общности некоторых признаков (признаков «фамильного/семейного сходства», по Л. Витгенштейну). Процесс категоризации включает в себя следующие этапы осмысления реальности: когнитивная элекция (фокусирование человеческого сознания на определенном фрагменте действительности, то есть выбор объектов для когнитивной обработки) – когнитивная идентификация и категоризация (сопоставление объекта познания с членами знакомых категорий согласно выявленным признакам категоризации и его отнесение к определенной категории) – категориальная номинация (присвоение объекту познания категориального имени). Спецификой лингвокогнитивной категоризации является то, что она соотносится одновременно с двумя областями: ментальной (процедура выявления существенных признаков у познаваемого объекта, сопоставление с известными членами природных категорий) и языковой (подведение

нового знания под категории языка или наложение языковых категорий на фрагмент познаваемой действительности).

Категория – это лингвокогнитивный феномен, представляющий собой объединение когнитивных единиц разного уровня (субкатегорий, концептов, являющихся в данном случае членами категории) на основании общности некоторых из существенных признаков категории («признаков фамильного сходства»).

Концептуальная картина мира – это система информации об объектах, актуально и потенциально представленная в различной познавательной, практической деятельности индивида [Хижняк, с. 37]. Концептуальная картина мира – это система разнородных и комплексных знаний и представлений человека о реальном и воображаемом мирах, сформированная во время познания окружающей действительности: познания научного и обыденного, практического и перцептивного, с одной стороны, и абстрактного, или теоретического, с другой стороны; в целом, это вся информация, которой владеет человеческое сознание.

Языковая картина мира – это зафиксированные в виде языковых элементов и категорий процессы и результаты когнитивной деятельности человека; это вербализованный коррелят концептуальной картины мира.

4. Терминоведение и когнитивная психология

В рамках когнитивной психологии наиболее важной способностью человеческого мозга является то, что он может выявлять и концептуализировать разнородные фрагменты объективного мира. Наш мир состоит из разных объектов и явлений. Человеческое мышление моделирует и упорядочивает эти естественные информации посредством их категоризации. Категория – это результат процесса категоризации и является важной частью познавательного инструментария. Однако предпосылкой формирования категории выступают разнородные концепты человеческой памяти. Концепт именуется предмет (категория когниции) путём терминопорождения. А сам процесс категоризации разделён на два этапа: целостный образ познания гештальта, то есть целостное познание какого-нибудь объекта и представление об истинной модели концептуальной системы человеческой репрезентации. Во-вторых, модель когниции отражается разными признаками объектов.

Таким представляется традиционный взгляд на категорию, которая в этом случае становится дискретной величиной, каждый конкретный член которой имеет свои определённые свойства. Наоборот, если члены категории обладают общими признаками, то они имеют одинаковые статусы. Моделирование и использование концептуальной системы – уникальная способность человека. Человек узнаёт события и результаты разных деятельностей посредством концептуальной модели. В системе знания концепт становится одним из элементов её основания, важнейшим объединяющим узлом. Терминоведение оценивает сам характер представления о передаче и обмене информацией; оно объясняет существующие знания и человеческий опыт по категориям. Целостная концептуальная система берёт своё начало из перцепции, сенсорно-моторной деятельности и опыта материальной и социальной среды. Концептуализация перемещает концепт из одного домена в другой. Терминоведение исследует различные категории терминов, концептуальную систему и концептуальную

структуру, имеет отношение к процессам концептуализации и категоризации. Поэтому когнитивное терминоведение тесно связано с когнитивной психологией. Когнитивное терминоведение представляет собой результат внешних и внутренних свойств терминоведения, то есть смену парадигм исследования – от описания до интерпретации [Ли Хэйбин, с. 154].

5. Общий обзор когнитивных исследований по языкознанию в КНР

Мы проанализировали научные труды по когнитивной лингвистике в КНР, основываясь на крупнейших поисковых сайтах, которые позволили прийти к выводу о том, что в настоящее время когнитивная лингвистика занимает ведущее место в китайском языкознании. Данное обстоятельство объективно оправданно, так как отличительной чертой когнитивизма как новой научной парадигмы является понимание особой роли лингвистики во всей речемыслительной деятельности человека [Голованова, с. 10], актуализировавшую одновременно с этим и потребность в появлении новых научных направлений, тесно связанных с ней. Однако возникшие сравнительно недавно когнитивное терминоведение и когнитивная лексикография не пользуются такой популярностью, как когнитивная лингвистика, что лучше всего можно проиллюстрировать материалами нижеприведённой таблицы.

Таблица

Сравнительно-сопоставительный анализ работ по когнитивному языкознанию в КНР: (на материалах китайского научно-исследовательского веб-сайта CNKI)

Ключевые термины	Количество научных трудов
Когнитивная лингвистика	3888
Когнитивное терминоведение	20
Когнитивная лексикография	22

Благодаря анализу опубликованных научных статей и защищённых диссертаций, мы пришли к выводу о том, что большинство китайских когнитивистов занимаются исследованием когнитивной лингвистики в рамках таких методов, как методы качественного и количественного анализа, экспериментальный метод и т. п. С содержательной точки зрения эти работы посвящены: теоретическим основаниям когнитивной лингвистики, изложениям теорий зарубежных учёных по когнитивной лингвистике, анализу конкретных явлений языка и др. Данное направление охватывает широкий спектр языков: китайский, английский, русский, французский и др. языки, что свидетельствует о бурном развитии когнитивной лингвистики в КНР, которая добилась огромных успехов в сфере прикладного и теоретического исследования разных явлений в языкознании.

6. Когнитивная лексикография в КНР

Когнитивная лексикография в КНР изучает соотношение между толкованием языка и лексическими дефинициями, делает акцент на аспекте языковой когниции, относящейся к составлению и использованию словарей. Ядро когнитивного толкования – рассмотрение полного процесса восприятия, осознания, схематизации и концептуализации, а с точки зрения использования словарей – это теория когниции сенсорно-моторных механизмов и когнитивных принципов усвоения языка. Гуй Шичунь считает, что когниция – это процесс получения знания посредством внутреннего ментального процесса. Интерпретация этих явлений опирается на достижения зарубежных исследователей, а также на собственно китайские результаты в области когнитивной психологии и лингводидактики. Лексикография в КНР основана на методах когнитивной лингвистики. Согласно этой науке словари составляются с целью описания и использования языковых единиц. Поэтому теоретическая основа когнитивной лексикографии сходна с когнитивистикой. Содержание этой дисциплины выявляет репрезентационный характер ментальностей, метасознательность когниции и метафоричность языка. Лексикографы узнают способы восприятия, приобретения знаний, процессы формирования памяти и мышления. Психологические источники когнитивной лексикографии включают в себя ассоциативную психологию, гештальт-психологию и когнитивную психологию. Исходя из этих оснований, словари должны составляться для понимания смыслов слов/терминов и фразеологизмов. Посредством анализа научно-исследовательской литературы, когнитивная лексикография, воплощённая в словарных дефинициях, имеет дело с теорией прототипа, концептуальной системой, образными схемами и другими когнитивно-семантическими явлениями языка [Чжао Лианьчжэнь, с. 92].

7. Основные тенденции развития когнитивной лингвистики в КНР

Классическая теория и концепции когнитивной лингвистики в КНР в большинстве своём основаны на западных исследованиях по лингвистике. Как известно, индоевропейские языки являются флективными, в то время как дальневосточные языки (в их числе китайский) – идеографические. Интеграция западных и восточных языков предполагает новые аспекты и направления для научного исследования. Когнитивные исследования, основанные на глубоком изучении китайского языка, в их сопоставлении с изучением западноевропейских языков позволяют сделать интересные выводы, выявить такие когнитивные особенности, которые раньше ускользали из поля зрения исследователей. Китайские учёные Чжан Цзяхуа, Шэнь Цзясуань, Лю Даньцин и др. проделали большую работу в этом направлении. Полезным оказалось знакомство с теорией представителей школы Ю. Д. Апресяна, когнитивной лингвистикой американца Дж. Лакоффа. Су Динфан приложил много усилий для развития лингвокогнитологии. Много своих работ он посвятил изучению феномена метафоры. В конце XX в. им была защищена диссертация, посвященная теории метафоры и заложившая основы нового подхода в изучении традиционной стилистики. В 2000 г. он опубликовал монографию «Исследование метафоры», в которой была предпринята попытка исследования языковой метафоры применительно к китайскому языку [Су Динфан, с. 822].

8. Задачи китайских когнитологов

При когнитивном исследовании языка нам необходимо наследовать всю сокровищницу грамматики китайского языка, всесторонне систематизировать историю его развития, создать новые теории, соответствующие практике современного китайского языка [Ню Баои, с. 860]. В то же время нужно активно перенимать новые тенденции в развитии международной когнитивной лингвистики. В сравнении с другими гуманитарными науками, когнитивистика обладает ярким междисциплинарным характером. Лингвокогнитология, философия, психология, социолингвистика, компьютерная лингвистика могут взаимно дополнять друг друга и обогащать теорию и методы исследования. Когнитивистика имеет чёткую научную направленность, использует методы интроспекции и позитивного исследования, соединяет качественный и количественный анализ. Чтобы стать самостоятельной теоретической школой, китайская когнитивная лингвистика должна создать свою собственную терминосистему. Для достижения этой цели нужно внедрять теорию когнитивистики в практику обучения иностранным языкам, разрабатывать принципы и методологию написания учебников по когнитивной лингвистике [Вэй Сяоминь, с. 231–232]. Когнитивная лингвистика – мощная теоретическая парадигма, оказывающая существенное влияние на развитие естественного языка, переводоведения, литературоведения, дискурсивного и социопсихологического анализа и т. п. Перспективы развития китайских когнитивных исследований заключаются в масштабном использовании многочисленных китайских диалектов и языков малых национальностей КНР. Китайские языковеды должны всесторонне описывать и анализировать причины сходства и различия этих языковых явлений, выявлять влияние языка на способы когниции и развитие культуры, исследовать когнитивный образ и культурный фон грамматики китайского языка, внести свой весомый вклад в развитие общего языкознания.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Голованова Е. И. Введение в когнитивное терминоведение. М.: Флинта; Наука, 2011.
2. Демьянков В. З. Когнитивная лингвистика. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина. М.: Филолог. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1996. С. 53–55.
3. Комарова З. И. Проблемы языка науки. Актуальные проблемы германистики, романистики и русистики: Материалы междунар. науч. конф., 5–6 февраля 2010 г. Ч. 1. Екатеринбург, 2010. С. 7–24.
4. Хижняк С. П. Когнитивная проблематика в общей теории термина. М.: ИЦ «Наука», 2016. 172 с.
5. Ван Инь, 2007 – 王寅. 认知语言学. 上海上海外语教育出版社, 2007: 第3–9页. (Когнитивная лингвистика / Инь Ван. Шанхай: Изд-во «Обучение иностранным языкам», 2007. С. 3–9).
6. Вэй Сяоминь и др., 2018-魏晓敏、刘正光、李晓芳. 应用认知语言学三十年. 期外语教学与研究, 2018 (2): 230–240. (Тридцатилетняя история прикладной когнитивной лингвистики / Сяоминь Вэй, Чжэнгуан Лю, Сяофан Ли // Преподавание и изучение иностранных языков. 2018. № 2. С. 230–240).
7. Гуй Шичун, 1991- 桂世春. 认知和语言. 外语教学与研究, 1991 (3): 第63–67页 (Когниция и язык / Шичунь Гуй // Преподавание и изучение иностранных языков. 1991. № 3. С. 63–67.).
8. Ли Хэйбин, 2014- 李海斌. 认知术语学: 术语学研究的新方向. 外语学刊, 2014 (3): 第149–154页 (Когнитивное терминоведение: новое направление терминологического исследования / Хэйбин Ли // Вестник иностранных языков. 2014. № 3. С. 149–154).
9. Ню Баои, 2018-牛保义. 认知语言学研究的现状与发展趋势. 现代

外语, 2018 (6): 第 852–863页(Состояние и тенденции развития когнитивной лингвистики / Баои Ню // Современный иностранный язык. 2018. № 6. С. 852–863.). 10. Су Динфан, 2018- 束定芳. 认知语言学在中国: 引进与发展外语教学与研究2018 (6): 第 820–822页. (Когнитивистика в Китае: заимствование и развитие / Динфан Су // Преподавание и изучение иностранных языков. 2018. № 6. С. 820–822.). 11. Чжао Лианьчжэнь, 2018- 赵连振. 认知词典学研究的现状与特点 - 基于国内外五种词学期刊的调查. 西南交通大学学报 (社会科学版), 2018 (3): 第91–97页(Состояния и признаки когнитивной лексикографии: на материалах зарубежных вестников лексикографии / Лианьчжэнь Чжао // Вестник «Синань цзяотун». 2018. № 3. С. 91–97.).

Стаття надійшла до редакції 09.04.19 р.

*Цзюй Юньшен, асист.
Інститут російської мови Хейлуцзянського університету, Харбін, КНР*

КОГНИТИВНА ЛІНГВІСТИКА В КИТАЇ: НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

У статті розглянуто питання про основні тенденції розвитку когнітивної лінгвістики в КНР. Серед учених Китаю існують різні погляди на теоретичні аспекти когнітивістики. У статті особлива увага приділяється аналізу сучасних векторів когнітивних досліджень в Китаї, а також тенденціям їх розвитку у контексті вивчення китайської мови. Основним джерелом дослідження є матеріали науково-дослідницького сайту CNKI (China National Knowledge Infrastructure, 中国知网), який працює під егідою університету Цинхуа (Пекін), який належить до десяти елітних закладів вищої освіти «Ліга С9». У статті наводяться думки і висновки найвідоміших китайських учених відносно дослідження комплексних парадигм когнітивного термінознавства та когнітивної лексикографії.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, когнітивне термінознавство, когнітивна лексикографія, термінологія

*Ju. Yunsheng, master in Philology, assistant
Heilongjiang University, People's Republic of China*

COGNITIVE SCIENCES IN CHINA: THE BASIC TENDENCIES OF DEVELOPMENT

Currently, cognitive studies of language in China are very popular. There are different views on the theoretical aspects of this direction. The article discusses the current level of cognitive science in China, as well as the main trends in its development in relation to the study of the Chinese language. Some recommendations of Chinese scientists concerning the study of complex paradigms of cognitive science, especially in cognitive linguistics, cognitive terminology, cognitive lexicography, are offered in our article.

Key words: cognitive science; cognitive linguistics; cognitive terminology; cognitive lexicography; terminology.

Наукове видання

Мовні і концептуальні картини світу

Випуск 2 (66)

Макет і комп'ютерне верстування: *О. Мумінова*

Підписано до друку 17.01.2019 р.

Формат 60 x 84 $\frac{1}{16}$. Папір офсетний. Гарнітура «Тип Таймс».

Обл.-вид. арк. 12. Ум.-друк. арк. 9,06. Наклад 300 прим. Зам. № 1882-2.

Видавничий Дім Дмитра Бураго

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДК № 2212 від 13.06.2005 р.

04080, Україна, м. Київ-80, а/с 41

Тел./факс: (044) 227-38-28, 227-38-86; e-mail: conf@burago.com.ua

www.burago.com.ua